

મકાશકે

મંનજીદાસ જી, ગોરધનદાસ
નારણ નિવાસ : ત્રિજામ
મુંબઈ-૮

સર્વાધિકાર મુરક્ષિત

ચિત્રકાર : શ્રી. 'ચેતન'

ઈ. સ. ૧૯૫૪ : પ્રથમી આવૃત્તિ : વિ. સ. ૨૦૧૦

મૂલ્ય રૂ. ૫-૦-૦

અસંકુત આવૃત્તિ : રૂ. ૬-૪-૦

સુદ્રક

કેરાવ તાતોળા રોટપે
'તત્ત્વવિવેચક પ્રેસ'
ભાયખવા : મુંબઈ-૮

મારી પત્નીને

અર્પી દીપ્તી સ્વતંત્રતા, પછી હવે, ના શેષ કંઈ રહ્યું,
ને, એ બધનમાં રહે જરીતરી, ને ને ક્વાર્ધ ગયું,
તે, જો કે, તુજને સદા પ્રણયના દાને અપાર્ધ ગયું;
આજે હું ફરી અર્પતો પ્રિય, તને ને હાં લખાર્ધ રહ્યું.

પ્રસ્તાવના

બહુ વર્ષથી મને મારો કાવ્યસંગ્રહ પ્રસિદ્ધ કરવાની ઇચ્છા હતી. આ કાવ્યસંગ્રહમાં જે કાવ્યો છે તે જુદે જુદે સમયે લખાયેલાં છે. આમાંનાં કેટલાંક કાવ્યો તો વર્ષો પૂર્વે લખાયેલાં છે.

આ સંગ્રહનું નામ ત્રિમૂર્તિ શા માટે આપ્યું તેનું નિવેદન કાવ્યરૂપે રજુ કર્યું છે.

આ સંગ્રહમાં જે ચિત્રો છે તે શ્રી. ચેતને દ્વારાં છે. આવાં સુંદર ચિત્રો દોરી આપવા માટે હું તે સિદ્ધ-હસ્ત કલાકારનો આભાર માનું છું.

શ્રી. મધુમુદનભાઈ કાકિરદાસ મહેતાએ પોતાના ‘તત્ત્વવિવેચક’ મુદ્રણાલયમાં, જાતિ દેખરેખ નીચે આ પુસ્તક છાપ્યું છે. તેમના સહાઈદાર કામ માટે હું તેમનો આભારી છું.

મુબાઈ,
તા. ૫-૯-૧૯૫૪

} મંગળદાસ જ. ગોરધનદાસ

નિવેદન

ત્રિ મૂર્તિ

માનપણ, ને, યુના, ને, હવે પ્રૌઢતા મેં વીતાની કવિતા લખીને,
ધર્મ, ને, અર્થ, ને, કામના દેશમાં, ફેરવી કાવ્યની પાલખીને
મદ્દ ત્રિકાનથી હું હતો, તે છતાં, જ્ઞાન ત્રિકાનનું છે જરી ના,
તો ય વિચારના દેશમાં વિચરી ચાઉ ત્રિકાનદર્શી જગીમાં.

નિજગત જાય જોવા જરી મ્હપના, ને ચતી યિતિ ત્રિરાકુ જેવી,
તેથી મુજ ક પના મૃત્યુનોડે રહી-વર્ગની એણા મેં ન મેવી

સત્ત્વ, રજ, ને તમ-એ ત્રિગુણે ભર્યાં વાણી, વિચાર, આચાર સર્વે,
એ, ત્રિગુણે ભર્યો અથ ત્રિખંડ ત્રિમૂર્તિ ગાહેરમાં મૂકુ ગર્વે

ક પના, ભાવના, ને અનૂતિના સ્રોત ત્રિવેણી ત્યા થાય બેગા,
શાંત ઊંઝાં કદી પાણી ત્યા દીસતા ને તરંગેભર્યાં કોઈ વેગા

જન્મ, ને, જિંદગી, મૃત્યુના છે વળી કાવ્ય આ અથમાં મેં લખેના,
યિતિ, વૃદ્ધિ, અને, નિલયના ગીતને વાણીમાં લા દતા મેં કવેના

જન્મ ત્રિમૂર્તિ આપે મને, તો પછી, કેમ ના હુવ સર્ગ ત્રિમૂર્તિ ?
એક સર્જનમહો દેહમાં જીવ છે, દ્વિતીયે શબ્દમાં ભાવપૂર્ણ

અનુક્રમણિકા

ખંડ પહેલો

૧ ગીત-અપાત્ય ...	૧	૨૫ માગક	૪૪
૨ કવિની સાત્ત્વિક ગીત ...	૬	૨૬ વ્યથા	૪૮
૩ કલ્પનાનાં પાત્ર	૮	૨૭ એકમાં ત્રિપુટી	૪૯
૪ આકર્ષણ	૮	૨૮ પાતી	૫૧
૫ મારી કવિતા	૯	૨૯ કવિતા અને વનિતા ...	૫૧
૬ રંગ	૧૦	૩૦ પહેલાં અને હવે ...	૫૨
૭ વિશ્વ	૧૧	૩૧ નારી	૫૩
૮ ચોર	૧૨	૩૨ પ્રીતમ	૫૪
૯ શ્રી કૃષ્ણ	૧૩	૩૩ નૈનીમાં શું જોયું ? ...	૫૬
૧૦ ગોપીની તમન્ના	૧૪	૩૪ સ્વર્ગ	૫૭
૧૧ દાશુ	૨૬	૩૫ કલ્પનાનો અશ્વ	૫૮
૧૨ જીવાની	૨૭	૩૬ ગંગા	૫૯
૧૩ મથુરા	૨૮	૩૭ ઇચ્છા	૫૯
૧૪ તકરાર	૨૯	૩૮ મૂર્ત ગંગા	૬૦
૧૫ મારે દ્વારે	૩૦	૩૯ મોટેરાં	૬૨
૧૬ સર્પિણી	૩૨	૪૦ નૈનીતાલના હુંગરનો નેપાલી	
૧૭ સર્પિણી	૩૪	મળદૂર યુવક	૬૩
૧૮ માગણી	૩૫	૪૧ આજ	૬૪
૧૯ ચદા	૩૭	૪૨ ભૂતકાલની મોજ ...	૬૮
૨૦ મારી પત્ની	૩૮	૪૩ સ્ત્રી	૬૯
૨૧ મારે માટે	૩૯	૪૪ હું ને તું	૭૦
૨૨ નહીં	૪૦	૪૫ ખેમાંથી એક	૭૨
૨૩ હાસ્યરસ	૪૧	૪૬ તુ રહી	૭૪
૨૪ નહિ ભૂલ	૪૨	૪૭ શું બનું ?	૭૬

૪૮ તે સુવતી ૭૭	૬૦ રાજ્યરમત ૧૧૬
૪૯ માયા મીડી મીડી ૭૮	૬૧ કોણુ જીવાન ? ૧૧૭
૫૦ મુધા સમી ૮૦	૬૨ મૃત્યુ પછી ૧૨૦
૫૧ નારી ૮૨	૬૩ યશોધરા ૧૨૨
૫૨ યુગલ ૮૫	૬૪ રજની ૧૨૪
૫૩ કાળા વાળ ૮૬	૬૫ આંસુ ૧૨૫
૫૪ હોળી ૮૮	૬૬ છાયા-તડકા ૧૨૬
૫૫ શૃંગાર-લહરી ૮૯	૬૭ સત્તા ૧૨૮
૫૬ ગાય ૧૧૨	૬૮ વિદ્વપક ૧૨૯
૫૭ આંખ ૧૧૩	૬૯ ચાર દિનની ચાંદની	... ૧૩૦
૫૮ વિભેગ ૧૧૪	૭૦ જિલડી ગંગા ૧૩૧
૫૯ દિવાળી ૧૧૫	૭૧ લલનાના ગુણુ ૧૩૮

ખંડ બીજો

૭૨ અર્થ ૧૪૧	૮૫ ન્યાયાધીશ ૧૬૩
૭૩ મહિયી ૧૪૨	૮૬ અદલા-હો-અકબર	... ૧૬૭
૭૪ આવો થા ૧૪૬	૮૭ મુધા ૧૬૮
૭૫ ભાયાની દેવી ૧૪૭	૮૮ જાણું ૧૬૯
૭૬ ટંકાર ૧૪૮	૮૯ આદર્શ શૃંગ ૧૬૦
૭૭ અચાત ૧૪૯	૯૦ લય ૧૭૧
૭૮ નીતિ ૧૫૦	૯૧ સંસારનો વાણીતાણો	૧૭૨
૭૯ નવું ૧૫૨	૯૨ રામ-વિજૃતિ ૧૭૩
૮૦ જૂની નિશાળ ૧૫૪	૯૩ કિરમત ૧૭૪
૮૧ સંતોષ ૧૫૫	૯૪ ગિચારી પત્ની ૧૭૭
૮૨ એકલતા ૧૫૮	૯૫ તે બાંક ૧૭૮
૮૩ આંખ અને જ્યોતિ	... ૧૬૦	૯૬ ઊંચાપન ૧૮૦
૮૪ શાની ૧૬૨	૯૭ કાષ્ટ ૧૮૧

૯૮ સોનેરી શબ્દો ૧૮૨	૧૨૫ મને ક્યાંથી મળે.
૯૯ પ્રીત ભક્તિ ૧૮૩	મારો નાથ ૨૨૯
૧૦૦ આશા-તૃપ્તિ અને સંતોષ ૧૮૪	૧૨૬ આથમતે દિને ૨૩૦
૧૦૧ આરામ ૧૮૪	૧૨૭ પરદેશી સત્તા ૨૩૧
૧૦૨ અલ્પ ભાગ્ય ૧૮૬	૧૨૮ નૈનીતાલના માર્ગ પર ... ૨૩૨
૧૦૩ અવતાર ૧૮૭	૧૨૯ મુસદ્દી ૨૩૩
૧૦૪ મોત ૧૮૮	૧૩૦ બૈજનાથ ૨૩૪
૧૦૫ કાયદાનામું ૧૯૧	૧૩૧ સ્વામી આનંદ ૨૩૫
૧૦૬ ધન્ય હોય-નાદિ હોય. ૧૯૭	૧૩૨ શિખરો ૨૩૬
૧૦૭ કવિ સંમેલન ૧૯૮	૧૩૩ ચક્ર ૨૩૭
૧૦૮ તત્ત્વની ખારી ૧૯૯	૧૩૪ દંભ ૨૩૮
૧૦૯ પ્રભુની નિંદા ૨૦૦	૧૩૫ દયાળુઆગની શિલ્પકળા ૨૩૯
૧૧૦ દૂર દૂર ૨૦૫	૧૩૬ ન્યાયાધીશ ૨૪૦
૧૧૧ મુશ્કેલિસ હાલ ૨૦૭	૧૩૭ નેતિ ૨૪૨
૧૧૨ ઓમર ખ્યામને ... ૨૦૮	૧૩૮ તત્ત્વદર્શન ૨૪૩
૧૧૩ ફેરફાર ૨૧૦	૧૩૯ મોહનની વાણી ૨૪૪
૧૧૪ ભગવાન ૨૧૨	૧૪૦ સ્વાર્થી ૨૪૫
૧૧૫ જ્ઞાનના ગિરિશૃંગ ઉપરથી ૨૧૩	૧૪૧ પૂર્વજ્ઞે ૨૪૬
૧૧૬ મારો ગુણ ૨૧૬	૧૪૨ સ્મૃતિનો ભંડાર ૨૪૭
૧૧૭ જીવન સૂત્રો ૨૧૭	૧૪૩ સમજનતા ૨૪૮
૧૧૮ ઉદારતા ૨૨૧	૧૪૪ મારી વર્ષ ગાંઠ ૨૫૦
૧૧૯ મનની વાતો ૨૨૨	૧૪૫ સાદી સેવા ૨૫૧
૧૨૦ ફૂલની માળા ૨૨૪	૧૪૬ પુણ્ય મેળવવાની ચેલજા ૨૫૨
૧૨૧ આર્યાવર્ત ૨૨૫	૧૪૭ નવી દૃષ્ટિ ૨૫૩
૧૨૨ આધ્યાત્મી વધુ લીધું ... ૨૨૬	૧૪૮ ઝેર ૨૫૪
૧૨૩ ભૂલ ૨૨૭	૧૪૯ પાપ ૨૫૬
૧૨૪ અભાગીની આશા ... ૨૨૮	૧૫૦ ઝંખના ૨૫૭
	૧૫૧ પ્રભુનો સંબંધ ૨૫૮
	૧૫૨ યાત્રી ૨૬૦

૧૫૩ ગંગાદેવીના ઘરમાં	૧૫૯ કર્મ ૨૭૧
રામધૂન ૨૬૧	૧૬૦ ક્રાન્તિ ૨૭૨
૧૫૪ ક્ષતિ ૨૬૨	૧૬૧ પરિવર્તન ૨૭૪
૧૫૫ પાખંડી ૨૬૩	૧૬૨ આદર્શ ૨૭૫
૧૫૬ જૂત, લવિષ્ય ને વર્તમાન ૨૬૪	૧૬૩ સત્ય ૨૭૬
૧૫૭ પુત્રને ૨૬૯	૧૬૪ યાત્રા ૨૭૭
૧૫૮ સંસાર ૨૭૦		

ખંડ ત્રીજો

૧૬૫ શૃંગાર સૂત્રો ૨૮૧	૧૬૯ ઇશિપ્રાપ્તિ ૩૩૪
૧૬૬ નીતિ વચનો ૨૯૩	૧૭૦ કવિ ખમરદાર ૩૩૫
૧૬૭ સુલાપિતો ૩૧૭	૧૭૧ શ્રીકૃષ્ણની આરતી ... ૩૩૬
૧૬૮ નારી અને સર્પિણી ... ૩૩૩	

*

ગીત-સ્થાપત્ય

મત લીધું'તું ગીત-સ્થાપત્યે અમર તને કરવાને,
અંતર પ્રતપર ભાવ હતા તે ગીતમહીં ધરવાને!
અંતર ભાવો વાણી વીધિપર થોલીને જરી ઊભાઃ
લેખિનીદ્વારા આજે ઊતરે-ગીતમહીં સ્ફૂરવાને.

કોણ અમર છે? ગાયક કે ગીત? કે જે ભાવ ગવાયા?
ખોટા ખ્યાલો દિવ્ય કરેલી પ્રભુચિનીની કાયા?
જામ, મોહ, અને આંદોલન, પ્રેમભજનરસ મારો?—
તાર્ત્વિક પ્રીતિ કોઈ નથી, સહુ મોહ નીતરતી માયા?

મોહમહીં હું મસ્ત બનીને ગાવાને પ્રેરાયો,
પ્રતિમા તારી ગીતે ઘડતાં મારો મોહ ન માયો.
શબ્દતણા લાલિત્યે છોને તારી આકૃતિ દોરું,
પણ, હું મારી કવિતામાં નહિ અમર થવા સરળયો.)

જેને દુનિયા દિવ્ય કહે છે, તેવો પ્રેમ ન સુંદર.
કાયાની માયામાં મોહ્યો મારો મોહ નિરંતર.
દિવ્ય તૃપાથી શોષ પડ્યો નહિ-હું છું પામર પ્રાણી-
મારી પ્રતિભા ફેંકી શકે નહિ જ્યોતિર્બિંબ દિગંતર.

વાણી વિલાસે પણ હું થોભું-એવો છું હું કાયર,
કાયામાં નહિ માયા દેખું-એવો ના હું શાયર.
આત્માને ભવભવ લંબાતો, હું નવ દેખી શકું છું,
મારે-તારે એકજ જીવન-તે છે આ દુનિયા પર.

આવા જડવાદી ફિલસૂફને સ્વપ્નાં, સ્વપ્ન રહેલાં.
 આવા ક્ષુદ્રવિલામી-માટે પ્રેમે ભોગ ભરેલા.
 તેને માટે ક્યાં છે દેવી-શક્તિ, કે રસભક્તિ ?
 આવા કવિઓ જંતુ જેવા જીવવા સરખાયેલા.

(જેવા શાયરની કલમેથી દેવું ગીત રચાશે ?
 પથ્થરફેડા શિલ્પી હાથે કેવી મૂર્તિ ધડાશે ?
 સાત્ત્વિક જેની શક્તિ નથી, ને, દૃષ્ટિ દીર્ઘ ન જેની,
 મોત પછી જે ના જીવનારો, તેથી શું સરખાશે ?)

જેની શુષ્ક કવિતામાં નહિ ગીત અનંત ગવાશે,
 જે શાયરનો પ્રાણ ન ખેલ્યો અજરામર ઉલ્લાસે—
 તેવા કવિની ગીતપંક્તિમાં તું દિલદાર રહી જો—
 નેશ્વિત છે, તું અનંત આત્મા સાથે ના અથડાશે.

મારી-તારી રાખની સાથે રાખ થવા સરજેલી,
 તારી-મારી પ્રીતિ, બેયે, જે, નિતનિત ઠરેલી.
 ને, જે પ્રીત દીધાથી જન્મી પ્રેમની ગાઢ સમાધિ,
 મારી-તારી સમાધિ બનતાં-તે છૂટવા સરજેલી.

હું છું ના કવિ, તો પણ મારો આત્મા કવિતાધેત્રો,
 તેથી કવિતામય જીવન હું જિંદગીભર જીવેલો.
 કવિતાની રસમર્તિ સમી તું મારે જીવન આવી,
 કાવ્ય લખું નહિ તો પણ તારી મૂર્તિ નિહાળી રહેલો.

કાવ્ય લખીને કવિ બનવાની લાગી તાલાવેલી :
 વેલસમી ત્યારે તું મારે જીવન વીંટળાયેલી.
 ત્યારે માન્યું કે કવિ બનવા કવિતા લખવી શેને ?
 કારણ, કવિના પ્રાણે પ્રાણે કવિતા અંકાયેલી.

પ્રીતરસે મુજ નેન ભર્યા, ને, તારી મૂર્તિ નિહાળું.
 પ્રતિબિંબિત મુજમાં તુજ મૂર્તિ-તુંમય મુજને લાળું.
 ત્યારે કાવ્યતરંગો જરૂર, જીવનના, પ્રતિઅંગે :
 જીવન અંગેઅંગ અનંગ થકી ચાતું કવિતાવાળું.

તારા ઓઝતટે નહિ દેખું સ્મિતની ભૂમિ રમતી,
 તારાં નેન મહીં મસ્તીની ભરતી, જ્યારે સ્મિતી,
 તારી વાણીમાં નહિ જ્યારે રસની રેલ ઉછળતી,
 ત્યારે મારી જિહ્વામધ્યે આવે ઘડી અણગમતી.

ક્યારે કવિ શિલ્પી બની બાંધું, કવિતાકેરી ધમિરત,
 જેમાં તારી પ્રતિમા સ્થાપું-જ્યાં તું જીવશે શાશ્વત ?
 જ્યારે તુજ પ્રેરકબળ મારા શબ્દશિલા ખંડોને
 આકૃતિ આપે, ત્યારે મારું સફળ થશે જીવનવ્રત. (ચિત્ર ૧)

જે જીવનના અંગાંગે, ને, આણુયે આણુયે વ્યાપી,
 તે જીવનના મનમંદિરની મૂર્તિ ગીતમાં સ્થાપી,
 ક્યારે હું અવલોકું મારું શબ્દઘડ્યું ગીતમંદિર,
 જોઈ રહે નિજ અંગકલા અતિરેકથી જેમ કલાપી !

હું-તું જે છેકાશું જ્યારે આ દુનિયાની પ્રતપર,
 પ્રતિમા બેની આછી થાશે લોઠ તણા સ્મૃતિપટ પર .
 ત્યારે મારા ગીત સ્થાપત્યે તને નિહાળી કોઈ
 કેશે હું તેનો ઘડવૈયો, ને, તું તેનું ઘડતર. (ચિત્ર ૨)

કવિની સાત્ત્વિક પ્રીત

ધરી હાથ શિરે, મુખને હુલવી,
બડી આંખ કરી, કવિ શું કવતા ?
મૂકી મેજપરે કવિ ! કાગળિયાં,
સીસપેનથી રાતદિ શું લખતા ?

“રસભાવભર્યું લખું ગીત નવું
પ્રીતની નવી સાત્ત્વિક સુરીતનું
જગ વાંચી, વખાણી, પછી કરશે
પ્રીતથી દૂર તત્ત્વ જ સ્વારથનું.”

“શતવર્ષ જીવે કવિરાજ તમે,
લૂલી લેખણીથી કવિતા લખતાં
તમ દંપતીગીત જ ગાશું અમે
નવ દંપતીઓ ગીત તે બીલતાં.”

કવિએ બહુ દિન લખ્યાં કીધું તું,
બહુ રાત કવિ ન સૂતા જરી પણ;
જગને રસમાર્ગ બતાવી જવા,
ત્યજ દીધી હતી રીઠી નોકરી પણ.

કવિએ પછી એકદિ ફહાવ્યું મને,
“મૂકું ગીત નવીન હું જાહેરમાં:
વીતી રાત હતી દુઃખી દંપતીની
અરુણોદય થાય જ આજિરમાં.”

કવિએ કીધું અર્પણ કાવ્યતણું
પ્રણયિની, પ્રિયા, પ્રિય પ્રેયસીને
કવિપત્ની ફૂલાઈ ગયાં જ ઘણું,
અમરત્વ સ્વીકાર્યું મીઠું હસીને.

કવિનો રવિ ચંદ્ર પ્રકાશ કરે
 ત્રણુચાર શિશુજનના મનમાં,
 પણ તે યુવકો કવિને હસીને
 કવિની કવિતા ભૂલતા ક્ષણમાં.

કવિની પ્રીતનાં નવ દિવ્ય ગીતો,
 હતભાગી પ્રજા નહિ વાંચતી'તી;
 કવિ, ને, કવિપત્નીની સાસ્ત્રિકતા,
 હતભાગી પ્રજા નહિ સાંખતી'તી.

“ધરી મસ્તક હસ્તથી મ્હાન મુખે,
 મીંચી આંખ કવિ નવું શું લખતા?”
 મૂકી મેજપરે કવિ કાગળિયાં
 સહીપેનથી ફૂંડો કવિ શું લખતા?

“કરું જોડિસનો હું હિસાબ પૂરો,
 કરું શું? અધરો બહુ દિન રહ્યો?
 ગણી આંક લલા। હું જિમેરી દઉં,
 ભૂલ જે થઈ'તી, હું સુધારી રહ્યો.”

કવિતા લખવી મૂકી દીધી હતી,
 કવિ ગીતનું ગુંજન ના કરતા;
 રસયોગીનું જીવન જીવી રહી
 પ્રીતભક્તિ મહી કવિશ્રી જીવતા.

કવિની પ્રીતની, જીવતી રીતની
 રસસાક્ષી હતી ઘરઆંગણમાં,
 કવિની પ્રીતશક્તિતણી કૃતિવત્
 કવિ બાલક બાર ચર્ચા જ જમા.

કલ્પનાનાં પાત્ર

નાટક, નવલ અને કવિતાનાં પાત્રોનું ચિર આયુ,
તેના ઘટમાં સ્થિર રહે છે પંચભૂતનો વાયુ.
કાલિદાસની આજીવે છે શકુંતલા મદમાવી,
ભવભૂતિની સીતા હજુ પણ કારુણ્યે છલકાતી.

કૃષ્ણ જીવે છે પારાશરની કાવ્યકૃતિમાં આજે,
વાલ્મીકિના રામ હજુ પણ, જનહૃદયે વિરાજે.
કરુણામૂર્તિ કુમુદ જીવે છે, કુમુમ જીવે છે ઘેલી,
કાક-મંજરી હજુ કરતા'તા વિશ્વે કમનીય કેલી.

નરનારીઓ જન્મે જગમાં, મૃત્યુ પછી વીસરાતાં,
હોય ભલે તે સંત, તપસ્વી, રાય, ભક્ત કે દાતા.
સાચી વસ્તુ અદ્ય જીવે છે, ક્ષણભંગુર છે સાચું:
હકીકતમાં છે અનંતતાનું જ્ઞાન સુનંદિત કાચું.

પ્રભુ કરતાં કેા કવિએ મારું હોત દીધેલું ઘડતર:
તો હું મારું ધન્ય માનતો વિશ્વ આંગણે જીવતર.

✽

✽

✽

આકર્ષણ

આકર્ષણ નાશ જ્યાં પામે, ઈર્ષ્યા જન્મતી સર્વદા,
વિશ્વની સર્વ નારીના અંતરે એક આપદા.

મારી કવિતા

કવિ હોત કદિ, કવિતા ! તારો . . .
 . . . હું વિયોગ કદિ ન સહી શકતે.
 કવિ હોત નહીં, કવિતા ! તારો
 હું વિયોગ કદિ ન કહી શકતે.
 નહિ પ્રેમી વિના કદિ કોઈ સહે
 . . . પ્રિયપ્રાત્ર તણો જ વિયોગ જરી.
 ફિલ દહીં વિના કહી કોણ શકે
 જ વિયોગકથા દુઃખદર્દભરી ?
 અભિમાન, શુભાન હતું મનમાં-
 કવિતા મુજની હતી દાસી સદા,
 પણ આવી નહીં હઠમાં નજવીક,
 જતી રહી મારી પ્રિયા કવિતા.
 નથી દાસી પ્રિયા બનું દાસ હવે,
 કર ભેડી કહું : તરછોડ નહિ-
 અધિકાર ધરી સહચાર તણો,
 કવિતા ફેરી ઝાંઝર ઠેકી રહી.
 મુજ ચિંતન શુંજન બધાં કરતું-
 કવિતા મુજ શુંજનની ગતિ છે.
 પ્રિય, પ્રાણુ દઈ, પરિધાન સણ,
 રમમાણુ કરે મુજની મતિને.
 મુજ શબ્દ કરે ગીતની ગતિમાં
 કદિ નૃત્ય, પછી કવિતા બનતી;
 મમ મુગ્ધ પ્રિયા, મન લુપ્ધ કરે,
 પણ ચિત્ત ખીજ સઉનાં હરતી.

— રંગ —

શ્યામ છે રંગ તારો કનૈયા અનુપ,
ગૌર છે રંગીલી રાધિકાનો,

ગોપી ધનશ્યામ જ્યારે મળે સંગમાં,
થાય સુરંગ ત્યારે કીડાનો.

રાતની રાણીનો રંગ છે શામળો,
દિનના રાજવીનો રૂપેરી.

રાત ને દિન સંધ્યા સમે ભેટતાં,
રંગ ત્યારે રચાતો મુનેરી.

ગૌર છે રંગ ગૌરાંગીના ગાલનો,
રંગ ચુંબનતણે પ્રેમી જાણે.

રંગ એ બે મળે ચટક ત્યાં જામતો
ભોગવિલાસનો રંગ પ્રાણે.

મસ્તીનો રંગ કેવો હશે ? અગર, કે,
મસ્તીરંજક મહીં રંગ આદિ ?

પ્રીતથી પ્રાણને રંગ ઘેરે ચઢે :
પ્રીતિનો રંગ છે કે અનાદિ ?

શ્યામ, કે ગૌર, કે કપિલ, સોનેરી, કે
લાલ, ગુલાબી છે રંગ નાના.

જ્યાં સુધી રંગના મિશ્રણે રંગની
રોજ જામે નહીં તે નકામા.

રામનો રંગ અધ્યાત્મનો છે અકળ,
સ્થામનો રંગ છે સાદી ભકિત.

રંગ રામા, અને, રંગ સ્થામા તણે
ચાય ત્યારે જતી સહુ વિરકિત.

હું રસાયન તણી વાત ના અર્થતો,
કે ન વિજ્ઞાનની વાત છાની,

રંગની વાત જે મેં કીધી સાચી તે
વાત રંગિત છે કલ્પનાની.

*

વિણુ

જળ વિણુ જળાશય, ઉપવન ફૂલ વિણુ,
પ્રાણુ વિણુ દેહલતા વિશ્વે છે ન કામની
દાન વિણુ લાભપતિ, ગીતગાન તાન વિણુ,
જ્ઞાન વિણુ વિદ્યા એક ફૂટેલી બદામની.

પ્રેમ વિણુ સહુઆર, નારી રસરૂપવિણુ,
મોજ વિણુ ભૂંદગી ન કશા કોઈ કામની
ગાય વિણુ વૃંદાવન, વૃંદાવન ગોપી વિણુ
સ્થામ વિણુ ગોપીની છે કલ્પના શા કામની ?

અર્થ વિણુ શબ્દની, કે, કર્મની છે દ્યેય વિણુ,
શ્રમ વિણુ વિરામની વાત છે દમામની.
રામ વિણુ ધામ ક્યું, કામ ક્યું દામ વિણુ,
મામ વિણુ સેવાની તો વાત છે નકામની.

ચોર

તારી મટુકીનો આંચો ચોર,
ગોપી ભગ જરા !

એ મટુકીમાં એવું શું છે ?
જે લૂંટીને લેવું તું કે,
ફહાનો કરતો ભોર !
ગોપી ! ભગ જરા !

આંચો ચોર ચઢેલી રાતે,
માલિક ભગે તેને ગાટે,
મિલકત આપે તેને હાથે,
માલિક ! તું કમજોર !
ગોપી ! ભગ જરા !

માલિકની બ્યાં એવી રબ છે,
ચોરીમાં ત્યાં કેવી મબ છે,
મીકી મોહક કેવી સબ છે,
ફેની ગાલે નહોર !
ગોપી ! ભગ જરા !

ગોપિકાની મટુકી સાંગી,
ગોપી મામી આવી લાગી,
ચોરે ગોપિકાને માગી,
એવો ફહાન નહોર !
ગોપી ભગ જરા !

ચોર ચોરી કીધી તો કીધી,
ગોપિકાએ કરવા કીધી,
ગોપીને ગોરે લઈ લીધી,
થાય હવે તો ભોર !
ગોપી ભગ જરા !

શ્રીકૃષ્ણ

કાલિદી તીર પર કીડાકર,
કુમુદિનીકાંત સમો કાંતિધર,
બક-કૌરવ-કેશી-કુલનાશક,
કાલિય નાગ કરે વશ ખાલક.

કૃષ્ણ કૃપાળુ કરુણાસાગર,
કૃષ્ણ કનૈયો નટવર નાગર.
કપટી કિશોર કલાનિધિ કાળો,
કવને, શ્રવણે લાગે વહાણો.

કનક કમળમાળા ધરી બહાલે,
કસ્તુરીતિલક શોભે ભાલે,
કરમાં ખસી ધરે ગોપાલક,
કૌસ્તુભ વણે, નાકે મૌકિતક.

કામથી વિવશ કરે વ્રજબાળા
કેમળ નયન હતાં બે કાળાં.
ગોવર્ધનધર, ગીતાગાયક,
ગુરુ અર્જુનનો, ગોકુલનાયક.

ગોપીવલ્લભ કૃષ્ણ મુરારિ,
ગોપાલક, માધવ. ત્રિપુરારિ.
ગોકુલને બ્યાકુલ કરતા, જ,
ગોપીઉર આંખે હરતો, જે.

મોહક માધવ કપટકલાથી,
મુરલીવાદન લલિત છટાથી,
ચોરે ચચલ યુવતીજનમન
મંદાસ્મતેથી શ્યામલ મોહન.

મેઘમાળની શ્યામલ કાંતિ, મધુરી રાધાની હૃદયાંતિ,
ભાંગે ભકતતણી મન બ્રાંતિ, “કૃષ્ણ ! કૃષ્ણ !” કરતો વેદાંતિ.

ગોપીની તમન્ના

જો વાટ જોઈ મુજ નાથ કેરી,
સહી રહી હું કંઈ યાતનાઓ,
કીધું બહુ મેં તપ તોય ના'બ્યા,
એજે ગઈ સૌ મુજ જાંખનાઓ. (ચિત્ર ૩)

“અંતરતણા મંદિરમાં વસે છે”
એવું કહી લોક મને મનાવે;
હું માતું બ્યારે, નયને નિહાળું,
કરાંશુલિથી અધરો હસાવે.)

આંખો ઊડી આ ગઈ છે રડીને,
કૃશાંગ હું તો થઈ છું વિજોગે,
ક્યારે રડાવે ફરીવાર હવે,
ને, અગ આ તૃપ્ત કરે તું ભોગે !

(આ ચર્મચક્ષુ લઈ જન્મી છું હું,
ને, ચર્મચક્ષુ થકી નાથ ભેયા.
ને ચર્મચક્ષુથી અસાગળીએ,
ગોવિંદને ગોધુળમાંથી ખોયા.)

પાપાણુનો એ જડ દેવ છે ના,
વેદાંતનો “તત્સત્” છે નહીં એ
એ દેહધારી મુજ કાનુડો છે,
એ બહાર છે, અંતરની મહી છે.

“કાન ! કાન !” બોલી મુખે, રડી, રડી થાકી ગોપી,
સાન, સાન થોળીનું ચે ના રહ્યું, ને લાજ લોપી.
ન્યાળ ! લાલ દીન નેણ, વાળ શિરે અસ્તવ્યસ્ત,
ભાળ ! ગાલ તેજહીન, ચાલ તેની અવ્યવસ્થ.

રાતદિન “કાન! કાન!”—

લાજહીન, ભૂલી ભાન,

આત્મરંગથી અજાણ,

સ્થૂલ જેનું સર્વ જ્ઞાન.

—સાંભરીને, પાડી સાદ,

દૃઢથી કુરે કૃષ્ણાંત;

પ્રેમધેલીના વિપાદ—

ની ધરે ન કોઈ દાદ.

પ્રેમ દર્દનું પ્રમાણ

જાણતો શ્રીકૃષ્ણ કહાન.

ગોપિકાનો દીનકંઠ

કાનુડે સુણ્યો વૈકુંઠ.

સાંખ્યકર્મ, જ્ઞાનધર્મ, વેદવાણી, શ્રુતિ મર્મ,

સંહિતા, પુરાણ, યજ્ઞ, યોગીનું અપાર શર્મ,

લક્ષ્મી, મિત્ર, દાસી દાસ, રાણીઓનો અન્તઃવાસ,

વૈભવોની રેલછેલ, ખેલ, ગેલ, રંગ, રાસ—

છાડી, આંચો ગોકુળમાં

ગોપી રેતી વ્યાકુળ જ્યાં.

કહાન ખની આકુળ ત્યાં

આવી ઊભા વિપજમાં.

આંખો ઢળેલી હતી ગોપિકાની,

ચોળી ઢીલી, ને, મુખ રક્તહીન;

ભગવાન આને નહિ જો ઉગારે,

તો, તો થશે આલમ લક્તહીન.

દુઃખલંબનના સુખમજ્જનમાં,
 બનીને કૃષ્ણ વિલાસી;
 પ્રીતરગનમાં, ત્યજી સજ્જનતા,
 ગોપી બનાવી દાસી.

ભૂખ્યે ભટક્યે ભોકતા ભોળ્યે,
 ભ્રમર બની રસ ચોરે
 ભાન ભૂલેલું ફૂલ કરમાતું
 રાત જતાં દિન પહોરે.

બાકે બિહારી, બની ગિરિધારી,
 કર ધરી ગોપી પિયારી,
 નર બની નટખટ નટવર કૃષ્ણે
 ખરહરી ગોપી બિચારી.

*

ભોરમુગટપર મોતી જડયાં'તા
 મુરલીપર પલ્લુ મોતી મઢ્યાં'તાં.
 પીત પીતાંબર, કેર કસબની
 કુંડળ, માળા, મૌકિતક નયની;

દેહપરે શણગાર ચડ્યો'તો,
 સ્મિત થકી શૃંગાર ગયો'તો,
 વાણી થકી થડકાર ગયો'તો.
 ફૂંછાન નહિ કૃષિકાર રહ્યો'તો.

ભાન ભૂલ્યો નહિ ભોળવનારે
 જ્ઞાનતણે લાવે સથવારે.

બાન બૂલેલો દુદાન દતો જે,
દુદાન મરી ભગવાન થયો છે.

ના ગોપીનો દુદાન બનીને
ભક્તતણે ભગવાન બનીને

પ્રેમધણી તે છે વ્યાકુળ ના,
આવે તે ફરીથી ગોકુળમાં.

✽

ક્યાં તે ગોપી પેલો દુદાન ?

ક્યાં આ ભક્તતણે ભગવાન ?

ક્યાં એ ગોપીનો પ્રભુચિન્ ?

ક્યાં આ રુદ્રિમણીનો સ્વામિન્ ?

ક્યાં તે ધૂળમાં રમતો બાળ ?

ક્યાં કુબેરતણે રખવાળ ?

ક્યાં તે ગ્વાલ બાળનો બ્રાહ્મ ?

ક્યાં આ ત્રિભુવન હેરા નાથ ?

ક્યાં એ નદમંભિન નટવર ?

ક્યાં આ ગંભીર મહાસાગર ?

ક્યાં તે મુરલીવાળો દુદાન ?

ક્યાં આ ગીતાનો ભગવાન ? (ચિત્ર ૪)

ક્યાં તે અનુપવિલક્ષણ બાલ ?

ક્યાં આ બ્રહ્મસ્વરૂપ વિક્રાળ ?

ક્યાં તે ગાયોનો રખવાળ ?

ક્યાં આ વિશ્વતણે પ્રતિપાળ ?

ક્યાં તે રાસલીલાનો નટ ?

ક્યાં આ રાજરમતનો ખટ ?

કયાં ત કોડલરો કુમાર ?
કયાં આ નરસિંહનો અવતાર ?

બાળલીલા ભૂલી જઈ આજે,
વૈકુંઠે ભગવાન ગિરાજે.
વાળુમાં પકવાન જમીને,
ચોપટ જે ઘડી રાત રમીને,

સાગ સીસમના છત્ર પલંગે,
સ્થૂલ થયેલાં ચાક્યાં અંગે,
રાધા રુકિમણીરાણી સાથે
પાન ચાવતાં વળગે વાતે.

પટરાણી કોઈ ધખો દાગે,
તેલ ઘસે કોઈ હરિને બહાલે,
કોઈ બિચારી પાચ દળાવે
જ્યાં સુધી હરિને નિદ્રા ના'વે.

યમુનાનાં જળ તું ભૂલી ગયો !
ખેડૂતનાં હળ તું ભૂલી ગયો !
ગોરસ, ને, ગો તું ભૂલી ગયો !
ગોવાળની વહુ તું ભૂલી ગયો !

ગોમુખના ગોરવને ભૂલી ગયો !
ગોધણતું ગોધન તું ભૂલી ગયો !
ગોવરની ગંભત તું ભૂલી ગયો !
ગોમ્રજની કિંમત તું ભૂલી ગયો !

ગોરજની ગોષ્ટી તું ભૂલી ગયો !
ગોરીની મસ્તી તું ભૂલી ગયો !
નારીના નેહને ભૂલી ગયો !
ગાફલ ગોરાંદેને ભૂલી ગયો !

મસ્તી કેરી મોજ થાય રોજ રોજ,
રીસ રંગરાગ : બણે નિત કાગ.

બહાણું વૃંદાવન, તાતું ગોપી તન,
ગોરું જે ગોધણુ, ગોરી ગોવાલણુ :

તેને તું મોહન ! ભૂલી ગયો ! ભૂલી ગયો !

ખંડી કેરો ચર મુણે દેવ-અમુર,
ગાયો, વૃક્ષ, વેલ, મેના, મોર, ઢલ,

મુણે ગોપબાળ, ગોપી, ને, ગોવાળ,
યમુનાની પર ઉપવન અંદર :

તેને મુરલીધર, તું ભૂલી ગયો ! ભૂલી ગયો !

ભૂલી ભૂતકાળ, ભૂલી જ્વાળ બાળ,

ભૂલી વૃંદાવન, ભૂલી ગોપીજન,

મદુકીનાં દહીં, તેને ભૂલી જઈ,

ભૂલી બાલપણ, ભૂલી ગોપીગણ,

ભૂલી ગોવાળણ, ગોપીનું બદન,

ગોપીનું વદન, ગોપીનું સદન,

ભૂલી એ તમામ, બન્યો ભગવાન !

દારિકાનો નાથ, મટી ગયો કહાન !

મુરલીને મૃદંગ ભૂલી ગયો ! ભૂલી ગયો !

૬૬

ગોપિકાની આંખ ખૂલી, ને,

ગોપીએ ભગવાન દીઠા

ગોપિકાને અંશુત કહે

આજ મુણાવે જાનગીતા.

ગોપી માટે કહાન શુરે ના,

ગોપીને ભગવાન સ્મરે ના !

આંખેથી પ્રીતબાધ્ય ઝરે ના
ત્રિહ્વાત્રે અમીળિદુ ઝરે ના !

ગોવાલણુને ગોદ ધરે નહિ,
ખંસી કેરે નાદ કરે નહિ !

ગોરાંદેખર હાથ કરે નહિ,
ચુંબન રસથી ઓપ્પલરે નહિ !

આંખ નચાવે કેમ ન કહાનો ?
રાત્ર રચાવે કેમ ન છાનો ?

અંતરમાં છાટો ન દયાનો ?
કૃપણ કેમ બન્યો છે દાનો ?

ગોપીકર્ણુ ગીત કરે નહિ !
ગોપી દેખી સ્મિત કરે નહિ,

દાળે ગોપી મુખ કરે નહિ,
ગોવાળણુનું દુઃખ હરે નહિ !

ચુંબનની તે ચોરી કરે નહિ,
આલિંગનથી ગોરી ધરે નહિ,

પીન પયોધર નહોરી કરે નહિ,
છલબલથી બળનેરી કરે નહિ !

કેશમહીં છે લટૂરી લટકે,
જો પગ ના લટપટ લટકાળા,

મોતીની નયની કાનમહીં છે,
જો નયને નહિ પાવકજ્વાળા.

નટખટ નટવર જો ન રહ્યો તે
નારાયણ પોતાને કહાવે.

ત્રિભુવનનો ભગવંત ભલે છે,
પ્રેમજીવનને તે અલકાવે.

અહુદ્યાને તે છે ઉગારે,
 નાથ ન ગોપિકાની વહારે,
 કંસાદિને છે સંહારે,
 ગ્રેમથી ગોપી જો નહિ મારે.

કૃષ્ણ બની ભરમાવી ગોપી,
 રામ બની તરછોડી સીતા.

જ્ઞાનતણી છે ગાઈ ગીતા
 જંસીની વિસરાઈ કવિતા.

બાલક વૃંદાવનનો, પાલક
 વિન્ધતણે તું કેમ બન્યો ?

બાલકગ્વાલ, જ્યોત્ષ્ણકેરો
 જગનો માલિક કેમ બન્યો ?

મટુદીને ફેાડી દેનારો,
 ઘડનારો તું કયાંથી થયો ?

ભક્તિનો પીનાર તું શીદને
 જ્ઞાનગીતા ગાનાર થયો ?

કુજતણી કુટિરમાં રમતો
 આરસમહેલે શીદ વસ્યો ?

કાનનમાં ભમનાર કનૈયા !
 નગરીમાં તું શીદ ગયો ?

ગોપીના રતિરંગે બિછર્યો
 રાણીથી રણવાસ ભર્યો.

નેહ ત્યજી સંસારી થઈને
 વાણીથી વ્યવહાર ધર્યો ?

ભક્તિદીપે અજવાળું પાડ્યું,
 જ્ઞાનદીપક તું કયાંથી થયો ?

ગોપાનેા ગોવિંદ મટીને,
લક્ષ્મી તણેા લગવાન થયો ?

જા ! પાછો વૈકુંઠે જા !
લગવદ્ગીતા જઈને ગા !
ગોપાને વિસારી જા !
ગોકુળ ફરીથી આવીશ ના !

યમુના જળ ઓળંગી જા !
વૈભવનેા તું સંગી થા !
વૃંદાવન બાળીને જા !

કાનનકુંજે ન્યાળીશ ના !
ઉપવન ફૂલ કરચોળી જા !
શ્રવતાં ફૂલ પગ રોળી જા !

ગોપીએ લગવાન દીઠેા,
તે નહિ તેનેા કાન મીઠેા.
લલચાવે તેને લગવાન :
“થલ તું વૈકુંઠે મુજ પ્રાણુ !”

૨૨

“જોઈ તને મેં અલડાવી આંખેા,
સ્પર્શી તને ના અલડાવું અંગ.
વૃંદાવને જાળવું મારી જાત,
વૈકુંઠમાં હું નહિ આવું સંગ.
તું રુકિમણીને મણિમહેશ્વરમાં છે,
હીરે મટીને જ બનાવ દાસી !
સ્વછંદી ગોપી નહિ થાય દાસી,
તે તો રહે ગોકુળગા મવા સી.
અદ્વૈતભાવે પ્રભુ છે રહેને,
જ્ઞાનીતણી આત્મ વિભૂતિ માંદા.

અજ્ઞાનીને એવું ન જ્ઞાન હોજો,
 કે ઈશ્વર અદ્વૈતમહી ભુલાય.
 આ આખિમાં આંખ ઢળે-ન દેખું
 ને અંગમાં અંગ લળે-ન દેખું
 અદ્વૈત ખીલું જ લલે હશે તો
 અદ્વૈત છે તે ન મળે અનોખું.”
 ગોવાળણને જ્ઞાન થયું, ને
 વૈકુંઠે વિચર્યા ભગવાન.
 વૃંદાવનની કુંજગલીમાં
 ગોપિકા પુકારે “શૂદ્ધાન !”
 રાત પડી, ફરી દિન થયો, ને,
 વર્ષો પર વર્ષો વહી જાય.
 વૃંદાવનમાં યમુના જળમાં,
 “શૂદ્ધાન” તણા પડ્યા વહી જાય.
 શૂદ્ધાનની સુરલી અમર રહી છે,
 જ્ઞાનની ગીતા છે ભુલાય.
 ગોપિકાનાં મુગ્ધ નયનમાં
 શૂદ્ધાન કદિ ભગવાન ન થાય !
 ગીતાનો ગાનારો બ્યારે
 ગોકુળમાં વસતો તો શૂદ્ધાન
 ગોપિકાના મનમંદિરનો
 ત્યારે તે સાચો ભગવાન !

દાણુ

૧

“દેની દાણુ તું” માગે યાદવ, માધવ માગે દાણુ,
ગોપીકેરો કાણો કાણો કાણો માગે દાણુ,

“ગોરી, ગોરી તું ગોવાલણુ, દેની ગોરાં દાણુ :
કાળી છોને મટુકી તારી, છો ને કાણો ક્ષહાન.

આખો દિ’ ઊભો મારગમાં, કરવા ગોરસ પાન :
આપું જીવન હું થોભું જો, નહિ આપે તું દાણુ.

ગોવાલણુનો ગોરસ મીઠા, મીઠા એનો જાન :
ક્ષહાન વિના એનું નહિ ઊતરે, ઊછળતું અભિમાન.

નીચે આ ધરણી તપતી, ને, ઊંચે તપતો ભાણુ :
રાધા ! તારા દાણુ વિના, આ તપતો મારો પ્રાણુ.

શીતળ એક યમુનાનાં જળ, શીતલ ગોરસ પાન :
શીતળ રાધા તારી પ્રીતિ, મીઠાં છે મુખપાન.”

૨

“મસ્તીખોર તું મૂકને મારગ, નહિ આપું હું દાણુ :
યમુનાનાં જળ કરતાં પણ છે મોટું તુજ તોફાન.

હું જાણું છું તુજને છોરા ! પૂતારો તું ક્ષહાન !
ગોરસદાણુ લઈને પાછું માગે ખીજું દાણુ.

સસ્તાં ગોરસ દાણુ હશે, પણ, મોંઘા છે અમ પ્રાણુ :
કાળી ગોરસ મટુકી છોને, ગોરા છે અમ જાન.

કાળા કાળા ક્ષહાના તુજને, શાનું છે અભિમાન ?
નહિ ગોરસ, કે, નહિ પ્રીતિરસ, નહિ કંઈ આપું ક્ષહાન.

ગોરસ લેશે, હાથ પકડશે, કરશે મુખનું પાનઃ
મટુકી કૂટશે, પાલવ ખસશે, જિતાશે મુજ બાન.

તારા દાણની કિંમત બાણું, કેમ હું આપું ફહાન ? ”
ગોરસનું ને ગોવાલણનું કાનો માગે દાણ.

જીવાની

જીવાની તો હુતી આ જી'દગાનીની દિવાની યાર !
જીવાની તો જવાની છે, અમર તે ના થવાની યાર !
જીવાની જે જતી બાણી, ગઈ તે છે સદાની યાર !
જીવાની છો શુભાવાની, પરંતુ તે મઝાની યાર !
સજની બીક રાખીને દિવાનીને ન બાણી યાર !
કમળની લીખ માંગીને જીવાનીને ન માણી યાર !
જીવાનીને બનાવી જ્ઞાની કીધી શી કમાણી યાર !
દવાની જેમ દિવાનીની સુધા શેં પીવાની યાર !

મધુરા

રમ્ય મધ્યા હતી-ગાલગોપાલની

મન્ત્રીની યાદ દેતી યમુના.

આરતિ ઊતરે, દીવડાઓ તરે,

લકિતલાવે નમે ગિર માનાં.

નાવમા હું ઊભો, હાથ નેડ્યા, અને,

કર્ણમા ધંટનાદો ગમે છે.

ગાત કઈવાર એકાગ્ર ઊભો રહ્યો-

શિર શા કાગણે ધમધમે છે ?

એક પગમા મને પૂર્વજ-મોતણી

થાય છે અમૃતિઓ આજ તાણ

તેથી તારો બનુ ભક્ત ગોપાલ ના,

હું બનું જાતુડા તુજ કાણ.

યાદ આવેછ કે, કૃષ્ણ ! તુ ખેલતો

ગેલમા માતની ગોદમા જ્યા.

હું સુખી એક ગોવાળ ત્યારે હતો,

જીદગી જીવતો મોદમા ત્યા.

મારી ગોવાલણી, ગોરી, ને, ગુણિયલ,

ગોપિકા ગોપધેડી વનિતા-

સાજના ઉરના હેત માથે વહે

તીરપર જ્યા વહે છે મરિતા.

કૃષ્ણ કુમાર ! તે બસરી વાથી, ને,

ગોપીમારી બની ઘેડી તુજ પર.

ક્રોધ ઈર્ષ્યા ભયો માનવી કાલવુ

ક્રોધ અગારની હેડી તુજ પર.

ધૂત ! તે તો હમીને ક્યા છે સ્વજન,

ક્રીધ સંગાત તે મુજ ખારે

વર્ષ બે વર્ષમા ગોપીને પણ છળી,

ને, ધૂતારો બન્યો લોકપ્યારો.

*

તકરાર

તકરાર થઈ! તકરાર થઈ !

ને, રાષ્ટ્રે રાષ્ટ્ર લડી મરતાં.

તકરાર થઈ! તકરાર થઈ!

ને, વરવહુ બે ઝગડી જીવતાં.

વિનાશિકા બ્યોમે બે આવે,

ઘેરા તે કરતી ધૂધવાટ,

શોધન કાળે, શોધક બત્તી,

ભોમ થકી કરતી ચળકાટ.

એ પ્રકાશના દૃષ્ટિકોણે,

દુશ્મનનું (વિમાન પડે,

નાસી જતું-જહીં બંદુકમાંથી

ભોમથી ગોળા બ્યોમ ચડે.

તકરાર થઈ! તકરાર થઈ!

ને, રાષ્ટ્રે રાષ્ટ્ર લડી મરતાં.

તકરાર થઈ! તકરાર થઈ!

ને, વરવહુ બે ઝગડી જીવતાં.

મારી જીભલડી સળવળતી

હું કરતો ઘેરા ધૂધવાટ,

તારી આંખલડી ત્યાં બિઘડે

દૃષ્ટિથી ભેતી મુજ વાટ.

તારે દૃષ્ટિકોણ ચડ્યો હું,

જીભથી છૂટી શબ્દની બ્વાળ:

નાસી ગયો, નહિતર, તે બ્વાળા

કરતે મારા હા લહવા લ.

તકરાર થઈ! તકરાર થઈ!

ને, રાષ્ટ્રે રાષ્ટ્ર લડી મરતાં

તકરાર થઈ! તકરાર થઈ!

ને, વરવહુ બે ઝગડી જીવતાં.

મારે દ્વારે

આળાડાળે ચઢી ચવારે ઢોલક જ્યારે ખોલે,
નાની આખો પીપળ વૃક્ષે પક્ષી જ્યારે ખોલે,
ભીના પુષ્પો અર્ધ ખીચેલા નવા સગીરે ઢોલે,

મીઠું ખોલતી ત્યારે,
ઢિલકું ખોલતી ત્યારે,
પ્રીતે ઢોલતી ત્યારે,

તું આવને મારે દ્વારે. (ચિત્ર ૫)

વૃક્ષનિકુળે, કલરવ કરતા વિહંગવૃદ્ધો વળતા,
નલભા સુરજ, અસ્ત દશાગ્રા, દાખવતો નિર્મળતા,

કલરવ કચ્છી ત્યારે,

અમૃત ઝરતી ત્યારે,

ઉત્તમ, વરતી ત્યારે,

તું આવને મારે દ્વારે.

કેઈ ન ખોલે, કેઈ ન ઢોલે, આખો કેઈ ન ખોલે,
આખુ વિશ્વ સતું નિદ્રામા, મધરાત્રિને ખોળે,
મારું અંતર ઉત્સુક બનતું, ચિત્ત ચડ્યું ચક્રોળે,

ગુપ્તગુપ્ત ડરતી ત્યારે,

રૂપ નિર્ઝરતી ત્યારે,

પ્રોત પાયરતી ત્યારે,

તું આવને મારે દ્વારે.

*

સર્પિણી

ધર્મતણી કાઠીમાંથી, નીતિતણી પોથીમાંથી,
 સત્ય કાહું એક પછી એક હું બાહર.
 એક પછી એક એવાં સત્ય મને સાંપડ્યાં, કે,
 એક પછી એક, નેમ્ બન્યો હું કાયર.
 એક સત્ય એવું હતું, બહુ તે પુરાણું હતું,
 મોટા મોટા અક્ષરે તે લખ્યું પોથીમાંહ;
 એવું સ્થૂઠ લારી હતું, નામ જો કે નારી હતું,
 પેલી સ્થૂઠ વર્તુલની કાઠીમાં ન માય.
 મારી સાથે રહેતી હતી, તો તો પાસે જોડી હતી,
 બાંધતી'તી તર્કથકી આશા કેરા માલ.
 હમ્મ હમ્મ મુખ થતું, તે તો મારે હુઃખ હતું,
 સત્યતણી શોધનો મેં કીધો ન્યારે ખ્યાલ.
 “જાણે મોટા વિચારક, વિજ્ઞાની, કે વિવેચક,
 યા તો જાણે બખૂચક જેવું કરી મુખ,
 આકાશમાં આંખો ટાંકી, મોહું મોહું મુખ રાખી,
 આજે શાને આવાં કરો, એવું તે શું હુઃખ ?
 મીઠી મીઠી આવી વાણી, મોટે કંઠે ઘાંટે તાણી,
 બોલી મારી પત્ની, જાણે ઘંટ કેરો સાદ.
 કાઠીમાંથી કાઢવું છે સત્ય તેને બાજુ રાખ્યું,
 કીધું મુખ મગ્ન જાણે સુણ્યો બ્રહ્મનાદ.
 ન્યારે મારી પત્ની કેરા ચિત્તમહી શાંતિ થઈ,
 જીભ તેની થાકી ગઈ, ખોઈ શ્વાસોછ્વાસ.
 કાઢ્યા મંદમાત્રે મેં, શબ્દ મંદ ગાત્રે મેં,
 પત્ની કેરા પતિએ મેં મેળવીને શ્વાસ.

“નીતિતણી પોથીમાંથી, ધર્મતણી કોઠીમાંથી
 ગોતી કાઢ્યું સત્ય એક સનાતન જાણ,
 એવું ખોટું સત્ય છે, કે, સાચે, તે અસત્ય છે કે,
 તથ્ય તેમાં નથી—આપી શકું છું પ્રમાણ.”

“ફેલતા હો, તો ફેલોની, વાત વધારીને શાને ફેલો,
 મત્ત થકી સાચું મારે બીજું બહુ કામ.
 વિસ્તારીને પ્રસ્તાવના, જેમાં જરીયે ન મણા,
 તેની શાને વાત કરો—નહિ નામકામ?”

“વાતકેરા શરીરતુ, પ્રસ્તાવના મુખ કહ્યું,
 તેથી કરું આમુખનો આદિમાં વિસ્તાર.
 તારી મુખકાંતિ જોઈ, હવે મને શાંતિ થઈ,
 તેથી કરું સત્ય તણી નવલનો સાર:

“માફ ફેલવું એવું છે, કે,...ધર્મશાસ્ત્રો એમ લેવે,
 લાધે જેને વિશ્વે સાચું તત્ત્વ કેરૂં જ્ઞાન,
 સીને માને અપિણી—જે, દંશીલી, ને, નાગિણી છે,
 દંશે ત્યારે પુરુષને કરે છે બેજાન.”

શરૂમાં હું નિર્વિકારે જોડ્યો, પણ જોયું જ્યારે,
 પત્ની મારી ઉઘ થતી, ઘાંટે પડ્યો મંદઃ
 કહુ પીતી, પાતી વેળા, આંખ રાખવી મીચેલ—
 તેથી મારી અર્ધખીલી આંખ થઈ બંધ.

“નારી જ્યારે વારી જાય, ત્યારે ફક્ત તારી થાય,
 કારી થાય ત્યારે તને દેશે એવો દંશ,
 જેર ચઢે અંગમાંહ, ચિત્તમાં—બળે છ લાલ,
 અંગ અંગના અણુનો થાય ત્યારે દ્વંસ.

હેતભરી ચૂડ એવી, સર્પિણીની ચૂડ જેવી,
 છૂટ્યું ન છુટાય, તારા મિથ્યા પછડાટ!
 રંગીલી, સોહામણી તે, ભામિની ને સ્વૈરિણી છે,
 તેમાં રહી નાગિણીની નાત, ભાત, ભાત.”

આંખ મારી પત્ની કેરી લાલ થઈ હતી હવે,
 જ્વાલા ત્યાંથી નીકળતી ક્રોધની બહાર,
 શબ્દ તેના ઓખ પર, ધ્રુજ રહ્યા બાણે હવે,
 સૃષ્ટિતણાં સીઝી જશે સહુ નરનાર.
 બુદ્ધિતણા હરમાંથી, બહાર આવી છંછેડાતી,
 જ્યારે મારે કૂંકાડા સ્ત્રી, ડરી જાઠે ચિત્ત;
 ત્યારે ખની મદારી તું, નવસુર કાઢ જેથી,
 નાચે, ફરે, રીઝે, રાણી સુણીને સંગીત.

“સ્ત્રીને માનું સર્પિણી ન, માનું હું તો માનુની, ને,
 હોય ભલે નાગિણી: છે તો પણ તેમાં મોજ,
 હસ્તપાશતણી ચૂડ, પ્રેમતણા દંશ તેનો—
 હું તો ઈર્ષ્યું તેનું ચઢે ઝેર રોજ રોજ.
 જે ન છૂટે પાશમાંથી, તે તો બચે નાશમાંથી,
 જેને ચઢે ઝેર તે તો અમીમય થાય.
 દંશ કેની રોજ રોજ, ઝેરનો ભરાય હોજ,
 : પ્રીતતણા ઝેરે ચિત્તવૃત્તિ શુદ્ધ થાય.

✽

સર્પિણી

છે નારી નરી સર્પિણી વિપલરી, દંશે જરીમાં તને
 તેના મોહક પાશમાં ફસી જવા, તું જા ન તેની કને.
 હું તો સર્પિણી-મોહ-ચૂડમહી ભીંસાઈ ગયો, ને કહું,
 “દે, દે, દંશ ફરી ફરી, નહિ કદી, સ્વાતંત્ર્ય પ્રિયા ચહું.”

માગણી

તારે જે નેહએ તે રૂહેની,
પણ, મારી ચર્ધને રૂહેની,
તું જે માગે તે આપું એવો
ધર મુજમાં વિશ્વાસ.

પેલી નારી સૈંદ્રે ગૂંથે મોતી કેરી સેર,
કંઠપેલી ભામાને તો હીરા કેરી ઘેર,
પેલી કોડિલી કાંતાને લક્ષ્મીજીની મહેર:

માગ માનુની હીરા મોતી.
એમાં ને ઉડલાસ.
તારી પાંચણ પણ નહિ હાલી,
સ્મિત નહિ તુજ એળે, વહાલી;
રીસ ભરી શાથી ગઈ ચાલી?

મેં તો છોડી આશ!

તારે જે નેહએ તે લેની
પણ, મારી પાસે રૂહેની
રાણી બનીને રહેજે, એવી
મારા મનની ધ્યાસ.

પેલી નારી નમન કરે છે, તે છે કયાધીન,
પેલી ભામા ભ્રમણ કરે છે, કંથ ચક્રી લયલીન.
પેલી રામા રમણ કરે છે, કંથમહી લયલીન:

દાગી બનીને રહેશે તો પણ
 હું દા સા તુ દા સ.
 તું તારુ અંતર નહિ ખોલે,
 તારા નેન હજુ નહિ ડાલે,
 સ્તબ્ધ બિભેલી ભેઈ અખોલે
 હું નાખું નિશ્વાસ !

તારી વાત ભયે ના ફેંકેની,
 મુજને બાણ પડી છે તંની,
 મારા સાનિધ્યે ઈચ્છુ છું
 તા ગા મ્હા સો રક્ષી સ.

અશુભિ મારી તારે સેંથે પાડે મૌકિતક સેર,
 તારા દિલ પગ આલિંગનનો નેહ ભરેલો ઘેર,
 મારે નયને શાશ્વત રહેશે પ્રીત કમુળા લે'ર.

“ત્રાહિ ત્રાહિ”ના વદતી તું
 આ પું કદી ભે ત્રા સ.
 તારુ દિલ કેમ ડાલે આજે,
 ચિત્ત ચણુ ચકડોળે આજે,
 અતર તારુ બોલે આજે.
 “આલુ તુજ આવાસ.”

ચંદા

બ્રહ્માંડમાં લાખ ગ્રહો વસે છે,
 ને, તે નરી આંખથી ના દીસે છે.
 તે, જ્યોતિ દાળે યદિ ના દિગંતે,
 ને; આવતાં ત નહિ દ્રષ્ટિપંથે,
 ને, માર્ગ મારો નહિ તે ઉજળે,
 ને દ્રષ્ટિ મારી નહિ જ્યોતિ લાળે,
 છો, તે પછી હોય, ન હોય તો શું,
 હું તે ગ્રહોને કદી ના પિછાનું.

કિંતુ પિછાનું મુજ ચંદ્રને હું,
 તે જ્યોતિ દાળે મુજ માર્ગમાં શું?
 ચંદા હતી, ને, વળી તે છતી છે,
 બ્રહ્માંડમાં તો શશીની ગતિ છે.
 તે તો કરે મોળ કળા દિગંતે
 ને પાથરે છે નિજ જ્યોતિ પંથે.
 શશિકલાથી શશીને પિછાનું,
 તેની કલામાં નથી કાંઈ છાનું.

(તને પિછાની તુજ પ્રીતથી મેં,
 તેથી પિછાની તુજને હતી મેં.
 તેથી પિછાનું હજી, ને, હવે ચે,
 ને, તે પછીથી, પછીના ભવે ચે.)
 ચંદાસમી દાળતી જ્યોતિ જાણું,
 તેથી પ્રિયા હું તુજને પિછાનું.

મારી પત્ની

અખળા સખળ આ વિશ્વમાં

તેનો તને કદી ખ્યાલ છે.

પ્રત્યક્ષ જોવી હોય તો

સુજ પત્નીને નિહાળજે.

તે તર્કથી ડરતી નથી,

ને તર્ક પણ કરતી નથી,

જડ પ્રકૃતિ ફરતી નથી,

ને, બુદ્ધિ ત્યાં જોડાલ છે.

હું શબ્દ જોહું સોગણા-

વાચાળતા અટકી જતી.

જ્યાં જુલ મારી પત્નીની ય

કમાનથી છટકી જતી.

ના, શબ્દ શોધ્યા પણ મળે,

ને, જોહું તો પણ શું વળે ?

હું કામ કાહું હું કળે,

કે, વાત તેની ખરી હતી.

જો આપણે લડતાં કદી,

તો, ન્યાયમૂર્તિ તું બને,

ને ન્યાયમૂર્તિ તું બની,

મળશે જરૂર શિક્ષા મને.

એ કાયદાની વાત છે,

ને કાયદો વિખ્યાત છે,

કે, પુરુષ સ્ત્રીનો નાથ છે,

પણ જઈ કહું કોની કને ?

હકને વિશે નહિ જાણતી,
 હકની તને ઓછપ નહિ.
 પણ, પ્રશ્ન એક મને થતો,
 હક છે મને કે છે નહીં?

આ પ્રધું હું મારાવતી,
 ને, હું ઠહું તારાવતી,
 હક એક પણ મારે નથી,
 આ વાત જોની મેં કહી.

મારે માટે

તુજ દૃષ્ટિરૂપી અગ્નિથી, જે હું કદી જળતો હતો,
 તુજ શબ્દરૂપી કોરડે, ને, સોળ જે ઊઠતા હતો,
 તુજ હસ્તપાશ થકી વળી હું ખંદીવાન પ્રિયે! બનું,
 તો, જિદ્દગીલર કેદી છું, ને જાગી છું, શાશ્વત્ જળું.

નહીં

નામ પ્રિયાનું વદતાં વદતાં દિલ આખું કંપાય નહીં
નામ દીધું, ન દીધું સરખું છે, નામ થકી કંઈ થાય નહીં.

આંખોમાં આંખો જ્યાં મળતી, આંખો જ્યાં નયવાય નહીં
ત્યાં આંખોની લાપાથી મીઠી પ્રેમની વાતો થાય નહીં.

(દિલને દિલ અડતું ત્યારે જો, જ્વાળા પ્રજ્વાળાય નહીં
જે માટીનાં માનવી મળતાં, પ્રીતિ ત્યાં ઠલવાય નહીં.

જે હોઠો સાથે જ્યાં મળતા, સુખની તૃપ્તિ થાય નહીં
ત્યાં સુધી દંદ રહે જીવતું, ને આત્મા બગૃત થાય નહીં.

જે પ્રેમીઓ સાથે મળતાં, મળવાથીજ ધરાય નહીં
એક તરારે જેસી તરતાં, ભિન્નભિન્ન તરાય નહીં.

પ્રેમ હીરો છે, પ્રેમી ઝવેરી, ખીનથી પરખાય નહીં
કાયતણા કટકાઓ દેખી, કસખીઓ લલચાય નહીં.)

રાત પડે અંધારૂં આવે, નયણાંથીજ જગાય નહીં
તો પ્રીતિ ને અજવાળે ત્યાં, જીવન આલ છવાય નહીં.

કાંટા કંકર પંથ ઉપર છે, અરણ્ય થકીજ ચલાય નહીં
પ્રીતિનો મારગ થરાનો, કાયરથીજ કપાય નહીં.

અંતરના ઘડુલામાં પ્રીતિ, દિન પ્રતિદિન છલકાય નહીં
તો, તો, સુખના મીઠા ઘૂંટડા, જગમાં કવચિત ગળાય નહીં.

જો! જો! કરીને શું જોવાનું! જોવાનું જોવાય નહીં
લોભ થકી માણસ મરવાનો-પ્રેમથી જો લોભાય નહીં.

મોહ તણે! ગજ લઈ માખેથી, પ્રીતનું આલ મપાય નહીં,
 મોહકલમ કાગળ ઘસડયેથી પ્રીતનું કાવ્ય લખાય નહીં.
 (ખોઈ દીધું ખુવાર થયો-પણ દિલડું જો ખોવાય નહીં;
 જોગી જતિ ખનીને છો ખેઠો-પ્રિયા જો જોવાય નહીં.
 “હું હું” કરીને પંડ નિહાજે, “હું”માં “તું” વરતાય નહીં.)
 તો તો કવિ તારી પ્રીતિની વાત કદી પણ ગાય નહીં.

*

~ ~ ~

હાસ્યરસ

મુખ મરોડ, ને, શબ્દની હોડ, ને,
 વક્ર અલિનય, ગાળ, લવાઈ,
 બાલક, મંદમતિ નટ, ભાંડ,
 વળી કેઈ મૂરખથી અપનાઈ.
 હાસ્ય નહિ-સ્મિત વેરી જતી,
 રસગર્ભિત, મર્મભરી ગરવી.
 મીઠી જોવી વિનોદભરી રસવાણુ
 સદા જગમાં જીલથી કરવી.

નહિ ભૂલું

તારાં હૃદયે ચીડિયાં અણુઅણુતાં ભૂલી જતો,
પણ મધુર તવ સ્મિતની કદી હું ધવલરેખા ના ભૂલું.

લાખો વખત તુજ આંખ પર, ભૂકૃષ્ટિ ચડે મિલનની,
પણ તરલ તારી આંખનું તોફાન તો હું ના ભૂલું

તારી ટકેરા, ને, ટીકાઓ, રોષ, રીસ ઘણી હતી-
તેના ભૂલું સહિ ડંખ હું, પણ, વસ્ત્રડંખ નહિ ભૂલું.

તું તો લહે, ઝઘડે અને, ખીજાય, ને, રીઝતી પછી,
પુનર્મિલનની તે મઝા પળવાર પણ હું ના ભૂલું.

સંસારના વ્યવહારમાં તે ચાલખાજીઓ કરી,
પણ સરલ તારા સ્નેહની એકાકી દૃષ્ટિ ના ભૂલું.

આ મનતાણા ચક્રોળમાં, ચડી, ને, પડી બહુયે સ્મૃતિ,
ચક્રોળમાં, તું પણ ચડી-તે ના પડી-તે ના ભૂલું.

આ કાળ ગોઝારો મૂકે છે દોટ-વૃદ્ધ બનાવશે,
ને સાલ-મહિના વાર જુવાનીતણા ભૂલી જશું.

આ ગાલની લાલી, અને, ગુલાબી ઝોખ, કપોલની,
ઉન્માદનાં ગુલબાન પણ, છેને, પ્રિયે ભૂલી જશું.

આ કાળ ખાડા ખોદશે, ગુલાબી ગાલની ગાદી પર,
ને કરચલીઓ ફેરશે, જુવાનીની ઘરખાદી પર (ચિત્ર ૬)

પણ, નવજુવાનીમાં ઝગેલી પ્રેમ જ્યોત જળ્યા કરે,
સંસાર પંથ ઉઘાળનારી, જ્યોતિને હું ના ભૂલું.

*

મારીકે

ખૂરો આ જન્મ લાધ્યો છે, ખૂરી માયા મને વળગી,
અને, જાણે અધૂરું કે, તું ચે આવી મને વળગી.
અરે, માયા, મહોળત, ને, મદિરા, ગુલ, ને જુલજુલ મૌ,
ખંધું તારા મહીં દેખું-કરું શેં હું તને અળગી?

અરે! આ ચેાર ખૂબસૂરતી, જુદા વેશો ધરી આવે,
અને, એ વેશપલટામાં જુદી સુરા ભરી લાવે.
મને સુરા દઈને છે, કરે જયેન, કે, બેહોશ,
ખની પાગલ કરું છું, કે, કરી સુરા ભરી લાવે.

કહે કે “બોલ,” ના બોલું-કહે “ભે,” ભેઉં છું આહું,
“અરે! મૂંગો, મૂંજ છે શું?”-હું એકે મીટ ના માહું.
ન બોલું કાંઈની સાથે, અગર બોલું તો હેં હેં;
તારા નામના રણકારનો પડધો દઈ કાહું.

હજારો દિલરુબાના તારના સંગીતનાં સમક-
હજારો લોકના કલબલ અને જૂમરાણી ચક્રમક-
કરીને બંધ કાનોને-અવાજો સર્વ અવરોધું-
અને ત્યાં જીછજે છે કાનમાં તુજ શબ્દની છાલક. (ચિત્ર ૭)

કહે: “અસ્ત્રાતણી કર બંદગી બેહિસ્ત મેળવવા,
અને, આદેશ પીરોના સુણી લે ચિત્ત કેળવવા.”
પરંતુ હું ‘હસું’ છું, ને, લઉં માથકને ગોઢે.
હું! માથકને ગોઢે લઉં બેહિસ્ત મેળવવા.

નયનની પૂતળીઓમાં મદિરાપાનની મસ્તી,
બદનના ગુલશને ખીચેલ મોહક ગુલતણી વસ્તી.

મુરા, ગુલઝાર, જુલજુલ, ગીત, ચદા ચાર, ને, રાત્રી
 ભલે નામ્તિ સહુની દો, ગહો ગુવમનની હસ્તી
 (સનમ-ગુલાબ છે મીઠું, અજળ સમારના બાગે
 મગા, મળધી, ને, મિત્રો, મને ખ્યારા નહીં લાગે
 ભવે કો હો, ભવે નહિ હો-મને કોઈ નહિ હાજર,
 મને તો એક તારી હાજરી હરદમ મીઠી લાગે)

અરે! આ દર્દ છે કે છે દીવાની જઈ પૂછુ કોને?
 અરે! આ વેદ છે, કે, વેરી એવું જઈ પૂછુ કોને?
 મનમ! આ દર્દ છે કારી, દવા લાવી મને દેની?
 યની માથક પણ દર્દી, હવે જઈ હું પૂછુ કોને?

(અરે! આ જામ સુરાનું-મદિરા જા નહીં ખૂટે,
 ઊભો છે મસ્ત પીનારો, નહિ પાનાર જો કંઠે
 પીઉ છું ત્રિદગીભર તો, કહું છું જામને, “ખ્યારા
 જરી કર કલ્પના મારુ થગે શુ તુ યદિ ફૂટે?”

હસે છે, જામ, ને ઝોળે અડાહું જામ-માથકને
 ધરાઈને પીધી મુરા, બન્યો છું મત્ત આશક, કે,
 ન તારી પ્રીત પણ ખૂટે, ન તારૂં જામ પણ ફૂટે,
 ન દિવદારી કદી છૂટે-અમર દિલદાર માથક છે. (ચિત્ર ૮)

ભૂનેલા છે ફરી શીખે-હું શીખેવો ભૂતુ છું, કે
 મહોળત છે ખૂરી વસ્તુ-મનમ ગોદે ફૂલુ છું કે
 શીખુ શું હું, ભલુ શું હું? બધુયે ભવતા પહેલા,
 મનમના શિક્ષણ પહેલો, હું પોતાને ભૂતુ છું કે
 (મહોળત-સર્પના દશે-અંદ છે ઝેર દિવ અંદર,
 અને આતશ જલાવે રાતદિન તે ઝેર દિલ અંદર
 બધા ઓસડ ફગાવીને, કહું છું સાપને આખર,
 ફરી દે દશ, કે, ચોમેર વ્યાપે ઝેર દિલ અંદર

વ્યથા શું છે? તથા શું છે? કથા છે વસ્ત્રની જાહિર,
પછી બેહોશી, ને બેહાલી, ને ખરબાદી છે જાહિર.
ધુપાવ્યું જે જિગર, ને ઈશક, તે પણ મારૂંકે ચોરું,
હવે આખર થઈ, ને ચોર માથૂંક પણ થઈ જાહિર.

પડું માયાની જંબળે, હું જાણીને ફના જનવા!
અડું મંસારના માર્ગે, હું માનીને! ફના જનવા!
ફનાફિલ્લા થવાની વાત અડલાએ દીધી નહીં,
હોં ફિસ્મત તે પહેલાં હું કંઈ મહોળત ફના જનવા!

જીવું છું આજ, કાલે હું જીવું દે ના, નથી નહીં,
મને જે ઈશક આજે, તે, થશે કાલે, નથી નહીં.
અરે, ફિસ્મત મને આજે પ્રીતે ગુલતાન જનવા દે,
બીલી મારૂંક આજે તે, હશે કાલે, નથી નહીં.

મને આધિ, ઉપાધિ, વ્યાધિની વાતો કરે ફેગટ,
મને, કીતિ, - તમાશાની તું સૃષ્ટિ દાખવે ફેગટ,
હું તો પ્રીતે પરાવાયો - મને પાગલ થવા દેજે,
મને મૃત્યુતણી દહેશત - હવે તું દાખવે ફેગટ.

*

*

*

વ્યથા

જેને વ્યથા છે, નહિ વ્યક્ત તે કરે;
કથા થઈ કે ન વ્યથા રહે ઉરે.
વાચા વ્યથાને કદિ ના સ્ફૂરે છે;
શોકાર્તને અશ્રુ ન નેનથી ઝરે.

એકમાં ત્રિપુટી

“રહે શાને? કહી કોઈ વખત તેને મનાવું છું.
 “હસે તું આવડું શાને?” કહીને ઓઠ દાબું છું.
 કહી રાતી-દઈ ઠપકો, શિરે લપડાક મારું છું.
 “હજી નાની! હજી નાની,” કહી રૂદનથી વારું છું.
 અને, નાદાની, ને, જડતા સુણીને રાપ કાઢું છું.
 અને, તે તોર, ને, મિજાજ, વેઠીને ચલાવું છું.
 અને, તે રીસ, ને રૂઝણાં, હસીને હું સમાવું છું.
 અને, બાલિશતા તેની ઘણા હેતે નિભાવું છું.
 ઘણા વાત્સલ્યથી જે હાથમાં માથું દબાવું છું.
 લઈ છૂટી લટેા તેની હવામાં ને ઉડાડું છું.
 “હજી નાની! રહે શાને? મૂકી દે છોકરાંવેડા.”
 કહી પિતા સમાં હું લાડ તેને તો લડાવું છું.
 પ્રગલ્ભા ને બની ગંભીર બિલેલી હું ભાળું છું.
 અતિ સંકેચથી વિનોદમાં હસતી નિહાળું છું.
 બને છે ઠાવકી, ઠાહી કરે છે વાત તે ગંભીર.
 અરે, આવેશ પલટાની કલા હું પાર ના પામું.
 ચડે ચિંતાયકી ઘેરાયલું આ ચિત્ત ચકડોળે.
 તુરત તે આવીને શાતા કરી દેતી મીઠા બોલે.
 અને, અંધારું દેખું કે, જતું આ નૂર આંખોનું.
 તુરત આવી નૂરચરમેથી ઓજસ આળ તે ઢાળે.
 “રહે છે શું,” કહીને શિર પંપાળે લઈ ખોળે.
 અને પળ એકમાં લાખો મધુરા હર્ષ તે બોલે.
 મુલાયમ ગોદમાં કાયમ ભરી છે હુંકરું ને, શાંત.
 સુવાડે, ચાખડે - માતાતણા વાત્સલ્યની તોલે.

વળી આંખો નચાવીને, નજરથી તે નચાવે છે.
અને સંસારમાં બેહિસ્ત હરદમ તે રચાવે છે.
મીઠાં વેણે, તીખાં વેણે, વિનોદે હોય કે તોરે,
કદી રાતી, કદી હસતી, મીઠી મસ્તી મચાવે તે.

નયનમાં નીર રીસેથી લયાં તે લૂછવાં મારે.
નયનમાં જ્વાળા રોપેથી ભરી તે વેઠવી મારે.
નયનના જાડુમાં કાયમ જની પાગલ રહેવું, કે
સનમ સાંનિધ્યમાં મારાપણું ગુમાવવું મારે.

અમે મોટાં 'યવાની યવાની વાત કોઈ દી' ભૂલી જઈએ,
અમે ના ના અમર રહેવા કદિ તો યુક્તિઓ કરીએ.
ભલે ક્રિસ્મત અમારી જાણને ઉઘલાવવા તત્પર,
અમે તો શેતરંજે સોગટીઓ આ જની રહીએ.

જાધા લાખો નિસાસાને ઘડીભર તો સજા દેતાં.
જાધી લાખો નિરાશાને ઘડીભર તો રજા દેતાં.
અને એક મીટમાં બેહિસ્તનું રવખું ખડું થાતું.
સહુ આ લખ ઉપાધિને ઘડીભર તો કમ દેતાં.

અરે એની નજરમાં વસવું આ નૂર કેવું છે?
અને એના જીગરમાં આ મહોજગત શૌર્ય કેવું છે!
નયન નાચે, હૃદય ધડકે—અને આખું જનન ધ્રુજે,
મને પ્રીતે જકડવાને હૃદય આતુર કેવું છે?

કદી ખાલિશતાનાં નીર આંખે મેં હશે ઘોયાં.
કદી માતાતણાં વાતસલ્ય મેં તે આંખમાં જોયાં.
કદી તે નેનમાં પ્રિયાતણાં આંસુ હશે લોહ્યાં.
“પ્રિયા—ખાલા—અને માતા”જ પત્નીમાં સમેટાયાં.

પત્ની

પત્ની મારી નહીં દેવી નારાયણી, માત અંબા નહીં કે ભવાની,
તે નહીં ઉર્વશી, કે, ઉષા, રાધિકા, તે ન દિવ્યાંગના દેવયાની.
દેવી દેવાંગના સાધવી તે નહીં, તે ન સાવિત્રી, કે, દીન સીતા,
ભદ્રનવી, નર્મદા, તાપી, ગોદાવરી, કે નહીં તે બીજી કેા સરિતા.
તે, ન મેના હતી, ઢેલ, કે કોકિલા, તે ન ખુલખુલ નહીં હંસલી તે.
જાઈ, જુઈ, ન ચંપા ચમેલી હતી, કે, ગુલિસ્તાનની તે કળી છે,
મેલી, કે, કુંજ, કે, વાટિકા તે નહીં, તારિકા, ચંદ્રિકા, કે, ન લાનુ
તે નહીં છે પ્રભા, ન્યોતિ, વિદ્યુત, કે, તત્ત્વ, કેા સત્ત્વ તે ના સુધાનું.
તે નથી ગીત, કે કાવ્ય, કે શિલ્પ, કે, તે, ન મંદિર કે, મૂર્તિ ભવ્ય.
ગ, કે, રાસ, કે, રંગ, કે, રીસ, કે, તે રતિરૂપ તે છે ન રમ્ય.
મદા તે હતી, પ્રેયસી તે હતી, પ્રેય પ્રીતિ તણી પ્રેરણા તે.
હ, ને દિલની, અધુ ને ચિત્તની પત્ની મારી હતી એપણા, કે
! નહીં દિવ્ય છે, તે, નહીં ભવ્ય છે, ગમ્ય, ને, રમ્ય તે તેથી નારી;
શવના, ભક્તિ, ને, ભેખની ક્રમતા, પત્નીમાં ભાણું કલ્યાણકારી.

કવિતા અને વનિતા

શબ્દ અને અર્થયુક્ત કવિતા, તે કવિતા છે,
રૂપ અને ગુણયુક્ત વનિતા તે વનિતા છે.

પહેલાં અને હવે

ત્યારે પહેલી મેં જોઈ-તું કેવી હતી?

કેણે જાણતું કે તું તેવી નથી?

મૃદુલાપી જ મેં તને માની હતી,

પ્રિય માનુની મેં તને જાણી હતી,

કહું માનનારી ઘરે આણી હતી,

તું કેવી હતી?—વાત છાની હતી!

મેં જોઈ તને, કે મેં જાણી લીધી,

મને ખ્યાલ થયો કે, પિછાની લીધી,

તારી વાત-સહુ મેં તો માની લીધી,

હું મૂર્ખ હતો, તું તો જ્ઞાની હતી.

મારી લાખ શિખામણ જાણી જતી,

મને એમ થતું કેવી શાણી હતી,

હવે ખ્યાલ થયો—એકે માની નથી,

તારો એક ઉગારો—તું નાની હતી!

તું તો શાંત અને સરમાળ હતી,

મને જોઈને કેવી તું લાલ થતી,

બહુ વર્ષે ગયાં હવે ખ્યાલ નથી,

મારી પ્રીતની તું પ્રતિપાળ હતી!

કેવી ભીરુ હતી, સુજથી ડરતી,

વળી રોષ કરું—નમતી શિરથી,

હવે હું કરું—મેં તને ના વરતી,

રાણી જેમ, તું જોતી 'તી મારા પ્રતિ.

કદી જિંદગીમાં મુજને દમતી,
 મારી ગ્રેમોર્મિ ફેઈદિ' ના શમતી,
 જેવી છે તેવી તું - મુજને ગમતી,
 ગમતી બધી વસ્તુમાં હોય કતિ.

મુજ જીવનમાં રસને ભરતી,
 આવી - લાખમાં એક તને વરતી,
 હવે એકમાં લાખ તું તો ઠરતી,
 એવી વૈવિધ્યપૂર્ણ જણાય રતિ.

નારી

ન્યારી છે ગતિ, જેની ગ્રંથળ મતિ, જેને રતિ સાધ્ય છે,
 મુદ્ધિ, તર્ક, ઉદારચિત્ત, દૃઢતા, જેને સદા બાધ્ય છે.
 આંસુ, રૂદ્રસ્વરૂપ, રીસ, લટકાં-શસ્ત્રાસ્ત્ર કારી ધરેઃ
 સંસારે નરથી અધિક સખળા, નિશસ્ત્ર નારી ઠરે.

પ્રીતમ

મારી પાછળ પાછળ આવી રહી,
 મને કેમ અલ્યા તું સતાવી રહ્યો ?
 મારી આગળ આવી અચાનક તું,
 તારી આંખડી કેમ નચાવી રહ્યો ? (ચિત્ર ૯)
 ન બહાર બજાર જઈશ હવે,
 નદી ઘાટ, કે, વાટ ફરીશ ન હું.
 પછી પાછળ પાછળ કેાની જશે,
 તુજ નાહક આંખ નચાવીશ શું ?
 મારી બારી બહાર બિલો રહીને,
 મને કેમ અલ્યા તું દુભાવી રહ્યો ?
 તને “બા” કહ્યું, તો પણ બચ નહીં,
 મને એવી રીતે શું પટાવી રહ્યો ?
 કંડું બારી હું બંધ હમેશ હવે,
 નાહ આવી અટારીએ બિભીશ હું.
 પછી બારી બહાર બિલો રહીને,
 કેઈ, કામિનીને લલચાવીશ તું ?
 મારા સ્વપ્નની સૃષ્ટિમહી કહીંથી,
 મને આવી અલ્યા ભરમાવી ગયો ?
 પડી રાત બિછાત પદે સૂતી ત્યાં,
 ધરી હાથ મને ચરમાવી ગયો.
 મારી આંખ ખુલી ગઈ, ભોર થયો,
 મારી બારી ખુલી ગઈ બહાર જઈ.
 મીટ માંડી મેં, મારગમાં તું બિલો,
 ઈઈ સાથ રાતે હું પુઝારી રહી.

નૈનીમાં શું જોયું?

અધિજ જેવા કરી નાદ ગિરિતલે શુંજતા ઘૂમવાતા સમીરે
 જોઈ મેં વિચિની માળ, જે, ઊઠતી નૈનીના નિસ્તરંગી શરીરે.
 શ્વેત, શુભાળી, ને કેસુડા રંગથી ચીતરી આલની ડેર ધીરે
 સાંધપ્રકાળે દીઠા સૂર્યને સરકતો ક્ષોભથી લાલ થૈ નૈનીશિરે.
 મેઘની પંક્તિઓ બ્યોમથી ઊતરી ગિરિના વૃક્ષઘેર્યાં શિબિરે
 અંગની શ્વેત, ને, સ્થામ આકૃતિઓ જોય મુકુરમાં નૈનીનીરે.
 ડુંગરાને દીઠા શિર ઊધું કરી સ્નાન વિહારમાં નૈની તીરે
 લાલ, લીલી, ધવલ દીપતી બ્યોતિઓ નાયતી નૈનીતાલે તિમિરે.
 ઝંધુલાવે ભલે વિટપો વેરતા વાયુથી પર્ણને નૈની નીરે
 વસ્ત્રહીન ઝુંઢરી નૈની, ઢાંકી શકે કેમ નિજ દેહને પર્ણ ચીરે!
 અર્ધ અંગો ડુબાવે નર્ચાં નેહથી, વિટપો તીર પર નૈની નીરે
 જોઈ મેં નૈનીને વૃક્ષઆલિંગને, લાસ્ય, ને, હાસ્યની સુલકીરે.
 ઝુંઢરી, સદ્ગુણી, શાંત શરમાળ તું, અદ્ય સંસર્ગથી હૈયું ચીરે.
 ચર્મચક્રતણા અદ્યઆનંદથી નૈની ના હું ધરાયો લગીરે.

સ્વર્ગ

સ્વર્ગની શોધમાં, ચિત્ત મંથામણે, વસ્તુઓ સાંપડે ભિન્ન ભિન્ન;
હું અહું, ને, ત્યજું; ચિત્ત અસ્થિર એ કર્મણુકે રહે કેમ ખિન્ન?
કુંગરાની લીલી પાળ બાંધી શિતળ શાંત સતું હતું રમ્ય વારિ
નિસ્તરંગિણી નૈની મને સાંપડ્યું સ્વર્ગના શોધને ચિત્તહારી.
ના ! નહીં સ્વર્ગ એ ! પુષ્પ ને, પર્ણ, ને પર્વતોથી વીંટ્યા રાણીખેતે
જોઈ નિસર્ગની ન્યારી લીલા, જહીં, સ્વર્ગ સતું હતું શૈલ્ય સંઘે.
કેમ ઉઠાસી હું ? સ્વર્ગ શું ત્યાં નથી ? શું જઈને વસ્તું આવ્યો મારા ?
અક્ષુએ જ્યાં અઢયા ગિરિને ઘેરતા મેઘ આકાશમાં સ્યામ ગોરા ?
કામી આંખો અહિ સ્વર્ગના સૌખ્યને કામ્ય કૌશાનીના રમ્ય દિલે,
જ્યાં નિહારે મઢયાં શિખરાં દૂરમાં મેઘનો કેલિવિહાર ઝીલે.
રમ્યતા-તંતુને, અક્ષુના ચંચુથી મેં અહ્યું તેથી શું સ્વર્ગ ત્યાં છે ?
કામી આંખો મહીં રમ્યતાને ભરી, તેથી શું સ્વર્ગનું ભર્ગ ત્યાં છે ?
સ્વર્ગ નિસર્ગમાં શોધ્યું પણ, ના મળ્યું—ત્યાં ગિણી પત્ની પ્રેમાળ મારી,
લક્ષિતની લગ્નતા, રક્ષિતની રમ્યતા, સ્વર્ગની શક્યતા આપનારી.

*

કુટપનાનો અશ્વ

વેગી દેા કુટપનાના ધવલ અશ્વ પર સ્વાર થઈ વિશ્વમાં હું ફરું છું,
 ભાળું છું ડુંગરા, સાગરો, ને, નદી, ઉચ્ચ હિમાલયે વિચરું છું.
 જંગલોને ખુંદ, વૃક્ષ પર હું ચઢું, ઉદાધને તરૂં સ્વૈર ચિત્તે.
 એમ હું વિશ્વના માર્ગ દુર્ગમ ઉપર વિચરું બેસીને અશ્વ પીઠે.
 પાંખ હું ગાંધુ છું અશ્વના આસને, ને, ઊડું છું દિગંતે કદાપિ.
 હું વહું વાદળે, આલ અવકાશમાં, ને જહીં જ્યોતિની સૃષ્ટિ બ્યાપી.
 અશ્વ ઉદ્દેગમાં, વેગથી દોડીને રાશિપુંજે મને દે ઉતારી
 જોઉં હું ઈશની દિબ્ય, ને રમ્ય આલેખના ગ્રહની ધારી ધારી
 મેં સકળ સૃષ્ટિ જોઈ નથી દષ્ટિથી, હય હવે હાંફતો કેમ થંભે ?
 ચાલ ! ગ્રહાંડ, ને, જન્મ-પરજન્મની સ્થિતિ તું જોતી વિના વિહંગે.
 અશ્વ આરુઢ વિહારી જ્યાં આંખથી મૃત્યુની કારી સૃષ્ટિ વિલોકે :
 અશ્વની આંધળી ગત્યને હાથની ઘુર્જનું સત્ય ત્યાં સઘ રોકે.
 પેંગડે પાય ખાઝ્યા હતા ખીકથી, અશ્વની દોરને હાથ બાલે.
 હય સફાળો ઊભો-ખીણ નીચે-ઝડી હું હતા શિખરે નૈનીતાલે.

*

ગંગા

વાયુ વાય હિમાળીથી કુસુમની સોરમ લઈ મંગમાં-
 ગંગાદિલપરે, ચડે લહરિ ત્યાં, ગૌરાંગી ગંગાંગમાં.
 નાચંતી, મીલું જલપતી, વહતી'તી ગંગા તરંગે ચડી-
 ગંગા દીડી તરંગિણી રમણી શું-તે ધન્ય મારી ઘડી.
 નાથે છે કેાઈ નાની નાર મધુરી—એવાં વહે નીર, કે,
 પ્રીતિની સ્મૃતિ શું વહે સમીર ત્યાં ગંગાતણા તીરપે.
 વાયો મંદ સમીર ને, લહરી ત્યાં જન્મી શ્રી ગંગામહી
 ગંગાની લહરિ નિહાળી ગરવી-ને ધન્ય દૃષ્ટિ થઈ.
 આલેથી સરી તું, શિવે ધરી તને, ગંગા જટાથી ગરી.
 હિમાળે ફરી તું, જતાં જળભરી ગિરીશથી જિતરી.
 ઉદલાસે વહતી, વને ભટકતી, ઠેકો દઈ કુદતી,
 દીડી મુંઢરી મુક્ત, મુગ્ધ બનીને મેં, વિશુદ્ધ ભાગીરથી.

*
 * *
 *

ઈચ્છા

મને ઈચ્છા થાયે, જગતમહીથી શું લઈ લઉં ?
 નિચોવી આપું આ દિલ જગતને શું દઈ દઉં ?
 કદી ઈચ્છા થાયે—જગત ! તુજને હું કદી દઉં :
 “નથી ઈચ્છા મારે, -કંઈ લઈ લઉં, કે દઈ દઉં ”

મૂર્ત ગંગા

ગંગા ! તારું ગતિ રટણ મેં સાંભળ્યું મુગ્ધ ચિત્તે.
ગંગા ! તારી રટણ ગતિને દેખી મેં મુગ્ધ દૃષ્ટે.
ગંગા ! તારા જલકણ તરંગો ઝીલ્યાં આર્દ્ર અંગે.
પાછી ક્યારે તુજ નિકટ જોલાવશે માત ગંગે !

ચેગી, અંચળ, નર્તિકા શું કદતી, જખમી કરે દિલ આ !
ભેદી ગુજન અંતરે યદ્ય રહ્યું, તે ગુંજતું કર્ણમાં !
ભેદ મેં તુજને, થયો વિવશ હું - દષ્ટિમહી જાળવી.
ચિત્તે હું કરે પ્રહ્લ બિભુ - વહતી પ્રહ્લાંડમાં જાણવી !

એનાં એ જળ, એની એ જળનિધિ, સિદ્ધિ રહી એની એ !
એની એ દિલ દિવ્યતા, વિમલતા એ દિલમાં એની એ !
એના એજ તરંગ, ને, તરલતા, જન્માવીને કલ્પના,
અપાવે કંઈ મુગ્ધ મોહિની વિષે ગંગાની આત્મીયતા.

ચેદોએ વધી, સ્વર્ગથી સરી પડી, શિવે જટામાં ધરી.
શિષ્યથી ગરી, શોકથી ડરી જઈ, દોડી ગઈ ખાવરી !
તારી ઉક્તિ વહે કવિ, સ્તુતિ કરે યોગી, મુનિ, ને યતિઃ
હોશે કેવી મીઠી તું મોહિનીરૂપે, તું જોલ ભગીરથી ? (ચિત્ર ૧૦)

તારી વાત મુણી, અરે સુર નદી ! જન્મી પ્રીતિ અંતરે,
તારાં રૂપની દિવ્યતા ગીતમહી વાંચી પ્રીતિ બિભરે.
હું મોહાંધ થયો તને નીરખીને, પ્રીતિતૃષ્ણ ના છીપી.
હું-હું-માં વ્યવધાન છે-પ્રીતિતૃષ્ણ તે શોકગાથા નકી.

તારા જેવી તરંગિણી, નિત નવી અમૃત સ્રોતેભરી.
આજે પાપ, ક્ષમા કરે મુજ ક્ષતિ, વિપાદને લે હરી.

ચારુ, મોહલરી, વિલાસિની વળી, તે મોક્ષને આપતી.
 મારે મૂર્ત સ્વરૂપમાં સુર નદી સંસારમાં સાંપડી.
 ઈશાવાસ્ય થયો લક્ષ્મી, તે લક્ષ્મીતણી શક્યતા :
 ગંગાવાસ્ય થયો હું હું, ગંગે! ગંગે પુકારતાં.

|| ટેરાં ||

"અમથી વાતુ કરી કાઢ્યો તમે દિ..."
 શાને શાણાં થાય છે ડાહ્યાલાં?
 તમે નાનેરાંઓ તે કે માંદલાં!
 અમે મોટેરાંઓએ તો એમ કાઢી હતી જીંદગી!

નૈનીતાલના ડુંગરનો નેપાલી મજદૂર યુવક

રાજધાની મહીંથી ભલો તું પડી કાનને રાજકુમાર આવ્યો!
 કે, તને, કોઈ સાધુ, સુભાષીજને, મંજુ સંભાપણે છે ફસાવ્યો!
 કે, તને, ભાભીએ ફૂર શબ્દો કહી, દેશથી દૂર દોરાવી દીધો!
 કે, પછી માનવીની પીડા જાણવા, કષ્ટનો કારમો પંથ લીધો!
 ડુંગરોના જિયા દેશમાં છે ઉઠિ વૃક્ષર્ષીટેલ કેા રમ્ય સૃષ્ટિ,
 જન્મતાં ત્યાં રવિકિરણો ચક્ષુમાં ચોરીને ખોલી તે તારી દૃષ્ટિ!
 હિમગિરિતણા ગાત્રમાંથી સ્ફૂર્યા રંગ અંગાંગમાં દ્રાક્ષવર્ણા!
 મુખમુદ્રામહીં આવીને શું વસી રશ્મિ રૂપે રૂપાળી અપર્ણા!
 શિવનેત સ્મર્યા, તેથી શું, રાખ, ને, ધૂળથી છે મૃદુ અંગ લીધ્યાં?
 તે છતાં વિભૂતિથી ભર્યા શિવના અંગશાં તુજ ના અંગ લીધ્યાં?
 ગોલની રાજકુમાર, તું કોણ છે? કોણ તારો પિતા, કોણ માતા!
 પાપ હારુણ એવા કીધાં કેટલાં, કે, થઈ કષ્ટદાયી વિધતા!
 વજ્ર કાંટયાં તૂટયાં સાચવી, કાષ્ટનો ભાર નીચે મૂકી તે જુએ છે.
 મારી વાણી વિધાતાની વિચિત્રતાના વિચારે વિલાઈ ડૂબે છે.

*

આજ

નલમાં રમતી, દિલ પર ફૂટતી, ગુલના ગાંઠે જઈ હસતી,
નીલવર્ણી, નલદિલપર દોડે-ચંદા યૌવનમસ્ત થતી,
એ ચંદાની મસ્તી સ્થિર, પણ હું-તું-અસ્તિ સ્થિર નથી. ૮૬

ભૂરાં નલઅંતર પર ચંદા, દિલની જ્યોત બિછાવે છે,
જાણે રાધા મધુસૂદનના, દિલમાં દિલ ફુલાવે છે,
મધુસૂદનના અણુમાં અણુમાં,
ચંદા જાણે જઈ વસતી-એ ચંદાની.

ચંદા યૌવન ધરશે, જીવશે, ક્ષીણ થશે, ને, તે મરશે.
પણ, એ મોહક ચંદા પાછી સોળકલા યૌવન ધરશે.
મારી-તારી કાયા માયા
ક્ષીણ થતી, તો ક્ષીણ થતી-એ ચંદાની. (ચિત્ર ૧૧)

કુદ્દુટ બોલે, કુમુમો કંપે, બુલબુલ ગુલને વાત કરે.
હસ્તીમાં જે રાત જીવી'તી, નાસ્તિમાં તે રાત મરે.
ચંદા હરદિન બિગતી'તી પણ,
પ્રીત હતી, ન-હતી બનતી-એ ચંદાની.

યૌવન મસ્ત હતું, તે અસ્ત થયું તે યૌવન ના ફરશે,
ક્ષીણ થયેલી ચંદા પાછી, છો ને યૌવનમસ્ત થશે.
આજનીસાથે મોજ લખી, તે,
કાલની સાથે ના વસતી-એ ચંદાની.

તું-હું-તું-હું થઈશું, ગળશે અંગો, ને, ચંદા હસશે,
તેનું પુનર્જનન નિર્મથું-તારું-મારું ન નિર્મથું હશે.

મોત પછીની દેહની માટી,
કેવી એ અણદીડી હતી - એ ચંદાની.

આ અંગો, આ મોજ અનેરી, આ યૌવન ના પાછું ફરે,
ત્યાં વીતી આ પળ, આ ક્ષણ, આ ઘટી, સંસારેથી બિતરે:
આ ક્ષણ તો ક્ષણમાં મરતી,
ગઈ જે ક્ષણ તે કદી ના ફરતી-ચંદાની.

મરણું, ધ્રુમસમાં ફરણું-મળણું પણ ના કદી ઓળખણું.
યદિ ઓળખણું-પ્રીતહીન થયેલ પ્રમિત દિલો નહિ મેળવણું,
ધૂમ્રમહી શરીરો મળશે:
પ્રીતમુંદરી અગ્નિ મહી જળતી-એ ચંદાની.

“જગનાયકનાં કપરાં ગણિતો, પ્રિયા થાકી જશું ગણતાં ગણતાં.
ને, પ્રાંતિકારક આંક પ્રિયા ! ભૂલણું હડીલા લણતાં લણતાં:
સરવાળા મથણું કરવાને,
ને, બાદબાકી કિસ્મત કરતી-એ ચંદાની.”

આ ક્ષણ આંદોલન જે આપે, તે આંદોલનમાં ભ્રવણું,
તકદીરની કપરી ભાપાનું ઉકેલન કદી ના કરણું.
કિસ્મત પોથી ના બિકલે, ને,

ભ્રવણેથી બંધ થતી-એ ચંદાની. (ચિત્ર ૧૨),

(આજે ગોઠમહી તું સૂતી-પણ સૂતી નહિ રોજ હશે,
આજે પ્રીતની ધૂણી ધખે-તે ધૂણી નહિ કાલ હશે,
પ્રીતતાણું આ સ્વપ્નું સાચું:

ળીઅં, સ્વપ્નો સત્ય નથી-એ ચંદાની.

આજે જે દિલ આલિંગનમાં, તે દિલ કાલ છૂટાં પડશે,
ઓઠો પર મધુરાં ચુંબન છે કાલે ત્યાં અંગાર હશે:

આજે તારા મારા દિલને,

મોજ હજુ તો સાંપડતી-એ ચંદાની.)

તારાં મુગ્ધ ગદનના ગુલની ચૌવન પાંખડી ખીલી રહી.

મારી પ્રીતની લિપ્ત આજે તુજ દૃશ્યે દંશીલી થઈ;

આજે જે જીવ જીવી ગણે,

તેને પરવા કાંઈ નથી-એ ચંદાની.

ભૂતકાળની મોજ

દાણમાં, તનમાં મનમાં થયું, કે,

જરી નેયું હતું ફરી બેઈ લઉં.

પણ, એક વિષમમાં એમ થયું,

જરી મેળવ્યું તે ફરી ખોઈ દઉં.

મનરંજન નેથી થયું મુજને,

મન રંજ થતું ફરી તેની સ્મૃતિ :

ન હમેશ મને પ્રિય લાગતી'તી;

ભૂતકાળની મોજ - વિલાસકૃતિ.

સ્રી

ધૂંધટ રાખી ખૂણે બેડી, કોઈ ન સુણશે રાવ,
આંખ નમાવી ગૂંપચૂપ બેડી, કોણ કહેશે “આવ ?”
હાહી, નમાલી, નીંભર નારી, કોણ પૂછે તુમ ભાવ ?
“આવ” કહે તે પહેલાં જઈને;

કહે સહુને “લાવ.”

ધૂંધટ નાંખ ફગાવી તારો, વાળ છૂટા કરી નાંખ.
છેડો છો નહિ સરખો તારો, નીચી નમી નહિ આંખ.
શાને શરમિંદી થઈ ચાલે ? ચલનમહીં ધર પાંખ.
કોઈ તને સેતાન કહે, શું

તેથી બનતી રાંક ?

ધીમી તારી ચાલ હતી, ને, બાલિશ તારો બોલ,
સંસ્કારી બની મહિષાસુર તું વળગાયું તે જોળ.
પ્રેમતણા વચનો તું આપે, પુરુષ ન પાળે કોલ.
તું નાગણ છે, તો શે કરતી

દેવીકેરો ડાળ ?

હું ને તું

અગે અગે લગાડી,
ચિત્તે ચિત્તે ખમ્માડી,

તારી-મારી પ્રીતની ધ્રુણી જીવનમાંજ લગાડી,
ફરતો ફરતો ગાઉ છું તું મારી-હું તારો છું.

લિખત હતી બે વ્યક્તિ,
એક જ ત્યા આસક્તિ,

સંગે સમ થવાથી જન્મી ત્યા છે પ્રેમલ ભક્તિ.
હું ભેઉં કે, ભેતી તું: ચિત્ર થડે ત્યા તું, કે, હું

વાત નહીં આ મારી,
વાત કરું નહિ તારી,

વાત કરું કે, વાત થવાની બે છે વાત અમારી
એક હતા નહિ હું-ને-તુ, એક થયાંતાં તું-ને-હું.

શરૂ શરૂમા એ છાની,
દોટોદોટ થવાની,

અંતર દારે જ્યારે આવી પ્રીતિ છાનીમાની.
પાસે આવ કહું છું હું પાસે આવતી ત્યારે તું.

અગે અગ જીવાની,
જ્યારે બેઠ જાણી,

બેતા એક થવાની ત્યારે જન્મી છે જ: દીવાની
વસ્ત્રતણી આ વાત કહું, હું છું તુ, ને, તું છે હું. (ચિત્ર ૧૩)

બેમાંથી એક

વર્ષો ગયાં, વર્ષો જશે, એક દિન એવો આવશે,
 કે હું-ને-તુંની અંધિને, ફૂર કાળ કાપી નાખશે. (ચિત્ર ૧૪)
 લાખો લીધા બોસા હશે જે દિલની મખમલ ઉપર
 તે ઇશ્કના ગુલબદન પર અંગાર આગ-ચડયા હશે.
 તારી દિલોઝનીથી ના, તુજ સ્નેહના ળગથી નહિ
 પગલાં કદી પાછાં વળે, ચતેલ ના કદી જાગશે.
 જીવનાર શબ્દો વેરશે, ખાલી હવાના દિલ ઉપર
 તે શબ્દના સજીનાર કાનો, મૃત્યુએ ફૂંક્યા હશે.
 રણકાર બંધ થયો અને પરમાણુ સૌ વેરાઈ ગયાં,
 તે શબ્દનો રણકાર પાછો કાન પર નહિ આવશે.
 જીવનાર આંસુ પાડજે, સ્મૃતિઓ તણા ભંડાર પર,
 ભૂતકાળની મીઠી મજા, તુજને જરૂર કકળાવશે.
 જીવનાર તો લાખો ઇસમ, જોશે જહાંની સપાટી પર
 પણ, એક પણ મરનારની, પ્રતિમા પૂરી નહિ પાડશે.
 મીઠી મહોબતને વિસારે પાડવા જગ અંખશે.
 જીવનાર સાચવશે સ્મૃતિ, બીજાં લલે ભૂલી જશે.
 એક દિ' તો એવો આવશે, હૃતલાગી જિંદગી થઈ જશે,
 ને હું કે તું બેમાંથી એકજ, આ જહાં છોડી જશે.

*

તું રહી

છે હું ને તું-હું તું મહીં-જ્યાં તું નથી ત્યાં હું નહીં.
સ્થલમાં અને સ્થૂલમાં અને મન સૂક્ષ્મમાં પણ તું રહી.

કિસ્મતતણી ખાણે મને, પહેલી તકે તું સાંપડી,
સોતું ચડતું હાથે પછી, ખીજી જહેમત ના રહી.

આ માહુરા જન્માક્ષરે, હસ્તાક્ષરે તારા પડયા,
આ હસ્તરેપાની અણુની સૂક્ષ્મતામાં તું રહી.

રવિના કરે જ્યાં જ્યાં અડે, અજવાળું ધનતું સદા ત્યાં,
મુજ દૃષ્ટિના શર જ્યાં ખૂંચે, ત્યા ત્યાં સનમ નાચી રહી. (ચિત્ર ૧૫)

દૃષ્ટિ મથે જોવા ખીજું, દૃશ્યે ખીજું આવે નહિ,
તું દશ્યની છાયા વિષે, માયા ણની ઊભી રહી,

મનથી કંઈ ચૈતન્યનાં ચિત્રા ઊભાં હું ચિત્તમાં :
ચેતનતણી ચિનગારીમાં, તું એક જ્યોત ઝળી રહી.

મુજ ઓરડામાં એકલો ખેડી રહું કોઈ વખત,
મનમસ્તીથી ઊભું કંઈ, મનમોજી માયાવી જગત.

તે જગતને ખૂણે ખૂણે, ઝીણું ઝીણું પરમાણુમાં,
મારા ઉમંગ-તરંગમાં, તારા વિના ખીજું નહિ.

આગળ રહી દોરી જતી, પાછળ રહી હડસેલતી,
જ્યાં જ્યાં હું જાઉં ત્યાં ગમે, આગળ, કે, પાછળ તું રહી.

તું જાણતી, તારા વિના, મારે ખીજું કોઈ નહિ.
હું જાણતો, કે હું નહિ-ને હોઉં તો હું તું મહીં.

શું આ બધી વાતો ગલત છે પ્રેમીઓના ઐક્યની :
 ને દેહના મૃત્યુ પછી, સ્વપ્ન જતાં છાયા રહી :
 હું તરવના ચક્રડોળમાં પગ મૂકતાં થંભી જતો.
 ઈ તરવ ને, માયા જૂઠાં, તું એક સાચી લે રહી.

શું બનું?

હું મોળે જુવાળનો, ઓટ તણું નહિ આળ,
 હું સોટા વિદ્યુતનો, ના દિવેલની વાટ,
 ફૂકફૂટ હું નવપહોરનો, ના ધુવડ, બુલબુલ,
 સૂર્યમુખી બનું; કિંતુ ના રાતરાણીનું ફૂલ.

તે યુવતી

હિમ - આચ્છાદિત હિમાચળ,
અણુનમ, ગૌર, અને, શીતળ,
અસ્પર્શ્ય ગહન જેનાં કિલદળ :
તેવી તે યુવતી-

કિશોર રવિકિરણે હિમમાળ,
તેવા મુંદરી ફેરા ગાલ,
ધવલ મૃદુ, ગુલાબી લાલ :
સઉને થાય રતિ-

મુંદર સ્નાયુ સ્નિગ્ધ મુડાળ,
અગંગો આકર્ષક ગોળ,
શબ્દ વિનાનો તેનો બોલ :
સહુની હૃદય મતિ-

વૃદ્ધતણાં નયનો ત્યાં ઠરે,
યુવકે દિલને સહસા હરે,
પણ, તે બે તેનાથી ડરે :
કોઈની છે ન ગતિ-

અણુ ઉ કે લ્યું તેનું મન,
અણુ આ લિં ગ્યું તેનું તન,
ધ્વંસિયે પડતાં સહુજન :
નાં જોતી તું કોઈ પ્રતિ.

હિમાચળ સમ તે અણુનમ,
સહુની થાય પ્રિયા હરદમ,
પણ, કોઈ નહિ તેનો પ્રીતમ,
અથવા કોઈ પતિ.

માયા મીઠી મીઠી

માયા મીઠી મીઠી, રામ ! માયા મીઠી મીઠી.
જે માયામાં દુનિયા મોહી, તે માયા મેં દીઠી રામ !
માયા મીઠી મીઠી.

દિલ મારું માયામાં મોહું, ભલે કહે કોઈ જુઠી રામ !
માયા મીઠી મીઠી.

મુનિવર મોહ્યા પ્રમદા દેખી ! અંતર જ્વાળા ઊઠી રામ !
માયા મીઠી મીઠી.

જે મોહ્યા નહિ નારી દેખી—ત્યાં અંતરની ત્રુટી રામ !
માયા મીઠી મીઠી.

જે માયાથી ધરતિ ઊભી, નહિ તે જાતે વટી રામ !
માયા મીઠી મીઠી.

એ માયા જગને જિવાડે ! લે જગમાંથી લૂંટી ! રામ !
માયા મીઠી મીઠી.

નાની કાયા ! માયા મોટી ! સ્વર્ગતણી એ વીથી ! રામ
માયા મીઠી મીઠી.

તિથિ તારીખ કે નહિ જાણે, મસ્ત થયે કે મિતિ રામ !
માયા મીઠી મીઠી.

નારીથી નર મોહ્ય નિરંતર, એ સંસારની નીતિ રામ !
માયા મીઠી મીઠી.

નારીપાશમાં સઉ જકડાયા : એવી સઉને વીતી રામ !
માયા મીઠી મીઠી. (ચિત્ર ૧૬)

સુધા સમી

જેવો મંદ સમીર શિખરતુની રાતે રતિ પ્રેરતો,
પ્રેરે પ્રેમદિવે પ્રીતિ પ્રતિ પળે, સંગીત જેવું સદા,
જેવો શીતળ છાંયડો પથિકને પોતા પ્રતિ પ્રેરતો,
પ્રેરે તેવી રીતે પતિ - પ્રણય તું તારા પ્રતિ પ્રેમદા.

સાહિત્યે કદિ કોઈ શ્રેષ્ઠ કૃતિમાં ઉન્માદ જેવો રહ્યો,
સ્થાપત્યે કદિ સાર્થ મૂર્ત યનતી કેા શિલ્પી કેરી મુદા,
સંગીતે કદિ સુમધર ગીતમાં આદહાદ જેવો રહ્યો,
તેવી દિવ્ય કવચિત્ના, પણ સદા, તું છે મને પ્રેમદા.

કેવો મોર ઠલા કરે નીરખીને, પાણી ભર્યા મેઘને,
કેવો મરત રસિક થાય કવિઓ દેખી શરી સર્વદા,
લીલી મંજરી આમ્રવૃક્ષ નીરખી કોકિલ ફળે વને,
તેવો હું નીરખી તને યની રહ્યો વિહ્વળ સદા પ્રેમદા. (ચિત્ર ૧૮)

કેવી ભૂંગમ્ભેલ પુષ્પ દલની રજમાં રહી નિંદગી,
કેવી રંગ સમૃદ્ધ શ્વેત રવિના ન્યોતિકણે છે સદા,
કેવી શક્તિ પ્રચંડ કોઈ આણુની મુપુસિમા છે જગી,
તેવી દર્શનમા લધુ પણ મહા શક્તિમયી પ્રેમદા.

દેવોએ દધિમંથને પરિશ્રમે છે મેળવેલી સુધા,
પ્રીતિના પ્રતિ સ્પંદને મળી મને સુધા સમી પ્રેમદા.

*

નારી

નારી ! સતીત્વ રહ્યું છે તારૂં કદ સહી જીવવામાં ?
કે, આ જિંદગીમાં, ને, પછીથી ચિતા ઉપર બળવામાં ?
કે, તારા પતિને પરમેશ્વર માની લઈને મૂરખ,
પરભવના કોઈ સુખને ખાતર દુઃખનું દિલ દળવામાં ?

વિયુધ, વિવશ ને પરવશ બનીને યશ લે છે તું શેનો ?
તારો પતિ તારો મટતો, પણ તું આશ્રય લે તેનો.
તું તારૂં અસ્તિત્વ ગુમાવી, અસ્મિતા રગદોળી,
ભોળી, ભલી, ભામા બની બેસી, બ્રમિત કરે છે નેનો.

માયકાંગલા મૂઢ કવિઓ તારાં ગાન કરે છે;
કવિઓએ તારાં ગીત ગાયાં તેથી ગુમાન ધરે છે ?
ઈશ્ક, મહોબ્બત, પ્યાર, સનમ, ને, દર્દ, મદિરા, મસ્તી,
એવા શબ્દોથી કવિઓ તવ જગમાં ચિત્ત હરે છે.

તારો મોક્ષ રહ્યો છે પતિની સેવાના પાલનમાં ?
સંસારે તારી છે સિદ્ધિ પ્રસૂતિ - અકળામણમાં ?
તારા તનનો પતિ છે સ્વામી - મનની શીદ મટી જા ?
સાનમાન ગુમાવતી શાને પતિની ગભરામણમાં ?

(તે હાથે જે કંકણ પહેર્યો તે તારૂં છે બંધન,
સ્વર્ણ જ્વાહિરથી બંધનમાં આવે નહીં પરિવર્તન.
આકર્ષણ તારું છે વરણાગી વિલાસ, વિકળતા;
જગમાં નર માને છે તારું સાજન માટે સર્જન.

ધૂંધટ, ગુરખો, ઓઝલ પરદો ક્યાં સુધી રાખી રહેશે !
બળભેરી તું બની નમાલી ક્યાં સુધી સાંખી રહેશે ?

ત્યાં સુધી ન સમોવડ નરની થાય તું જગમાં સાચી,
ત્યાં સુધી નર પિપાસુ બનીને સ્ત્રી લાણી ઝાંખી રહેશે !)

આર્યા ! આર્યા ! કહીને તુજને આર્યજને ધુતકારી.
દોરદમામ કરીને પુરુષે કીધી બારી-વિઝારી.
દારા, દાસી, બનીને બેઠી, નારાયણી થઈ નિર્બળ,
નિર્બળતાની નસિયત આજે લોગવી રહી છે 'નારી.

સીતાનું દૃષ્ટાંત દઈને નર માગે છે વળતર.
રામતણા દૃષ્ટાંતે પુરુષે કીધું ન કિંચિત્ ઘડતર.)
ભારતના ઇતિહાસતણાં મેં પાનાંઓ ઉથલાવ્યાં;
શબ્દે શબ્દે વાંચી રહ્યો છું નારી માટે બળતર.

ભોક્તા, ભામિની પાસે માગે ભક્તિ, ભોગ ભવોભવઃ
પાલવ પાથરી પરવશ નારી મુખથી કરતી સ્વસ્વ.
ભારતના પુરુષને માટે છે આ ભવની મોજો.
નારીના મુખ માટે તો સરખંચો છે કે પરભવ.

નૃત્ય, કવિતા, શિલ્પમહી છે નારી વિલાસની ગાથા.
ને, સંસારે નારી રહી છે, પુત્રી, પત્ની ને માતા.
નર, નારીનું સર્જન કરતો કલાકારની રીતે.
૩૫ નારીનાં તરંગમાં ને હ્રદીકતમાં ગદલાતાં.

(દેવી અને નારાયણી કહીને, કોઈ બનાવે અદ્ભુત.
સર્પિણી, વીખ, માયા કહીને, કોઈ કરે છે વિકૃત)
જેવો છે નર, તેવી નારી, સરજનમાં એક સરખાં.
કાળકૂટ નથી કામિની, કામિની નહીં અમૃત.

નારી ! તારો પ્રશ્ન હતો જે, ગઈ કાલે તે આજે.
નારી ! તારા રૂપની કિંમત ગઈ કાલે જે-આજે.

નારી! તારા પર મોહાંધ થઈને પુરુષો મરતા.
નારી! તારી વિષયલાલસા, ગર્હ કાલે-ને-આજે.

નારી! તું છે સહિષ્ણુતાની સૂરત, જે, ગર્હ કાલે.
સેવા, સુશ્રુષા, સન્મતિની મૂરત, જે ગર્હ કાલે.
દેવી, સાધ્વી, સતી, સોહાગણ, વિધવા, કે, કુમારી.
આજે પણ છે નારી, નરની નૂરત, જે ગર્હ કાલે.

(નરને તેં નારાયણ કીધો, આસુર કીધો નરને.
માર્દવથી તેં દીન કીધો, ને, કૂર કીધો છે નરને.
તેને તેં નામર્દ બનાવ્યો, શૂરવીર પણ કરી દીધો.
રાખી, દેહથી નજદીક જૈનથી દૂર કીધો તેં નરને.)

આખું જીવન મુક રહીને, મનમાં તું સણસણતી.
આખું જીવન દુઃખ સહીને, મુખથી ના બણબણતી.
તારી મતિ નહિ હગમગતી તું, પતિમાં ઈશ્વર દેખે;
પરભવનું પટકૂળ તું, આ ભવ, કેને સાડ વણતી?

નારી, ને, નરનું ઉત્પાદન લિન્ન હતું કયી રીતે?
નારી જગમાં હાર ખાય તો, નર કયાંથી જગ જીતે?
બેની ખીત ઘડી આ જગનું હિત રહું છે અણનમ.
તો પણ નારીને; હીણા નરના મુખ માટે વીતે.

નારી! તું ઈતિહાસ ભૂલીજા! સંજિત કરજે ભાવિ
સ્પંદન, કંદન ભૂલી જઈને, દે તું નેન હસાવી.
નારી! તું છાયા નહિ બનજે! છત્ર બની ના નરની.
નરનાં સ્પર્શ ને દુઃખની હરદમ બની રહે તું ચાવી.

ગાય હુતી તું-પાલક તારો કસાર્ધવાડે વેચે;
 ઘરસસારતણું આ ગારું, ગાય ધની શીદ ખેચે ?
 શબ્દ થકી પડકાર દઈ દે, નિશ્ચલ બોલ મુલાવી;
 નર, તારી મુણશે નહિ કદી પણ, ચીડિયાં જેવી ચે ચે.)

૧
 ૪

૧૮ યુગલ

મને ગમે નહિ એકલા રામ,
 મને ગમે નહિ એકલો શ્યામ,
 તેથી નમું સિયાવર રામ,
 પ્રણમું તેથી રાધેશ્યામ.

કાળા વાળ

કોઈ મોહ નેણથડી, ને કોઈ મોહ ગાલે,
હું તો મોહ્યો કામિનીના કાળા કાળા વાળે.
અંગે અંગે માનુનીનાં કેવાં છે રૂપાળાં,
કાળી કાળી આંખો માંહિ લાળી જ્યોતિ જવાળા.

લાંબા કાળા કેશ તારા સરે બ્યારે ઉરે
કવિ હોઈ, કે, ન હોઈ, કાવ્ય મને રુપુરે.
કોઈ વેળા લટે રહે વાળ ગૂંથાયેલા,
કોઈ વેળા અંખોડલે વાળ વીંટાયેલા.

ધૂટા ધૂટા વાળ, કોઈ વેળા શિરે ઊડે,
માનનીના વાળ સાથે મારું દિલ કૂદે.
કાળા વાળ, લાંબા વાળ, વાળ તે મુંવાળા,
મોહું મન જોઈ તેના વાળ કાળા કાળા.

એવું છે શું વાળ મહીં, કે, જે નહિ ગાલે,
કે, જે, નહિ નેનમાંછ, આંખ મારી ન્યાળે ?

વાળ તણા દૃશ્યે મોહ્યો એવા તે. શું - ખ્યાલે -
મારી દૃષ્ટિ સઘ જોતી દિવ્યાંગીના પ્રાણે?

ગૌર અંગ, લાલ ગાલ, વાળ છે મુંવાળા,
આંખ તેની કાળી, પણ, વાળ વધુ કાળા.
વાળ ઊઠે શિર પર. બાળા બ્યારે ચાલે, -
છૂટી રમે લટ કોઈ તેના ગૌર ગાલે.

મોહુની છે વાળ તણી કોને જઈ ઠહું?
સહા કાળ મોહુનીનો યઈ ને હું રહું.
કલ્પેલી કો કલ્પનામાં દે ન એવું આવે,
(કે) કાળા કેશના કોડીલા લાવને લબાવે.

ગોઝુળનો ગોપ કાળો, કાલિંદીનું પાણી,
ગોપિકાની આંખ કાળી, ળંસી કાનુકાની.
કોઈ એક ફિલસફીમાં લણી થયો સ્નાની,
વાત મારી સુણી વહે સારસરી વાણી.

“કાળી આંખ, કાળા વાળ, માયા કેરા ચાળા,
કામિનીના કાળા વાળે મોહુ કેરી જવાળા.”
શાસ્ત્ર તણી પોથીમાંથી ગોતી કાઢી વાણી.
કોઈ એક ધર્મગુરુ વાત કરે, શાણી:

“કાંતાના છે વાળ કાળા, ગાલ રાતા રાતા,
બાપુ! નક્કી જાણજે ત્યાં નાગના કૂંદાટા.”
કવિ એક માર્ગ મહીં જાય પગપાળા
ગીત મુખે ગોખતા ને કરે ચેનચાળા.

“કાળા વાળ કાંતા કેરા જોઈ અને સ્મરું,
આનંદે હું અંશુલિથી આંખ સામે ધરું.

મેહુ મારો જાય નાહ, કહું છું હું ખરું.
કાળા વાળ કામિનીના-કવિશ્રી શું કરું?"

કવિ ગાતા ગાતા ચાલ્યા જીવકાં ઉડાડી
કવિ તેની કામિનીને સ્મરે દા'ડી દા'ડી.
તેને જોઈ એમ થયું ગીત રચું આજે
કાળા વાળની વાતે, કે, ગીત મારું ગાજે.

હોળી

વાળમાં ગુલાબ, રંગ અગમાં, મૃગ હસ્ત,
લગથી ભૂલેલ જ્ઞાન, ગાન ગાય છે બિભત્સ.
રંગ, રાખ, ધૂળ-ચોળી, હોળીમાં જનેલ મસ્ત,
માનવી કરે જ ગેલ, મેલથી થયેલ જ્રાપ.

શૃંગાર-લહરી

આ ગંગા છે જગતજનની? નર્મદા, કે, યમુના?
જેની મીઠી લહરી ગીતમાં કલ્પતો હું અધુના.
લક્ષ્મી દેવી, લલિત અથવા દેવી દેવાંગના તે,
જેની ચારુ ચરણધૂલિની સુજ ને અંખના છે?

કે, ગોરાંદે, ગરવી ગભરુ, ગોપિકા ગીતઘેડી.
સૂણી ખંસી સુર મધુર કાલિન્દી પે જાય બહેલી?
કે, મા અંખા સદય મનની, ભક્તને મોક્ષદાયી?
શંકા એવી અવર જનને આવશે ચિત્તમાંહી.

અધિની આ લહરી હુતી, જે, ઘેરી ભૂરી પ્રગંડ?
કે છે ગોરી, નદની લહરો પાણી પૂરે અખંડ?
કે કો સરની સમીરથી ઊઠેલી શીળી અલ્પ લે'રી?
એવી બ્રાંતિ ઈતર જનના ચિત્તમાં જાય પ્રેરી.

પ્રીતિની કે, પ્રણયિનીની કે, પ્રીતની મસ્તીની એ,
આશાની કે, પ્રણય-તરસ્યાં દિલની તૃપ્તિની કે,
મંસારીની સરળ પ્રીતની, ભગ્ન વિયોગની કે
શેની છે આ લહરી ગીતમાં? યોગની, ભોગની કે!

ભક્તિની કે પ્રભુભજનની, મૂર્તિ લાલિત્યની તે,
મ્નાતકેરાં પૂજનની હુતી, રમ્ય સાહિત્યની કે?
શેની છે એ લહરી લટકા લાખ આજે કહે જે?
જન્મી ચિત્તે, કવિ કલમથી, ગીતમાં જિતશે જે!

ના દેવાંશી દુઃસ્વ ધરીને ઊભી મારી મમીપે-
ના દિવ્યાંગી લલિત લલના કાવ્યમાં આવી છૂપે.

આ તો માદી, સીધી મુલગ છે મુંદરી કેઈ શાણી:
જેને માટે કવિ લખી રહ્યો ઊમિદી, પ્રેમવાણી.

મૂર્તિઓ છે જડજગતમાં કલ્પનાની પ્રસાદી,
તે મૂર્તિએ મન-જગતમાં કલ્પનાને જગાડી.
શિલા-મૂર્તિ-કૃતિ મહીં રહ્યો કલ્પના લાવ આદ્ય.
મૂર્તિ તારી પ્રથમ બની છે, કલ્પના તેથી સાધ્ય.

તારી દૃષ્ટિમહીંથી ઝરતી, પ્રીતની જ્યોતધાર,
તે જન્માયે મુજ દિલમહીં નિત્ય નાના વિકાર.
તે આંખેથી કદી ન શું ઝરે, એવી જ્યોતિ પ્રચડ,
કે, બાળે તે ક્ષણિક રસના રંગરાગી તરંગ?

તારા, ચિત્તે શુણ્વરસ ભર્યો ગુપ્ત મીઠો મરન્દ.
મારા જેવો નિકટ ભમતો ભંગ બાણે સુગંધ.
આજે તારા પરિભ્રમ તરંગો ગીતે હું વણું છું
ને, તારા એ, શુણ્વનિધિતણે ગંધવાહી બનું છું. (ચિત્ર ૧૮)

પ્રીતિ-ભક્તિ, પ્રણય સહુ છે, અંગની અગ્નિઝાળ.
તે અગ્નિથી ઊપજતી હતી અંતરે જે વરાળ,
તેની શક્તિ - થકીજ મનનું ચાલતું ગૂઢ ચંત્ર.
શૃંગારી! ના, સ્થૂલ શરીરથી પ્રીત-ભક્તિ સ્વતંત્ર.

અગ્નિ સામે, ઉભય પ્રણયી પ્રીત સસ્કાર યાચે,
અગ્નિશિખા પ્રણયની પ્રતિ અંગમાં જ્યોત સ્થાપે.
બુદ્ધિ માટે નહિ કંઈ બીજું અગ્નિ જેવું વિબુદ્ધ,
શુદ્ધિ માટે, નહિ કંઈ બીજું અગ્નિ જેવું વિશુદ્ધ.

પૂજા, અર્ચા, ભજન, ધૂન, ને, કીર્તનો, ગીત, ઉદ્ધિત,
અર્પે તારાં ચરણમહીં હું મુજની પ્રીત ભક્તિ.

બ્રહ્માદે હું નજર કરતો, એક નિહાળું વ્યક્તિ,
તે વ્યક્તિની મહુ પ્રીત કન પામવા પાર ભક્તિ

આસક્તિના પ્રથમ નિયમે શીખજે તું વિગડિત,
ભક્તિકેરા, પ્રથમ ભજને, ભવજે તારી વ્યક્તિ
તારા લક્ષ્યે, શમી જઈ રહે, મિધુમા ણિદુ જેમ,
ભોક્તા ભોજ્યે ભક્તી જઈ શમે એનું છે નામ પ્રેમ

જેવી રીતે અધિભૂત થઈ, છોડી અધુવ, જ્ઞાની,
આનંદે છે, ગહન અણુને, ચક્ષુ છે તોય ભણી
તારા લક્ષ્યે, લખ અવળની વાત મેંવે મમેટી,
તત્ત્વ, તત્ત્વ, ગમ થતું અને, અન્ય છે 'નેતિ નેતિ'

આત્મજ્ઞાની ગહનરૂપ જેનું ગણે છે અતીત,
જ્ઞાની ચિત્તે પર અપરને પામવાનું પ્રતીક
ગીના માને ઉપનિષદમા બ્રહ્મ ઉપાસ્ય મોમ !
આલખીને, તુજ પદ પથે, પામુ ઉપાન્ય મોમ

મારા ચિત્તે મન પ્રગહને ના નિયત્રિત કીધી,
અર્થેદ્રિયોતણું લખ હતું મોહની અર્થમિદ્ધિ
તું મોહિની મનતણું બની લલ્ય, મોહિની ભગી,
મોહી ભગ્યો અવળ પ્રણયે, હું બન્યો ના ચિરાગી

મમ્મૃતિના કમલદલમા પ્રીત છે ભક્તિ ગાથા,
ભક્તિકેરી ગુણનિધિતણા હું બનુ માતરિન્ધા
હું ભોગી છું તુજ પ્રણયનો - ભૂગડાથી બનુ છું,
હું ભોગી છું તુજ ભજનનો - ગીતવાલી બનું છું

તાગ સ્પર્શે સુખ અનુભવી હું બનુ છું દુર્વાર્થ
તારા શબ્દો શ્રવણ પડના, તે શ્રુતિ છે યથાર્થ

તારી પ્રીતિતણું બની રહું એક હું છુદ્ધ. પાત્ર
બ્યાં બેઉં ત્યાં નજર પડતી એક તું એક માત્ર.

તારી વાણી શ્રવણ પડતી - એ શ્રુતિ, તે શ્રુતિ છે,
તારી યાદી હૃદય રમતી - એ સ્મૃતિ, તે સ્મૃતિ છે.
તારી પ્રીતિ વિદિત મુજને, એક તે વેદ-જ્ઞાન,
પુણ્યાત્મા હું હરદિન રહું, એક તારું પુરાણ.

તત્ત્વોમાં છે નહિ કંઈ બીજું - એક છે તત્ત્વ તે તું,
મારા ચિત્તે તુજ દિલથકી ધાય એકત્વ એવું -
પૂજા માટે નહિ કંઈ બીજું - એક છે દેવ તે તું,
તેને ભક્તો નહિ કંઈ બીજા - એક છે ભક્ત તે હું.

બોલી દેની, નહિ જૂધી રહે, પ્રીતની એ પ્રસિદ્ધિ,
પ્રીતિયોગે નહિ હજી મળી, છે ચિરંજીવ સિદ્ધિ.
પ્રીતની તે પગથી પગથી પામીને ઉર્ધ્વ બાઉ,
સંગાથી તું, નહિ કદી પ્રિયે, માર્ગમાં થાકી બાઉ.

તારા શિરે, ઘનલટ મહીં ગૂંથું મૌકિતક સેથી,
તારાં અંગેા મઢી દઉં બધાં હેમની વસ્તુઓથી.
શૃંગારી હું ઘડી દઉં તને માહરી રૂપરાણી
એવી ઇચ્છા રહી ગઈ હતી અંતરે કેં અબાણી.

લીલાં, ભૂરાં, જરી કસબનાં અભ્યારેથી સજેલી,
હીરા મોતી થકી ઝગી રહી તુજની દેહ વેલી.
સોને રૂપે, ઝગઝગી રહી, દેખું તે દિવ્ય રામા-
શૃંગારીને, પ્રીત તણું બન્યું મૂલ્ય સોનારૂપામાં.

સંસ્કારીના પ્રથમ વિનયે સ્ત્રી બને દિવ્ય-અંગી
સ્નેહીકેરાં, પ્રથમ પ્રણયે સ્ત્રી બને સ્નેહ-સંગી

ગંગારીના જડ અભિનયે-કામ સંતોષ થોગ્ય-
લોકતા કેરી, પ્રણયિની સદા ફીકને મૂક ભોગ્ય.

બ્રુથાતુર્યે શર નથી ધર્યાં, તે ક્રીધા ના કરાક્ષ,
નારી લીલા ક્રીધી નથી કાદ, તે કરીને કૃટાક્ષ.
લજ્જા કંપે, વિવશ નયને, ના ક્રીધાં મંદ હાસ
તારી પ્રીતિ મહીં પછી રહ્યો કયા કહેને વિલાસ ?

પુત્રી જેવી ગૃહિણી મહીં બાલિશતા ન્યાળતો જે
પત્નીમાં જે, જનની સમ વાત્સલ્યને, લાળતો જે,
લાળે છે જે પુનરપિ પુનઃ કામ, સંભોગિનીમાં-
તેને માટે વિવિધ જગમા મોહિની કેા બીજી ના.

જે જે શક્તિ હૃદય મહીં છે, તે બને લક્ષિત જ્યારે,
જે જે લક્ષિત મન મહીં હતી તે બને શક્તિ જ્યારે,-
સંભારે જે નિજ પ્રણયને માર્ગદર્શી બનાવે,
પ્રીત્યોદ્ધાસે હસી રહી પ્રીતિપાત્રને ત હસાવે.

તારી આંખો મહીં રહ્યું હતું બહુ તે, એક માટે,
તારા સ્પર્શે સુખ રહ્યું હતું-સૌખ્ય તે એક માટે.
તે બહુના નિત નવનવા, મોહ આલસ્યમાં હું
પામું જ્યારે તુજ નિકટતા ઐક્યમાં હું સમાઈ.

ખંસી કેરો સ્વસુષ્ણ જતી ગોપિકા કેમ દોડી ?
કાનો દેખી ક્યમ જિણી રહી ગોપિકા હાથ નેડી ?
એ પ્રીતિ છે ? પ્રણય લગની ? લક્ષિત કે દર્દ છે એ ?
ગોપિકાઓ ઘર ઘર રહી કૃષ્ણ જુદા જુદા છે. (ચિત્ર ૧૯)

વર્ષો વીતે, ક્યમ કરી પ્રીતિ થાકતી ના પ્રવાસે,
વર્ષો જૂની પ્રણય-રીતથી, કેમ પ્રીત ન ત્રાસે ?

દેહીઓનાં દિલ થઈ રહ્યાં વૃદ્ધ ને શકિતહીન.
તોયે પ્રીતિ, નવ પરિણીતા નાર જેવી નવીન.

ગંગાનીરે લહુરી નીરના અલ્પ બિંદુ મહીંયે,
પ્રેમીદિલે, પ્રણય-લગની છે અણુયે અણુયે.
ગંગા કેરાં નીર મહીં જૂડી ભક્ત વિમુક્ત થાય,
પ્રેમી દિલે દિલ દઈ દઈ, પ્રેમી આસકત થાય.

બ્યોમે ચંદા ચડી રહી હતી વિન્ધ ઉમળવાને,
આખી રાત્રિ નલ થકી સુધા વિશ્વમાં ફાળવાને.
ધન્યા મારે થઈ મીટ નહિ માંડું, ને, રાત ભણું,
ચંદા પાસે ભીખ નયનથી, ચંદ્રિકા કેરી માણું.

પ્રેમીદાતા શીદ કરી રહી ભિક્ષુ કેરી પ્રતીક્ષા.
ભીખે ભીખે ભૂખ વધી રહી, માણુ હું. “આપ ભિક્ષા.”
ભિક્ષા કેરા પૃથકકરણની ના તમા પ્રીતિદાને
પ્રેમીએ તો પ્રીત કરી હતી સ્નેહી સંતોષવાને.

પ્રીતિકેરી, રીત જુદી જુદી, ભિન્ન લોકે રહેલી,
પ્રીતિકેરી જીત, નહિ પ્રિયે, ભાણું શેમાં થયેલી-
મસ્તીમાં કે, પ્રણય-વિનયે, સ્વાર્પણે, સ્વૈર ભોગે,
પ્રેમીકેરાં મિલનમહીં કે, પ્રેમીઓના વિભ્રમે ?

મૈથુને, કે, શસીરમણે, ભોગવિલાસ રંગે ?
આત્માનંદે, સરલ હૃદયી ભાવવાહી તરંગે ?
મિથ્યા નાદે, વપુ અભિનયે, મસ્તી પોખ્યા અનંગે ?-
પ્રીતિકેરી, જીત રહી કહીં, ભિન્ન આવા ઉભંગે ?

તારા પત્રો વિવશ કરતા ચિત્તને દૂર દૂરે,
તારા શબ્દો, પરવશ કરે ચિત્તને પ્રેમશૂરે.

જે પ્રેમીને, મૃદુ પ્રણયની આર્દ્રતા ના જણાય,
તેને માટે, પ્રીતિ ઉણપનો, દોષ સાચો ગણાય.

તત્ત્વજ્ઞાની શીઘ્ર કંથી રહ્યો, તત્ત્વ છે અંતમાં શું ?
જ્ઞાને માટે મૃદ મંથી રહ્યો, તત્ત્વને જાણવા તું ?
આ વૃક્ષો છે, ગગન ભરું આ, તારલા વ્યોમ અંકે,
આ ચંદ્રિકા, મુજ પ્રણયિની, નિત્ય સાંનિધ્ય સંગે.

એવું સાચું મૂકી દઈ મને, બીજું સાચું શું ના,
મારા પ્રેમે, મુજ અભિનયે, બીજું સાચું રીઝે ના.
યોગાભ્યાસે તપથકી નહિ, ચિંતને સત્ય સ્ફૂરે,
મારે સાચું, નજીક રહું છે, શોધું તે શીઘ્ર ફરે ?

વૃદ્ધિ પામે, મુજ પ્રણયની સંસ્કૃતિ જેમ જેમ,
બુદ્ધિકેરા દીપથકી બને આકૃતિ ગ્રાહ્ય તેમ.
શ્રદ્ધા, ભક્તિ, અનુભવમહી આદમ-નિરીક્ષણે હું,
જેઉં ત્યારે, નહિ બીજું દિસે, દિસતી તત્ત્વ સણે તું.

સાચી પ્રીતિ, નહિ લગન કે, ભૂખ, કે, ના તૃપા તે,
પ્રેમીઓના સ્થૂલ શરીરની કેલી કેરી દશા, કે,
સંસ્કારીના, વિનયી હળવા ભાવની શુષ્કતા કે,
આસક્તિ, કે, તપતણી નથી ગૃહ વિરક્તતા તે.

આવા પ્રશ્નો, પૂછું નહિ અને, ના સમાધાન માગું,
મારે ચિત્તે રમી રહી હતી તું, અહેસાન માગું.
તારા અંકે, તુજ નયનમાં, અંતરે સ્થાન માગું,
બીજું માગું કંઈ નહિ, અને, બીજું અજ્ઞાન માગું,

મીઠાં મીઠાં સ્મરણ મુજને કોઈ દિ' તો દમે છે,
આશા-સ્વપ્નાં, સ્મરણ સ્પર્શનો, ચિત્તને તેજ ગમે છે.

તે સ્વપ્નાને સ્મૃતિથંકી કરે બદ્ધ તે એક ગ્રંથિ,
તે ગ્રંથિ તું, મુજ જીવનમાં વર્તમાને વસંતી.

તે ગ્રંથિ ને તૂટી કદી જશે; કાળના ફેર-હાથે,
સ્વપ્નાં મીઠાં, છૂટી બિડી જશે. ખ્યાલના, ફેર-ક્યાં તે.
મીઠી સ્મૃતિ પછી રહી જશે, રજૂની રેખ જેવી,
કે, સાદી આ, પ્રીતિતણી કથાના શિલાલેખ જેવી. (ચિત્ર ૨૦)

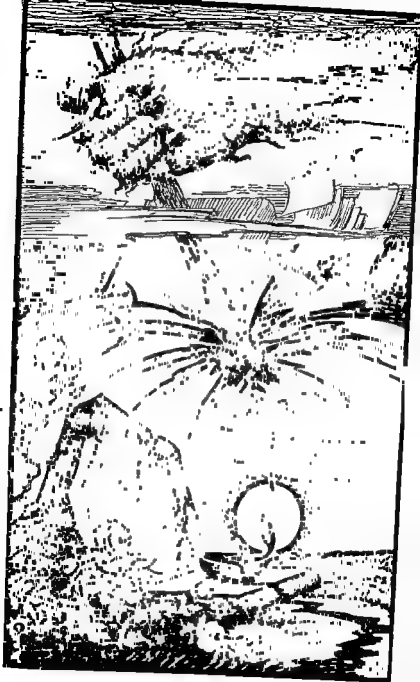
મારી કીર્તિ, મુજ કવન કે, આત્મ-ઐશ્વર્ય જે છે,
પ્રેમી હાથે, પ્રણયિનીપદે, પ્રીતિનું અર્ધ્ય તે છે.
તારી મૂર્તિ સરળ મધુરી, જ્યાં ખડી મંદિરે ત્યાં,
સંસારે, કે, સ્મૃતિમહીં ભલે, તે રહે અંતરે ત્યાં.

તું આજે છે, હતી-વળી હશે-ભૂતકાળે ભવિષ્યે,
જેવી આજે, મધુર હતી તું, તેવી રૂહેશે અવશ્યે.
ળીજાં ચિત્રો, સ્મૃતિ જગતમાં, આવતાં, ને ભુસાતાં.
લેખો તારા, સ્મૃતિમહીં લખ્યા, સ્વપ્નમાં ચે લખાતા.

હસ્તી આજં, હતી, નહિ હશે, કાલ તં હસ્તી તારી
ત્યારે કેવી, જુદી થઈ હશે જીવને હસ્તી મારી?
તારી હસ્તી થકી રહી હતી જીવને શક્તિ મારી;
તે હસ્તીથી, જીવન પર છે, ભક્તિ, આસક્તિ મારી.

“જન્મે જન્મે, પ્રિયતમ મળે તું, મને નાથ મારો,
પ્રીત્યોન્માદે ધરું લગનની વેદિએ હાથ તારો.”-
જે પ્રેમીના, મુખી, દિન વહે પ્રેમની ગંખનામાં
તેને આવી, મુક્તિ, બનતી, ભિર્મિઓ કલ્પનામાં.

તત્ત્વજ્ઞાને નહિ કંઈ હજી કોઈ અંકુશ એવો
પ્રેમીઓના પ્રણયી દિલની રેહતો કલ્પનાઓ.

બુદ્ધિને જે ગમ નહિ પડે, જ્ઞાનીઓ તં ત્યજ છે,
શ્રદ્ધાને જે સહજ ધનતું, લક્ષ્ય તેને લજે છે.

અદ્વૈતે જે રહી વિમલતા, તે નથી દ્વૈતભાવે
વેવિધ્યે જે રહી તરલતા તે ન એકત્વમાં છે.
તેથી દ્વૈતે જન સરી પડી, રાખી અદ્વૈત ભાવ
ભાવો જુદા, જીવન જુદું છે. લોકોનો એ સ્વભાવ.

તત્ત્વો કેરા અગમ જળમાં બુદ્ધિના મંથનેથી
બ્રાંતિ કેરું વમળ ધનતું, લક્ષિત રૂબે પડ્યેથી.
આ જન્મે જે સુખ મળી રહે, સ્નેહ, સંતોષ સાથે,
શાને માટે પરજનમની આપદા રાખુ માથે! (ચિત્ર ૨૧)

પ્રીતિદેહાં પ્રણયી દિલમાં કલ્પનાઓ સ્ફૂરે છે
તારા મારા જીવનમહીં તેા વારતવિક્રતા ઉરે છે.
કાવ્યોમાં ને ગીત મહીં ગુંજ વાસ્તવિકતા જીવે જે,
તારી મારી પ્રણયકથની રાત દિ' તે કહે છે.

બિચું જેવું કમળ મધુરું કુમળું કાઢવે છે,
પ્રીતિ જન્મી કૂલી ફળી રહે કામીના સ્થૂલ શગે.
પ્રીતિને, ને, કમળ કૂલને રોળવા કાઢવે દે,
જીવું છે જે મલિન જળમાં, ના બીજે જીવશે તે. (ચિત્ર ૨૨)

પ્રેમીઓની પ્રણયકથની ના લખી વીતરાગે,
પ્રીતિ કેરાં કમળ બિગતાં ના સુશોભિત બાગે.
સંન્યાસે, કે, તપ, દમનમાં, ત્યાગની સિદ્ધતામાં,
ના છે કિંતુ, સ્મર-વિચ્છેદ છે, સ્નેહ-સંદિગ્ધતામાં.

સાચી પ્રીતિ, સ્થૂલ શરીરની, ગોપીની કૃષ્ણ પૂજાને,
એવી પ્રીતિ શિવ મહીં હુતી લોગી લાભા ઉમાને. (ચિત્ર ૨૩)

આત્માઓ, ના, પ્રીત કદી કરે, ના પ્રીતિ યોગીઓને,
પ્રીતિ, ભક્તિ, પ્રણયકથની, ભાગ્યમાં ભોગીઓને.

નિદ્રા મારી પૂરી નહિ થઈ, થાય છે ત્યાં સવારઃ
તૃપ્તિ મારી પૂરી નહિ થતી, થાય તૃપા હજાર.
કર્મો મારાં હજુ નહિ પૂરાં થાય, પ્રારબ્ધ મારું,
શાને પાછું થઈ રહ્યું શરૂ, આ સહુ શીદ સાફ ?

જૂનામાંથી નવું સરજવા લોકેશ હામ ભીડ ?
જૂનામાંથી જૂનું જનમશે, ના નવું તો કદીયે.
કામીઓની શરીર - લગનીમાં નથી પ્રેમ-છાયા,
પ્રીતિ તો છે જનરચિત, ને, કામ પ્રકૃતિ-માયા.

નીતિકેરાં, મકુરમહીંથી સત્ય તો ના જણાય,
નીનિકેરાં નયનથી નહિ, નેહ સાચો પ્રિધાય
સાચી પ્રીતિ, શરીરમહીં ને, છે, નશો ચિત્તમાંહી,
ચિત્તે જ્યારે મદ ઝરી જશે, પ્રીત રેશે પ્રવાહી. (ચિત્ર ૨૪)

આદર્શો તો ફૂલસમ વને, ખીલતા, ને, ગિડાતા,
મૃત્યુ પામે, જીવન ધરીને, બે ઘડી શ્વાસ લેતા.
તેની હસ્તી અચળ નહિ, ને, મુગ્ધતા ચિરસ્થાયી,
તેની વિશ્વે અમર નહિ છે, ફેરમે પ્રાણદાયી.

મીઠી માત્રા, મનપર ઘસી, મોહની મત્ત તેથી !
પ્રીતિયાત્રા પ્રણયની કીધી, સંગ, આસક્ત તેથી !
મીઠા શબ્દે, મધુર પ્રણયે, સ્વપ્ન સેવ્યાં મુખેથી
આત્મેલલાસે જીવન જીવતાં, કંપના વિરહેથી.

તારામાં શું ? નથી કંઈ હુંમાં-નેહનાં નેણુ ન્યારાં.
મારી ગિરા ઝરવી નથી શું ? પ્રેમનાં વેણુ પ્યારાં.

લે છે તે છે, નહિ બીજું કશું ઇચ્છવું પ્રેમભાજે,
આ ઐશ્વર્યે બનું નૃપતિ-તું સ્નેહરાણી, વિરાજે. (ચિત્ર ૨૫)

તું બંધાતી મુજમહીં નહિ, તે છતાં બાંધી રાખે,
છોડ્યા વિના શર પ્રણયનું લક્ષ્યમાં સાંધી રાખે.
ચેત્યા વિના બહુવિધ મને ચેતવી તું શકે છે,
સ્પર્શ્યા વિના, અગન મુજની દેહભોમે ધપે છે.

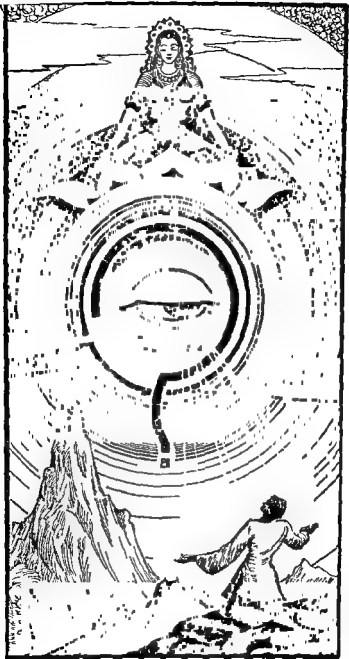
વાવાભોડું કદી બની રહું, તું બને મંદ હેલી :
મારે ઉરે ઉદધિ ઉછળે, સ્વસ્થ તું તો રહેલી :
તાપે બ્યારે બળી રહું કદી-તું સૂતી ચાંદનીમાં :
મારે દારે ગહન ખૂલતાં - તું બધે ભેય સીમા. (ચિત્ર ૨૬)

મૂર્તિપૂજામહીં ફલી રહી ભક્ત આસક્ત થાય,
તારી પ્રીતિમહીં ઝૂલી રહી મસ્ત આ ચિત્ત થાય.
મૂર્તિપૂજાધરી પ્રભુતણે સ્થલ સબંધ થાય,
પ્રીતિ ત્યાં જો અટકી જતી તો સઘ તે બંધ થાય.

શૃંગારીના શરીરમહીં છે શક્તિ એવી સમર્થ,
તેને યા તો વિનય શીખવે, યા, કરાવે અનર્થ.
શૃંગારીના હૃદયમહીં છે ભક્તિ એવી પ્રચંડ,
તેની દષ્ટિ ગહન બનતી, યા, રહે નિત્ય અંધ. (ચિત્ર ૨૭)

હું આકાશે ઊડી રહું કદી, પૃથ્વીપે તું ફરે છે :
મારી પ્રીતિ કદિ ઊતરતી પૃથ્વી નીચે સરે છે.
ઊંચે ઊડું, પડું વધુ નીચે, પાંખ અસ્થિર મારી !
પૃથ્વી એથે ઊભી રહી જુઓ, આંખ છે સ્થિર તારી.

ભાષા શોધે, પ્રણયી જીવને, બ્રહ્મની એકતાને,
આશા ઇચ્છે, પ્રણય જીવને, બ્રહ્મ એકાગ્રતાને.

પાસા ફેંકે, જન પ્રણયના ચોપટે દિવ્ય ભાવે,
ખ્યાદાં ચાલે, સ્વલ પ્રણયની ચાલ વિપક્ષ દાવે. (ચિત્ર ૨૮)

જુદાં રૂપે, સ્વરૂપ સતનું જુદી આંખે જણાય,
વૈવિધ્યે તે, નવ સ્વરૂપમાં, વિશ્વલોકે છવાય.
પ્રીતિની છે, રીત જુદી જુદી, ભિન્ન તેના પ્રકારઃ
સારી પ્રીતિ, જગમહીં નથી, સર્વ છે શ્રુત્યકાર.

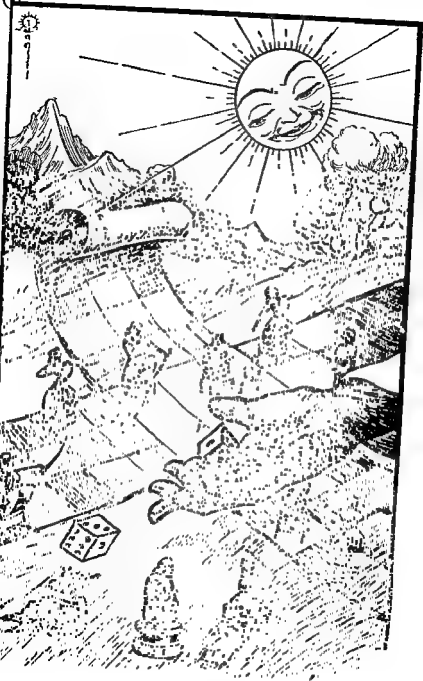
આંખાડાળે ફૂલ રહી હતી કોકિલા કોઈ સ્થાને,
ફૂળે મીઠું, પ્રીત તરસતી કોકિલા કોઈ પ્રાણે!
ફૂ-ફૂ-ફૂ કરી ઊડી રહે, શોધતી કોઈ સ્થાન,
જ્યાં ખેંચીને ગજવી શકતી કોઈ ગાફિલ પ્રાણુ!

તારી વ્યક્તિ, નહિ સહી શકે, ભક્તિ, કે, શુશ્રૂષાને,
તારી શક્તિ, નહિ લહી શકે, જ્ઞાનની કૌ તૃપાને.
તારી બુદ્ધિ, સરળ વિનયી, દંભથી દૂર ભાગેઃ
મીઠી સાદી, અભય અધીરી, પ્રીત આસ્વાદ ભાગે.

માયાનાં છે પડળ મુજ એ ચક્ષુને ચારુ ભાગે,
ખોટા ધર્મો, નીનિ નિયમ, કે, શાસ્ત્રને બુદ્ધિ ત્યાગે.
વ્યક્તિત્વે હું વધી રહું, મને, ના ગમે પ્રલસત્ય,
હું જીવું છું-જીવી રહું મુખે-એજ છે સાચું તથ્ય.

ગંગાદનાને પુનિત બનવા લકત પ્રેરાય જેમ,
દનાનાંતે તે પુનિત બનીને લકત પૂજાય જેમ.
પ્રીતિસ્થાને વિમળ બનવા મેં તને પ્રેમ દીધો,
દીધું તેથી વધુ લઈ લીધું, તે મને સ્નેહ કીધો.

દષ્ટિ કેરા પથ થકી દૂરે છા-વહે મા પ્રચંડ,
તો ચે ગંગા જલપટ પરે જન્મ લેતા તરંગ.

દષ્ટિથી ચે ગહન રહી ને કામ કીડા કરે છે,
એકાંતે ચે લહરી દિલમા પ્રેમીઓને સ્ફૂરે છે.

માયાવી આ ભૂત જગતમાં અદ્ય આરામ આયુ,
જીવાત્માનો શરીર મહીના સ્થિર છે જીવવાયુ.
કાયાનો બધાં મરણ પછીથી અગ્નિસંસ્કાર થાય,
પ્રીતિ કેરી જરી ફફડીને પાંખ ખેળાર થાય.

✽
- - -

ગાય

ગાય સમા ગુણુના માનવીઓ વદત કરે છે દીન,
રાંક સ્વભાવથી વિશ્વમહીં તે બની રહ્યાં બગાડીનઃ
શિંગ હતાં, પણ, શિંગ ન ભારે, ગોરમ ચટ ચોરાતું.
ગોધણ નાચતું બાય જગતમાં, ગ્વાલ થકી દોરાતું.

આંખ

આંખમાં છે પ્રભા, છે સુધા, છે મુદા,
અગ્નિ, વિદ્યુત ને જ્યોતિ ત્યાં છે,
શોક, વિદોલતા, સ્થિરતા, આર્દ્રતા,
કાયરસ, મુકુર, ને, મોતી ત્યાં છે.
આંખમાં સ્મિત છે, અશ્રુ છે, ચલક છે,
મલક છે, પલક છે, ને, સમસ્યા,
ચોરી, ને, હોરી, બલજોરી છે આંખમાં,
તાપસીની રહી ત્યાં તપસ્યા.
આંખ ફાટી પડે, આંખ ભારે થતી,
આંખ કરકાય, ને, ટાઢી થાય,
સાપ, ચકલાં, અને, ભમરી આંખે રમે,
આંખ ચોરી કરે, ચાડી ખાય.
આંખ તો ફરકતી, મરકતી, ભટકતી,
મારતી, વારતી, તારતી તે,
આંખથી લાખ સંગ્રામ જીતે પુરુષ,
હારતો આંખથી નારની જે.
આંખમાં દંભ, પાખંડ, શયતાન છે,
ગર્વ ગુમાન પણ નેત્રમાં છે,

પ્રીત, ને, દીનતા, ભક્તિ, ને, ભાવ પણ,
 ચશ્તુના નાનકા ક્ષેત્રમાં છે.
 આંખમાં જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, પણ હોય છે,
 આંખમાં મોહ, ને, કામક્રીડા,
 આંખ તો શ્રેષ્ઠની મોજ માણી શકે,
 ત્રેહની તે સહે બ્યથ પીડા.
 નેનમાં શું નથી જે હતું હસ્તીમાં,
 લોક, પરલોક, કે, બ્રહ્મમાંદ્ય,
 આંખની જ્યોતિમાં બ્રહ્મજ્યોત્સ્ના હતી,
 દિવ્યજ્યોતિ ખીણ છે ન ક્યાંય.

* *
 *

વિલોગ

પ્રીતિ સુવર્ણ અતિ સુંદર રંગવાળું
 વિલોગ અગ્નિ અડતાં બનતું રૂપાળું;
 એ જ્ઞાન પોથી મહીં વાંચી વિચાર થાય :
 સિદ્ધાંત, સત્ય બનતાં પ્રિય! ના ખમાય.

દિવાળી

કેમ તું આવીને પાછી ચાલી ગઈ,
આવજે પાછી તું કાળી રાતે.)

જે દિવસ મોજ, ને, મસ્તીમાં ગાળીશું,
પાળીશું સૌખ્યનું પર્વ સાથે.)

હુઃખ, ને, કષ્ટ ભૂલી જઈ, લેજવીશું
મીઠી મોજ સૌ, વાનગીમાં,

આવી શૃંગારિણી તેથી સાફ થયું,
હું હોતો માનસિક માંદગીમાં.

દિલગી છે કરે સર્વની સગ તું,
હું તને અંકમાં લેઈ ચૂકું,

જે દિવસ હું મને ભૂલી જઈ, લાડણી!
તારી, સાથે બની ધૂત ધૂમું.)

મારી હરરોજની શૈલ્યશય્યા લજું,
હું લજું આજ મારી રમાને,

આજ હું દોડતો આવું છું ભેટવા,
કોઈ મીઠી અમિસારિકાને.

વસ્ત્ર, નૂતન, સજ્જ, તેવ ફૂલેલથી
અંગને હું કરૂં ખડેકતું જો,

હું બનું છું ધ્વનિ, મૌન છોડી દઉં,
દિલ દોડી તને ભેટું મે. >

કાળી તું કામિની, તાહરા કંકમાં
દીપ - મૌકિતકનો હાર ખૂંટે,
તારી બ્યોતિશરી આંખમાં અંધ આ
આંખ મારી પ્રિયા સદા ખૂંટે.

(એક : બે રાત શૃંગારની તાહરી
સંગ મેં ગાળી, ને, ખૂબ મહાલી,
ટમટમી તું, અને, ટમટમાવી મને,
પાછી અદશ્ય છે તું દિવાળી.)

*

*

*

રાજ્ય રમત

એકની આંખ દાળીને, બીજીને ચૂમતો પતિ,
રાજ્યરમત રમે છે જે-તેની એવી હતી મતિ.

કોણ જુવાન ?

કોણ જુવાન ? તુફાન તુરંગ પર
સ્વાર થૈ સૃષ્ટિમાં જે ફરે છે.

કોણ જુવાન ? ગુમાનથી ભાવિના
ભીતરે જઈ સદા વિચરે છે.

કોણ જુવાન ? નિર્માણ જે ભાવિનું,
વર્તમાને રહીને કરે છે.

કોણ જુવાન ? જે જીવવું જાણતો,
મૃત્યુથી કિંતુ જે ના ડરે છે.

કોણ જુવાન છે ? મસ્ત છે,
પુષ્ટ છે, કષ્ટ જાણે નહિ જિંદગીમાં.

કોણ જુવાન છે ? બુદ્ધિમાં તીવ્ર છે,
વેગ જાણે વહે છે નદીમાં.

કોણ જુવાન ? વિજ્ઞાન, ને જ્ઞાનની,
જ્યોતિ જેવો બધે વિચરે છે.

કોણ જુવાન ? જે થર, વિપત્તિના
સાગરે ફેદી જૈને તરે છે.

કોણ જુવાન ? જે ભૂમિ ધ્રુવવતો
મરણિયો જે હતો સાચી વાતે.

કોણ જુવાન ? જે તૃણ સમ ના વળે,
વૃક્ષ જેવો સહે તાપ માથે.

કોણ જુવાન છે? ભૂલ છેને કરે,
ઢાકરે છે થતો ભોંયભેગો.

કિંતુ છે સાચબો જન્મના સ્થાનની,
દીર્ઘિનો હાથમાં હોય નેજો. (ચિત્ર ૨૯)

કોણ જુવાન? વિદ્યુત જે જ્યોતમાં,
પાણીના સ્રોતમાં જે જુવાળ.

કોણ જુવાન દુષ્કર્મી માટે અસિ,
ને બને નિર્ણયો કેરી દાલ

કોણ જુવાન? વંદોળ જે વાતમાં,
ગંડખેરી બધી તેની ચાલ.

કોણ જુવાન? તે ઘેટું, કે, વાછરું
છે નહિ, તે સદા સિંહગાળ.

આંખમાં જ્યોત છે, વાણીમાં ઓઘ છે,
ચિત્તમાં મોદ છે, તે જુવાન.

બાહુમાં ભેર છે, મસ્તકે તોર છે,
પ્રેમનો ચોર છે, તે જુવાન.

મુક્ત, રૂઢિસમબંધનેથી હતો,
બીજી જુવાનને મુક્ત કેવી?

હાલો, ખાલો, કાંગલો તે નહિ,
શક્તિ તેની અણુશક્તિ જેવી.

કેણ જુવાન છે? ભૂલ છોને કરે,
ઠાકરે છે થતો ભોંયભેગો.

કિંતુ છે સાચવ્યો જન્મના સ્થાનની,
કીર્તિનો હાથમાં હોય નેજો. (ચિત્ર ૨૯)

કેણ જુવાન? વિદ્યુત જે ન્યોતમાં,
પાણીના સ્રોતમાં જે જુવાળ.

કેણ જુવાન દુધ્ધર્મી મારે અસિ,
ને બને નિર્બળો કેરી દાલ

કેણ જુવાન? વંટોળ જે વાતમાં,
બંડખોરી બધી તેની ચાલ.

કેણ જુવાન? તે ઘેરું, કે, વાછરું
છે નહિ, તે સદા સિંહુળાળ.

આંખમાં ન્યોત છે, વાણીમાં ચોઘ છે,
ચિત્તમાં મોદ છે, તે જુવાન.

બાહુમાં જોર છે, મસ્તકે તોર છે,
પ્રેમનો ચોર છે, તે જુવાન.

મુક્ત, રૂઢિસમબંધનેથી હતો,
ખીજ જુવાનને મુક્તિ કેવી?

રાહલો, બાયલો, કાંગલો તે નહિ,
શક્તિ તેની અણુશક્તિ જેવી.

*

મૃત્યુ પછી

આ ખાકી દેહ-દીપક દયારેય જુઝશે-
ના ઠાળને છે બિલકુલ તેની જરી કદર.

આલમતણાં હજારો, હવાતિયાં મૂકી,
જર્થશ હું પુદાના જુદા જ રાહ પર.

આલમના લોકને ના, પરવા છે भारी બિલકુલ,
આલમમહીં રહ્યો છું, ત્યાંથી ગયો અગર.

અમનના શુલની ખુશ્બો, પસરી રહી અમનમાં,
હું હોઈ, કે, ન હોઈ, ફેલાય ખલક પર.

બુલબુલ અમનમાં ગાશે, અંદા અડે આકાશે,
ઝાંખીને કે ન જોશે, માહરી કબર.

શુલઝાર રંગમાં છે, બુલબુલ ઉમંગમાં છે,
તેને ન ઓછું આવે, માહરા વગર.

દુનિયાને રાહ ચાલે, આટાપું હું ભલેને,
આલમને છે ન જિગર, રડે જે ખાક પર.

પણ કોઈજખી ફિલ તો, માયું મૂકીને કબ્રે,
મુને સ્મરીને રોશે, કે ક્યાં ગયો જિગર? (ચિત્ર ૩૦)

#

યશોધરા

લાખો વખત બોલ્યો યુકારી :

“ મારી મારી યશોધરા ! ”

તો, કેમ તરછોડી, ત્યજી, તે,

બહાલી તારી યશોધરા ?

વિરક્ત વૈભવથી બની,

તે રાજતખત ત્યજી દીધું,

ને, તે ત્યજી નિર્દોષ નાની,

રાજરાણી યશોધરા.

એ રાજતખત રહ્યું નહીં, ના તે રહ્યું પડી એકલું,

તારા વિના રડનાર એક જ, ગૌતમ વિનાની યશોધરા.

કેા રાજરાજેશ્વર બીજો,

તે રાજતખત ઉપર ચડ્યો,

ધુરા વિનાની એકલી,

કેા દિ રહી ન શકે ધરા.

રાજા પ્રજા તુજને ભૂલ્યાં,

ધન, વૈભવો બીજે ગયાં,

આલમ ખૂણે ગૌતમ તને,

દૂંડે છ એક યશોધરા.

તપથી, અને ઔદાર્યથી, ને, વિશ્વપ્રેમથી વળી,

તું ના વિદારી શક્યો જગે દીનદર્દ કેરી પરંપરા.

પંખી રહ્યાં છ પીડાયલાં,
 દુઃખીઓ રહ્યાં છ દબાયલાં,
 ગરીબો બિચારાં જગતમાં,
 હું મેં શ છે આ કળાયલાં.
 નિર્વાણ છે તુજને મળ્યું,
 ગરીબોનું ના દળદર ફીટ્યું,
 આ, એક શાંતી મરી ગઈ
 નિર્દોષ તારી યશોધરા.
 તે જે ત્યજ્યું સુવર્ણ, તેની; મૂર્તિઓ તારી બને,
 સોને ધણ્યા તે દેહમાં, લોકો મધે જોવા તને.
 તે મૂર્તિનું તરવારથી
 પૂજારીઓ રક્ષણ કરે,
 મણિથી મઢેલા નેનુમાં
 ભાવિકની ભક્તિ ઠરે.
 તુ-વિશ્વપ્રેમીને કીધો,
 વરણાગિયો આ વિશ્વમાં,
 તે કારણે અવતાર લઈને,
 તે ત્યજી શું ધરોધરા?
 તું વિશ્વપ્રેમી છો બન્યો, પણ વિશ્વ ના જીતી શક્યો,
 ના પ્રેમની ખારાખડી પણ, લોકને શીખવી શક્યો.
 ને, પાથરી પાલવ જાણી,
 કારુણ્ય મૂર્તિ કકળતી,
 મીઠા શુભાવ્યો પ્રેમ ને,
 મીઠી શુભાવી યશોધરા.

#

રજની

રજની તારી પાસે માણું,
એક અનોખી લીખ.

આવે ત્યારે સાથ કહી તું,
રાખ ન ચંદ્ર મજાક.

કાળી કામણુગારી રાતે,
અંતરને ઉન્માદ.

ચંદા બ્યારે, હાસ્ય વેરતી,
રાત થતી બરબાદ.

ચાંદની રાતે ફર નિહાળું,
પર્વત, નીર, જમીન.

નિર્જીવ જડવત શાંત સૂતેલાં,
લાગે સહ ગમગીન.

કાળી રાત્રે કાંઈ ન બાળું,
આંખ મહીં અંધાર.

બાહર જગનો, આતમ છોડે,
સઘળો જડવત ભાર.

અજવાળું આપે જે માયા,
તમસુ કરે તે ફર.

ત્યારે અંતરનું અજવાળું,
દે આત્માને નૂર.

આંખ મીંચ્યા વિણ કાળી રાતે,
આતમનેન ખીસેલ.

ભિંતણે ત્યાં ચંદ્ર ખીસે છે,
બ મે છે રસ રેલ.

ચોગી ધરે છે અડગ સમાધિ,
દ્વૈતતણે ત્યજ દંભ.

ભક્ત પ્રભુની સાથે ભળીને,
કરતો મૂક આનંદ.

રત્રિયો રાગી રમણ કરે છે,
પ્રણયિની લઈ સગ.

તેને ખસ છે કાળી રાતના,
કાજળધોળ્યા રંગ.

૫

આંસુ

ઝરણું પેટું દોડી જઈને સાગરમાં ઠલવાય.
આંસુ બિયારાં વહી વહીને ખુદ જાતે સુકાય

છાયા-તડકા

(તારે ચણવું હોય તો ચણ,
હું તો ગાવાનો અવગુણઃ)
કડવા મારી જીભલડીના ઝટકા.

(કાલે માગી, આજે માગું, માગીશ હું હરદિન !
કાલે હસીને પ્રીતિ દીધી, આજે શીદ ગમગીન ? (ચિત્ર ૭૧)

તારે આપવી હોય તો આપ.
પણ વૃથા ન દે જે થાપ. >
જુદમી તારી જીભલડીના છટકા.

વર્તમાન જો એમ કહે, કે, ચિત્ર નવાં નહિ પાડું.
ભૂતકાળની સ્મૃતિઓ ઉપર, કેમ જીવન હું કહાડું ?

નવું પાડવું હોય તો પાડ,
પણ નહિ ભૂતકાળ ભૂંસાડ.
પીંછીના તેં કીધા શીદને કટકા ?

(ભૂતકાળની ઈમારત પર, હજુ ચણવા દે પત્થર,
આકાશે તો પહોંચી શકાશે, શીદ શુભાવે વક્કર ?

(તારે ચણવું હોય તો ચણજે,
પણ બાંધ્યું પાછું ન ખણજે.)
પત્થર પીઠે મારે શાને ફટકા ?

“આપ આપ,” કહીને થાક્યો, ખોઈ દીધી ખામોશ.
તને રીઝવવા ભેખ ધર્યો, તારો વધતો હરદમ રોષ.)

(તારે રીઝવું હોય તો રીઝ,
 પણ ખોટી જતાવ ન ખીજ.)
 મોટી ઝાળે જળતા રીસના ભડકા ?

આવાં ગીત હું ગાઉં ત્યારે આવે રીદ નજદીક ?
 મીઠા મીઠાં દાન મળેઃ જ્યારે કડવી કડવી લીખ.

/ તું પાસે આવ જરૂર,
 પણ જાતી કદિ ના ફર.
 આ તો પ્રીતના છાયાતડકા. /

સત્તા

કોનું માનું? ન માનું કોનું? સહ કો, સત્તા સુણાવે મને,
 નીતિ, ધર્મ, દયા, પ્રીતિ-ગળ કરી રાખે મને બંધને.
 રાજા, ધર્મશૂર, પિતા, પ્રણયિની બંદિ મને તો કરે,
 સત્તા, શાસ્ત્ર, સમાજ, સંસ્કૃતિ સહ સ્વાતંત્ર્ય મારું હરે.

વિદ્વપક

બહુ બહુ વર્ષ વીત્યાં એક હતો વિદ્વપક,
પામ્યો હતો રાબાનું તે એવડું સન્માન:

અમીર, કે ઉમરાવ, સર્વે કંપે તેના થકી,
જરીમાં મુકાવી હતો મોટાં કેરું માન.

ભરી તે સભામાં આવી, બોલે વાતો ચાવી ચાવી,
આજે આની, કાલે તેની કરે છે મજાક.

રાજા તેના રાજ્યસિંહાસન પર બેસી ઠાલે,
બોલે, “વિદ્વપક મારી સભા કેરું નાક.”

એક દિ તે વિદ્વપકે એવી મોટી ભૂલ કરી,
-કેવી મોટી ભૂલ હશે-કરું ન બયાન.

છંછેડાયો સુલતાન, કાઢ્યું તેણે ફરમાન:
“વિદ્વપક મારો કાલે બોલે એનો જાન.”

અમીર, ને, ઉમરાવ, સેનાપતિ, ને દિવાન,
બેઠાં હતા સભા મહીં સઉ ચૂપચાપ.

બોક્કલ્યાં રાજવી, ત્યાં સિંહાસન પરે બેઠા,
વિદ્વપક બોલો થયો પોતે આપોઆપ.

આંખ કરે કરડી, ને, મુખે મૂછ મરડી, ને,
 જરાડીને બોલે સિંહ મમો મુલતાન.
 “કેવી રીતે મરવાનું, નક્કી તારે કરવાનું,
 મરવાનું નક્કી તારે વિદ્વપક બાણ.”
 વિદ્વપક બોલે ત્યારે, નમીને એ વારે વારે,
 “સત્તું બોલ્યાં, વેણ માથે ધરવું નૃપાળ!
 કેવી રીતે મરવાનું, નક્કી મારે કરવાનું,
 વૃદ્ધાવસ્થા થકી મારે મરવું કૃપાળ!”

ચાર દિનની ચાંદની

નિર્વાણમાં ના છે મળ, પણ મોજ છે ગંધન મહી,
 ને, મોક્ષમાં જુગ જીવતી નિષ્ક્રિયતાની છે સજા:
 છે મોજ, ના સ્થિરતા મહી, ને મોજ છે વૈવિધ્યમાં:
 આ ચાર દિનની ચાંદની, શી જિંદગીમાં છે મળ:

ઉલટી ગંગા

એક નાનું ગામ હતું, યાંત્રાનું જે ધામ હતું,
દંપતી યુગલ એક વસે ત્યાં સુખભર.

પતિ મહા પંડિત, ને, સતી મહા કર્કશા છે;
પતિ વદે, તેથી જુદી સતી વદે વાણ.

પતિ કહે દિન થયો, સતી કહે રાત થઈ,
સતી બેસી જાય, જ્યારે પતિ કહે ઊઠ.

પતિ કહે “આમ” ત્યારે, સતી કહે “એમ નહીં,”
પતિ જેને સાચું માને, સતી તેને જુઠ.

ઉલટી વહે છે ગંગા, સતીના ચરિત્ર મહી,
તેને આથે ઊતર્યો છે ઉલટો સુખોધ.

એક હતી મતિ, જેને, સતી સદા સંઘરતી,
—પતિની પ્રત્યેક વાતે આચરવો રાધ.

પતિ તેથી, ઊલટી કહે છે વાણી-મણીને, કે,
તેથી થશે સતી હાથે અનુકૂળ કામ.

પતિ સાથે અનુમત સતી કદી થાય નહિ,
વામ થયા વિના પતિ વાપરે છે સામ.

જન્મતિથિ પંડિતની હતી, તેણે વિચાર્યું, કે,
રૂડી પેર ઉજવું હું દિન આ જરૂર;

નીતિરીતિ વિચારીને વદે વાણ સતી કને,
સતીનું સ્વરૂપ જોઈ ખોઈ ખેઠો નૂર.

બોલ્યા મોટા ! પંડિતાર્થ કરો ધરનાર તમે,
 માથા પર હાથ મૂકી, પતિ કહે: “ખેર !”
 અભિલાષ રાખ થતો, પતિએ જો પાક બની,
 માંગ સીધી કીધી હતો વદી સત વાગ.
 ઋત અને રમાને છે છેદું લાખ યોજનનું,
 સતી પાય કને મૂકે, પતિ શિરપાધ.
 પતિને જે લાવતું’તું, આવતું’તું સતું સતું,
 ભગતું જો આવે સતી લાવે તેનો અંત.
 પતિ વાગ્વિદ્ય થાય, ત્યારે સતી હાર ખાય.
 લાગતું, કે રામા છતી-છતી બય કંથ.
 શાસ્ત્ર, સત્ય, નીતિ શ્રુતિ હારી ખાય નારી પાસે,
 નારી જો બને છે જક્કી, આડી, કે, ગમાર.
 વાંકી વાત બંધ બેસે મૂર્ખાઈના ચોગડામાં,
 —વાત બાણે એક પડી પનારે થું નાર.
 પંડિતાર્થ સ્વલ્પકાર્થ—એ તો બધાં જૂઠું જાઠું,
 માણે છે સુગંધ તેની મુહાસિની નાર.
 વાણીમાં જે વેર ઝેર — એ તો વાડીમાં યુવેર,
 કાંટાથી તો કંકાળીને વળે છે કરાર.
 ધૂમધામ, ગાનતાન, યજ્ઞયાગ થાય તિહાં,
 પંડિતની પડસાળે લોકોની છે ભીડ.
 મિસરી, ને, મેવાની ત્યાં જિયાકૃત જામે એવી,
 ખેતરોમાં ફડે ફડે બેઠાં હોય તીડ.

‘સતી ! કાલે જન્મ તિથિ મારી છે તે, બાણુ છો કે?’-
 ‘નહિ બાણુ ! એમાં તે શુ બાણુવાની વાત’
 વર્ષો વર્ષ દિન આવે, તેમા શુ છે બાણુવાનુ ?
 એમા શાને આવે મોટો કરે વલોપાત ?”
 “શિર મારુ આજ નમે; વાત માચી કહી તમે,
 જિંદગીમા કદી નહિ મઘરવો દલ
 અલાગિન જન્મદિન ગમગીન બાય લલે,
 મારે નથી ચોજી જવો કોઈ મમારલ.”
 “ બોલ્યા મોટી વાતઃ ‘સમારલ નથી ચોજવાનો,’
 વારે વારે પતિની શુ આવે જન્મગાઠ ?
 હું તો જન્મોત્સવ રૂડી પેર કાલ ઉજવીશ,
 સ્નેહીઓની ઘરે ભિલી રેશે પાતોપાત.”
 ઇતિરાજી બતાવીને, પતિ ફરી બોલે વાણી,
 મતી તેની વાણી ડામે અધવચ માલ્ય-
 “કહ્યુ કેની એકવાર, મને ગમે ન લગાર,
 મારી કોઈ વાતે કદિ કચકચ થાય”
 “ નહી બોલુ ! નહીં બોલુ ! મુખ કદિ ખોલુ નહી,
 લયે કર ઉત્સવનો નાનો શો પ્રબધ
 બામણાઓ, બેગટાઓ કોઈને ન આણુજે ‘તુ,
 યજ્ઞયાગ, ગાનતાન ગમજે તુ બધ”
 “બધ રાખું ? શાને માટે ? યતિ જતિ બોલાવીશ,
 યજ્ઞ યજે ઘરમાલ્ય દાયે રૂડી પેર.

બોલ્યા મોટા ! પંડિતાર્થ કરે ઘરખાર તમે,
 માથા પર હાથ મૂકી, પતિ કહે: "ખેર !"
 અભિલાષ રાખ થતે, પતિએ જો પાક બની,
 માંગ સીધી કીધી હોતે વદી સત વાગ.
 ઋત અને રમાને છે છેટું લાખ યોજનતું,
 સતી પાય કને મૂકે, પતિ શિરપાદ.
 પતિને જે લાવતું, આવતું, સતું સતું,
 ભગતું જો આવે સતી લાવે તેનો અંત.
 પતિ વાગ્વિદ્વધ થાય, ત્યારે સતી હાર ખાય.
 લાગતું, કે રામા છતી-છતી બપ કંથ.
 શાસ્ત્ર, સત્ય, નીતિ શ્રુતિ હારી ખાય નારી પાસે,
 નારી જો બને છે જક્ષી, આડી, કે, ગમાર.
 વાંછી વાત બંધ બેસે મૂર્ખાઈના ચોગડામાં,
 —વાત જાણે એક પડી પનારે થું નાર.
 પંડિતાર્થ સદ્ગુણ—એ તો બધાં જૂઠું બાઈ,
 માણે છે સુગંધ તેની સુહાસિની નાર.
 વાણીમાં જે વેર ઝેર — એ તો વાડીમાં યુવેર,
 કાંટાથી તો કંકાળીને વળે છે કરાર.
 ધૂમધામ, ગાનતાન, યજ્ઞયાગ થાય તિહાં,
 પંડિતની પડસાળે લોકોની છે લીડ.
 મિસરી, ને, મેવાની ત્યાં જિયાદત જામે એવી,
 ખેતરોમાં ફૂટે ફૂટે બેઠાં હોય તીડ.

દૂધના કટોરા જૂટે, પેટના પટારા માંદા,
પેટનો ન એકે ખૂણો ખાલી રહી જાય,

પટારાના બેલ જેમ, લોકથી હીંડાય નહી,
સતી છતાં અતિથિને દૂધપાક પાય.

પુરોહિત મંત્રનો ઉચ્ચાર કરે વારે વારે,
ઋચાએને ઉચ્ચે ઘાંટે ઘોડે યજમાન.

યજ્ઞમાં હોમાય આજ દૂધ, ઘૂંત ધારે, ધારે,
ધનધાન્ય છૂટે હાથે ખર્ચે મિજબાન.

સાંજ થાય પરોણાઓ વિખરાય ધીમે ધીમે,
હવે નહી ઓરવાની રહી હતી હામ.

યજ્ઞવેદીમહી વહિ શાંત થયો હતો, હવે,
રાખ, ધૂળ, છાણાનાં તે ઠામમાં ઓંધાણ.

દિન આખું ચૈતરું કરીને યાકયો હતો પતિ,
રાખ્યો હતો રૂડી રીતે રૂપાળીએ રંગ.

દિનમાન તેના ફરી ગયા હવે આજ પછી,
એવું માની પ્રહસાની આણે છે ઉમંગ.

ખામણી જ્યાં બોટિયાંની ગાંઠ વાળે કેડ પર,
છેડા એક સરી પડ્યો થઈ રૂપરેલ.

કામણાણ વાગી ગયું, બ્રહ્મજ્ઞાન ભાગી ગયું,
ખામણાનો જીવ બન્યો છોગાળો, ને છેલ.

આમ તો તે સંયમી, ને, આત્મજ્ઞાની પીઢ હતો,
બુદ્ધિમાન, ધૈર્યવાન, બહુશ્રુત, શાંત,

કામ જ્યારે લશે, ત્યારે, રામ આવી રક્ષી જાય.
શીલવતી સતી સાથે સેવે ન એકાંત.

આંખ તેની ટમટમી, જરીમાં તે નીચી નમી,
છમછમ કરી સતી, ધમધમ થાય.

ગતાગમ પતિને ન પડે ગમ-અગમની,
નારીમાં રહેલો નહીં નિગમ કળાય.

કપિ જેમ કાઠી જોઈ લાગી જાય, સદય તેમ,
રામાની આ આંખ જોઈ કામ લાગી જાય.

પંડિતને કામી થવા મોકો ન દે પંડિતાણી,
પંડિત શું? કામદેવ સુદાં ત્યાગી થાય.

પતિ કહે: “જુઓ સતિ, યજ્ઞદ્રવ્ય વેદીમાંનું,
નદી માંદા પધરાવી દેજો ફેડી પેર.

વરુણની શાંતિ થશે, કાંત વધે ગૃહિણીની,
મોક્ષ થશે; જન્મ નહીં આવે ફેર ફેર.”

“હો ! હો ! જાણે પૂંજે પેલો હોય કેમ પુણ્યવંત,
તેને નદી-નીરમાં નવાડવાને જાઉં !

ઉકરડે જઈ હું તો નાખી આવું કચરો એ,
પાપ, શાપ, તાપનો બતાવતા ન હાઉં.”

“લલી મારી ખામણી ! સતામણી તું કરે શીદ,
આવા ફડા દિને કરે શીદ કચવાટ ?

યજ્ઞયાગ ધૂળમાં તું ફેંકી દેવા શીદ મથે,
યજ્ઞદ્રવ્ય નથી કાંઈ ફડો એઠવાડ !”

“ત્યારે શું તે જિલિપત્ર, તુલશી, કદંબ છે કે ?
 સોનું રૂપું હોય તેવી કરો શીદ વાત ?
 જુઓ હું તો ચાલી પેલો ગંદવાડ લઈ જઈ,
 ઘડું ભૂંડા પૂંનનો હું કેવો જુદો ઘાટ !”
 નિસરી ત્યાં નાર લઈ યજ્ઞદ્રવ્ય પોટલામાં,
 નાખી આવી ઉકરડામાં તેને ભેતાં વેત.
 શાંત, સૌમ્ય નાથ તેથી ગુમાવે છે સમતુલા.
 હાથને ઉગામી મારે નારીમુખે ફેટ.
 દુર્વાસનો પ્રાણ જાણે સંચર્યો છે સાધુમહી,
 ફેટ મારી જાણે છે તે વિખલર્યાં વેણ.
 સતીએ ન કોઢી આવા કૂર લાડકોડ સદ્યાં,
 આંખ કાઢી જોણી રહી ચુકવવા દેણ.
 “એમ છે ને ? મારી સામે આવી વાણી કાઢી તમે,
 પતિવ્રતા સ્ત્રીને આજે માર્યો તમે માર.
 જુઓ હું તો હાલ ચાલી ! પાણીમાં હું જૂડી મરું !
 બામણીના બુધ્યાનો છો શિરે રાખો ભાર.
 “યજ્ઞનો લેજો ચયેલ પૂંજે મોક્ષ પામ્યો નહીં,
 તેથી થાય અંતરમાં આવો પશ્ચાત્તાપ ?
 રાતદિન સેવા કરી ચાકેલી આ કિંકરીને,
 મોક્ષ દેશે ઘડીકમાં સરિતાનું આળ.”
 એમ જોલી, દાર જોલી, જાય છે ધરાર જહાર,
 વાવાઝોડા જેવી ધસમસતી, છકેલ.

મૂઢ બની જોય પતિ, થયું શું, ને થાય શું, તે,
 દાણ એક પછી પાડે સતીની ટહેલ.
 જોઈ રહ્યો આમ તેમ, જેમ તેમ વસ્ત્ર નાંખી,
 દોડયો દોડયો જાય છે તે પાડી મોટી રાડ.
 રંગમાં તો ભંગ થાય, કંપે અંગ અંગ તેનું,
 ખીકથી તો શીત બન્યાં તેના હાડેહાડ.
 આહું થાય રવિતેજ; પાહું જોયા વિના દોડયો,
 દૂર દૂર દેખે છે તે દોડી જતી પૂંક.
 કામિનીને કાઠે કાઠે શોધી વળ્યો કંથ તોયે,
 ભાળી નહિ ભામિની, કે, ભાળ્યું તેનું ભૂત.
 દૃષ્ટિ નદી-નીર માંહી નાખી શોધે નારીને, તે,
 વાહિનીનાં વિપરીત વહેણ માંહી કંથ,
 ઉલટી દિશા મહીં તે દોડયો દોડયો જાય જોતો.
 સતી દેહ નદી વિશે ક્યાંહી ન દીસંત.
 દોક તેને જોભો રાખી પૂછે છે, કે “થયું શું છે ?
 દોડો કેમ આકળા બનીને મહારાજ !”
 “મારી સ્ત્રી તો જુડી મૂઢ ! શોધું તેનું શબ હું તો,
 મારી રાંકે ઝુપડીની આજ ગઈ લાજ.”
 “સરિતાના ઉધા વહેણે શોધો શીદ સ્વણીને,
 તેને નીર તાણી ગયાં હશે ખીજી ગમ.
 માયું તો છે ઠેકાણે, કે, બેસી ખાધું ભર્યે ભાણે,
 સીધે માર્ગે ખેંચી જાય મુડદાને, જમ.”

“ભાર્ગ! શેષ શાને કરો? સીધો ભલે જન્મદત્ત,
 સીધો ભલે સરિતાનો ધૂધવતો સોત,
 સીધી ભલે જિંદગીની સંસારીની રાહદારી,
 મારી સ્ત્રી ન સીધી ચાલે આબુ ભલે મોત.
 મારા ખારા સંસારના નીર મહીં નાર આડી,
 વહી જતી જીવતી તે જ્યારે જગમાંદા,
 તેનું શબ સીધું કદી નદી - નીરે વહે નહીં
 જાધી દિશા મહીં તેનું મૂડું નથાય.”
 દોષ આંખ જોતી રહી, પતિ આંખ ગોતી રહી,
 સતીને; તે ત્રાડ પાડે “ફળો વારવાર.”
 એમ તેણે માન્યું હતું, શબ્દ સતી સાંભળે, તો,
 મૂંઝામાં પાછો થશે જીવનો સંચાર.

*
* *

લલનાના ગુણ

રૂપ, અભિનય, આલૃષણુઃ
 લલના! તારા એ ત્રણ ગુણ.

ત્રિ મૂર્તિ

ખંડ : બીજો

અર્થ

અક્ષરોથી બન્યો શબ્દ તેના ઘણા વાણી-વિચારમાં અર્થ થાય,
સ્પષ્ટ જો શબ્દનો અર્થ જાણ્યો નહિ, વાણી-વિચાર ત્યાં વ્યર્થ જાય.

સત્યનો અર્થ છે 'સાચું'—સહ જાણતા,

વાસ્તવિક તથ્યની વાત સાચી,

વિશ્વમાં સત્યના લાખ અર્થોતરોથી,

પ્રમાણિત મેં વાત વાંચી.

સત્યની દોષણ થાય છે નિશઢી-ધર્મના જ્ઞાનમાં શબ્દ શોભે,
અર્થ જાણ્યા વિના માનવી મોહ્ય છે, વાણી-વિચારમાં, શબ્દ લોભે.

ધર્મનો મર્મ શું ? ધર્મ જુદા નથી ?

ધર્મનો અર્થ શું એક લાસે ?

ધર્મના શબ્દથી વાત વાંચી લખી,

તેથી શું આવતો ધર્મ પાસે ?

ધર્મ છે નીતિ, કે માન્યતા ધર્મ છે, ધર્મ કર્તવ્ય, કે પુણ્ય ધર્મ ?

ધર્મ છે શાસ્ત્ર કે સુક્રિત, કે જ્ઞાન છે, ધર્મનો મર્મ, કે શુદ્ધ કર્મ ?

અર્થના અર્થ પણ સંભવે છે જુદા,

શબ્દનો અર્થ, ના એક ક્યાંધ.

અર્થ છે હેતુ, ને, અર્થ મંપત્તિ છે,

અર્થનો માયનો અર્થ થાય.

અર્થ જેથી સરે, અર્થ સાચો ઠરે, અર્થ વિના હુતો શબ્દ વ્યર્થ,

તે છતાં હું લખું આજ આ કાવ્ય, કે હોય જેનો નહિ કોઈ અર્થ.

મહિષી

એક કૃપણને મોક્ષની, ઈચ્છા થાય લગીર
જ્ઞાન, અને લક્ષિત વિના મળતા નહિ રઘુવીર.

સાધુને જઈને કહે, “હું, મૂરખ અજ્ઞાન,
રીત બતાવો એવી કે, આવી મળે ભગવાન.”

સાધુ કહે, “મૂર્ખાઈને લક્ષિતમાં ન નિષેધ
પ્રભુ મેળવવાને નહિ શીખવા પડતા વેદ.

અન્તરમાં જ્ઞાતા વળે કૃષિજનને તત્કાળ,
મનહું થનગનતું હતું અટ મળશે ગોપાળ.

સાધુ કહે : “ઓ ભોળિયા! આપ, તું એક જવાબ
ઠહાલી વસ્તુ કઈ તને પત્ની, પુત્ર, કે બાપ ?”

આહીરની પત્ની હતી, ભરભાદર, પણ, લાંઠ :
તે બે વચ્ચે પ્રેમની ગંઠાઈ નહિ ગાંઠ.

પુત્ર એક નગુણિયો, બીજો એક નઠોર,
ત્રીજો છેલ્લો છેલ્લો છે, કામતણો તે ચોર.

સ્વર્ગે બાપ સિધાવિયા-છે ખારો સંસાર
તેથી તો તે લાલચુ-મેળવવા કિરતાર.

પહોળું મોં કરી ભોળિયો કરતો લાખ વિચાર :
“એવી કઈ વસ્તુ મને, ઠહાલી અપરંપાર ?”

એના દૃષ્ટિપટે ચડી, વસ્તુઓ બે ચાર :
ત્યાં તો દૃષ્ટિએ ચઢે ભોળી ભલી એક નાર.

ઢંકો શરમિદો જાન્યો, ભૂરી દીડી એક લેસ,
કોઈ નવેલી નારનો, તેણે ધરિયો વેપ.

“આ તો મારી બંધુડી, બંધુવતીસમ વાન
રાતદિન તેના ઉપર મારું મન કુરખાન,
દિવસે હું સાથે રહું, વાત કરું રૂડીપેર
ગાય સમાન ગરીબડી છે શક્તિમાં શેર.

મોટાં શિંગ શીરે હતાં, યાનેલા દુધમલ,
આંખ લખોટા જેવડી, હું બનતો પાગલ.”

એક જ પળમાં મલકતા થાય પસાર વિચાર :
“લેસની પાસે તુચ્છ છે, આ જગનો સંસાર.”

શીર નમાવી તે કહે : “શંકા નહિ લવલેશ
આ જગમાં ખ્યારી મને એક વસ્તુ, તે લેસ.”

કહે મહંત, “મહિપી મને, તું દેખાડ સુખલુ
ખલ્લામાં હું તો તને દેખાડું લગવાન.”

તર્ત કૃષિવલ લઈ જાય છે સાધુને નિજની રાંકડી ઝૂંપડીમાં :
એક બાજુ ભૂંજર; ભૂંભૂંભૂં કરે, વાછરૂં ભાંભરે રાવટીમાં.

ભૂરીભટ લેસ ખેડૂતની ઊભી છે-પ્રેમનો આંચકો ખેડ પામે :
જોઈ ભોપો ફૂદે-ભોળી ભાંભી ફૂદે-શિંગને હાથનો શ્લેષ જામે.

માધુ આ દૃશ્ય જોઈ કહે શાંતિથી : “માર્ગ તારો હતો મોકળો, ન્યૂં
આવી આસક્તિ તારી હતી લેસપર : પામશે કૃષ્ણનો કામળો તું.

શ્યામ છે શ્રીહરિ, ધ્યાન તેનું ધરી, તું મહિપીરૂપે તે સ્મરી લે :
તું તને ભૂલશે, આંખ ત્યાં ખૂલશે, સઘ તું મેળવે શ્રીહરિને.”

ખેડૂત તે દિનથી ધરે વિકલનું શુભ નામ
આંખ મીંચી જોલી રહે : “રઘુપતિ રાજારામ.”

તે બેઠો છે ગાંધે, સ્મરતો હરિનું નામ;
 આંખ મીચે ને તે જુએ થલથલમાં ઘનશ્યામ.
 “આ તે કેવો વિઠ્ઠલો—ચાર પાય, ને, શિંગ
 નારું અરખું પૂંછડું”-ખેડત બનતો દિંગ.
 કૃપિવલ કૃષ્ણ સ્મરે જહાં, મહિપી ત્યાં દેખાય
 મહિપીના આકારમાં પ્રગટે છે જદુરાય.
 મહિપી સાથે એકરૂપ, યવા મધે આત્મન
 માનવીની મતિ છોડીને ધરતું પશુનું તન.

એવી રીતે વહ્યા દિન પર દિન, ને, ખેડને વિશ્વ આ નષ્ટ થાય
 જ્યાં જુએ ત્યાં મહિપીજનાં પૂંછડાં, શિંગડાં, ગોળરૂં દૃષ્ટ થાય :
 તે બૃહ્દે માનવીની મતિ, ને રતિ, દિલની, લેસમાં પોરવાતી :
 યે મહિપીની સાથે તદાકાર તેની મતિ તદ્દશુણે દોરવાતી.

એક દિવસ સાધુ તહીં દર્શન માટે બાય :
 ધ્યાનમગ્ન ખેડત જ્યાં ભજતો વિઠ્ઠલરાય.
 હાથમહીં કરતાલ છે. કપાલ પર ત્રિપુંડ
 મુખમાં મોહન નામ છે, ને સદૃશ છે મુંડ.
 નાની સરખી ઝૂંપડી, નાનાં છત, ને, બાર,
 માટી થાપી ભીંત છે, ભોંય ઉપર છે ગાર.
 ચોકની વચમાં પીંપજો, યડ પર છે બાંધેલ
 ભરભાદર એક લેસ, જે ગોવર પર સૂતેલ.
 રામરામ કરી મુખે, તે ગળગળિયો રાય.
 વિસ્મયતાથી સાધુ આ રહસ્યરેખા જોય.
 સાધુ સાદ કરી કહે : “ભક્ત બેઠો જરીવાર,
 છોડી સમાધિ શાંતિથી આવો તત્ક્ષણ જહાર.”

સાદ સુણ્યો નહિ ખેડતે, સાધુ કરે પડકાર;
લોખા ખેડતનાં ખૂલે લીનાં ચક્રુદાર.

અન્યમનસ્ક સણી રહ્યો ખેડત લેદી સર;
તેની આંખમહી વધ્યું ભક્તિભાવનું નૂર.

“કોણ મને ખોલાવતું? હું સુણનારો કોણ?
ગઈ કાલે જે માનવી, - ભેંસ બન્યો છું ઓણ.

“કેમ કરી આવું બહિર? શિરપર ભારી શૃંગઃ
તાનું સરખું દાર છે, કાયા સુજ ઉતુંગ.”

સાધુ તાદાત્મ્યનું દર્શ જોઈ રહ્યા, કૃષિવલ તત્પુરુષ પામતો શું?
તત્પદે એક થઈ “હું તું જુદા નથી” વાણ એવી ન ઉચ્ચારતો શું?
શું મહિષીરૂપે કૃષ્ણ આવી મળ્યા, ને કૃષિવલ થયો છે મહિષી?
સાધુ વાણી વદે: “ભક્તિયોગે નહિ વાત આ એકતાની નવી શી.”

ખેડત ત્યાં ઊભો થયો, હાથ લઈ કરતાલ.
નૃત્ય કરીને તે ભજે પ્રીતેથી જગપાલ.

“હરિ મળિયા, મને હરિ મળિયા,
મારા ભવના ફેરા ટળિયા રે.

મહિષીરૂપે શ્યામ આવી ને
આતમમાં ઓગળિયા રે.

કોઈ ગળી યાં, કોઈ વળી યાં,
અગનમહી કોઈ બળિયાં રે.

ભગત ભલે આ ભવ ગુમાવે,
લખચોર્યાસી ટળિયા રે.

શ્યામ મહિષી, શ્યામ કૃષિવલ,
શ્યામ હતા શ્યામળિયા રે.

હું મહિપીમાં, મહિપી હરિમાં,
એક રૂપે સદુ ભણિયાં રે.”

લક્ષ્મીની રંગતમહી રંગાયા છ મહંત
તેના પણ દીલા થતા જ્ઞાનખુદ્ધિના તંત.

મુંદર શ્યામ શિશુવય કરસન દરશનથી ચિત ચોરી રહે,
લક્ષ્મીના આ ભવ, પરભવ, ને ભવભવ વિઠ્ઠલ દોરી રહે.
કાળજી કમનીય કાંતાનું, ને તાપસીનું મન દોરી રહે,
પાપ, તાપ, પરિતાપ મનુજના, મોહન જરીમાં મોરી રહે.

આત્મે આવી ઊભા રહ્યા વિષ્ણુ સરખા દેવ :
ફૂલની વૃદ્ધિ થાય છે નક્ષમાંથી તત્ત્વેવ.

આવ્યું વિમાન આરમાનથી આલમે, કાન ગોચાલ ત્યાં ઊતરે છે.
શિરમાં મુગટ, ને, કાનમાં વાળી છે, ણંસરી હાથમાં તે ધરે છે.
માધુ, ખેડૂત, ને લેંસ તેને નમ્યાં—લક્ષ્મીના ભાવ ત્યાં આવંદે છે.
આ મહિપીકથા સાંભળે, ને, દહે, ક્ષાની આ મિદગાની તરે તે.

* *
*

આવો થા !

ગરબાનાં મલિન જળ ઉરમાં સમાવીને
છતાં પણ વ્યક્તિત્વ જે ના ગુમાવી દે.

તે છે સાગર !
થા, તું તેવો નર !

ભાપાની દેવી

અગ્નિ, વાયુ, બૃહસ્પતિ, વરુણ, ઘૌ, સિંધુ, રવિ, ચંદ્ર, ને,
બ્રહ્મા, ચુંડરીકાક્ષ, શંકર વળી, પૂજ્યા હતા ઈંદ્ર તે;
રાધા, લક્ષ્મી, સરસ્વતી, સુરધુનિ, ને, પૃથ્વીની આત્મજા-
વર્ધોવર્ધ, સહર્ષ પૂજ્ય ગણી છે, તે દેવતાઈ પ્રજા.

પૂજ્યાં પાથર, પ્રાણી, વૃક્ષ, પશુઓ-માની લઈ દેવ, તે;
દુર્ગા ચંદી, ભવાની-શક્તિવરદા-આરાધી તત્ત્વેવ તે.
મૂર્તિઓ ઘડી મંદિરે યુગયુગે, ઉડાડી ધર્મોવજા;
ફિતુ, મંદિરની લગોલગ ભાંગાં મસ્જિદ, ને, ગિરજા.

મૂર્તિપૂજનમાંથી ના કદિ છૂટે તારી દુરાત્મા મતિ
તેં મેધા, તપ, ધર્મ ધૃતિ વિસરી, કીધી હતી દુર્ગતિ.
જ્યાં સ્વાતંત્ર્યની સિદ્ધિ થાય, સહસ્રા સાધે તું તેની કળા;
ભાષા નામની મૂર્તિને લજી રહી આજે અભાગી પ્રજા,
તેં પૂજ્યા પ્રભુને; કહે પૂજી હતી તેં માનવી જાતને ?
કીધાં તર્પણ પિતૃને; કદિ દીધી તેં અંજલિ બ્રાતને ?
માતા મૃત્યુ મુખે ધરે નરપશુ, ઉતારી તેની તળા;
ભાપાનો કૂંકી શંખ, આજ નીકળી વિનાશપંથે પ્રજા.

તેં માતા પૃથિવી કદિ પૂજી હતી ? ધારણીને તું નમ્યો ?
દેતારી હતી જન્મ, અન્ન, પ્રભુતા-તેને કદિ તું ગમ્યો ?
ભાષા શું હતી કેશિની ? ભીરુ કહે ! માતા હતી શું અજા ?
ભાષા નામક બ્રાંતિને લજી રહી દુર્ભાગી હિંદુ પ્રજા.

જાણું છું ઇતિહાસ, હે જનની! કે, નિર્માલ્ય છે બાલકો;
 તારી સંસ્કૃતિ, એકતા, અચળતા - તેના ન તે પાલકો.
 દુર્લક્ષી, દુર્બુદ્ધિ, દુશ્ચરિતના દુર્ભાગ્યમાં છે મ્મજ.
 શાંતિથી ન મુખોધ શુદ્ધ મુણશે દુર્ભાગી તારી પ્રજા.

ભાષાને પૂજતા હતા ભડવીરો, ભૂલી જઈ ભારતી.
 ભાષા નામની ચંડિકાની ભિતરે આ દેશમાં આરતી.
 ભાષાની જય બોલી આજ, સહસ્રા માણે મદાંધો મજા.
 ભાષાકીય સુરાની કેદી અસરે છે મૂઢ ભોળી પ્રજા,

ટંકાર

હાંકણહાર બનીને માનવી ગાડી તું હંકાર,
 રાંક બનીને રામનામનો કરતો શેં ઝંકાર?
 જિંદગી જીતવી હોય તને જો, કરની તું ટંકાર.
 દમિયલ જેવો કવિતા-શબ્દે કરતો શીદ ખોંખાર?

અજ્ઞાત

વાણી, વિચાર, ને, કલ્પના, ઊર્મિઓ,
 વૃદ્ધિના પાણી જેવી વહે છે.
 તે છતાં બંધ બાંધેલ કાસારના
 પાણીથી જિંદગાની રહે છે.

પાણી જાયે જીડી કેટલું ફૂંદશે? ને ફલંગો ભરી ક્યાં જશે તે?
 પાળ વિશાળ બાંધી પ્રતિપાલકે, જિંદગાની ખતમ ત્યાં થશે કે

પાણીના અલ્પબિંદુ નવાં આવીને,
 મેઘરૂપે પડે પાણીમાં.
 તેમની જિંદગી એવી ને એવી રીતે
 પ્રભુ પાણીમાં તાણી જાય.

કોક બિંદુ વિસર્જન થતું માટીમાં, કોકને સૂર્યનો અગ્નિ થોપે.
 કેમ, ક્યારે ચુસાશે, વિલાશે—નહીં જાણતાં : કેમ ફૂટો ભરાશે?

જ્યાં હતાં, ત્યાં તમે જિંદગાની જીવો,
 જે હતું, તે થશે, તે થવાનું.

છે ફૂલ ઉત્પત્તિ દશા, અવદશા છે નહીં,
 છે દશામાસ ના કાંઈ છાનું.

ભાવના, ઊર્મિ, કલ્યાણની કલ્પના, મોક્ષની સાધના નહીં દેડી.
 બુદ્ધિ, કાસારના પાણીની પાળ પર, પાણી પર દૃષ્ટિને નાખી બેડી.

જે ન દેખાય છે-જે હું દેખું, નહિ,
 જે નહિ દેખવા દે સમર્થ;

તેની પાછળ બધી જિંદગી વેડે,
 નાખવાનો નથી કંઈ સ્વેચ્છ.

નીતિ

એન, આસક્તિ, ને, દેહની વાસના,
રોકવા શાનીઓ શે મથો છો ?
હાલતાં, ચાલતાં, બેસતાં, બેઠતાં,
નીતિનાં સૂત્ર શાને ક્યો છો ?

અદ્ય આ જિંદગી માનવીની હતી, સ્વદેષ આરામની છે અવસ્થા,
દેહનાં બંધનો છોડવી, આપવા શેં મથો તેમને આત્મમુક્તિ ? (ચિત્ર ૩૨)

માનવીનો હતો દેહ સંદેહ, ને,
વાસના, કામના તેની પૂંછ,
શીદ તેને કૃષ્ણ રાખવા ઇચ્છતા
માનવીને કરે શીદ મૂંછ ?

રાગની રુચિ, ને, વાસનાની ખુશી ઇશ્વરી શક્તિની પ્રેમણા છે;
તેથી નિસર્ગ તો જુખ, તૃષા, અને, કામ, ને સૌખ્યની એવણા છે.

નીતિ, સદ્ગુણ, કે, ભક્તિ સદ્ગુણનાં,
પુષ્પ બિગે નહીં રમ્ય ખાગે.
કે, સદાચાર, સતકર્મ લે જન્મતા,
કાલતા, કૃતતા વીતરાગે-

જેમ બિગે કમળ કાદવે તેમ આ માનવીનાં બધાં કર્મ એવાં,
વાસના સ્પર્શમાં જન્મ લે શોભતાં, ભાવના વૃત્તિમાં ધર્મ જેવાં,

કૃષ્ણ તો વાંસળી ચે વગાડે, અને,
કૃષ્ણ ભગવદ્ ગીતા પણ સુણાવે,
ગોપીની સંગ તે રાસલીલા કરે,
તે છતાં વીત રાગી ગણાવે.

નવું

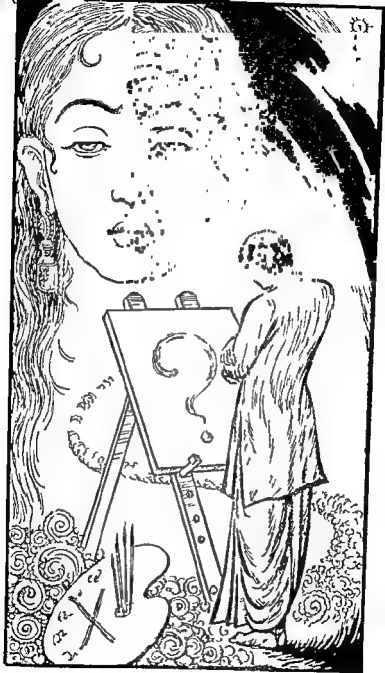
સઠિ નવું થાય જૂનું કમે કમે,
જૂની જ વસ્તુ મુજ આંખને ગમે.
નવું નહિ માંપડતું પ્રતિદિને,
ને, હું નવું વાંછું મદા ક્ષણે ક્ષણે.

લઈ જૂની વસ્તુ, કવું નવું હું,
શખ્તો નવા, સત્ય જૂનું કહું છું.
જૂનાં પરિધાન ત્યજી દઉં છું :
ને દલનાં વસ્ત્ર નવાં સજીવું છું.

જૂના મહીંથી નવું હું સજીવું છું
ને, તે નવું પાછળથી ત્યજીવું છું.
નવું નહિ હાથ ચડે દિને દિને,
નવી નહિ સર્જનરીત કો બને.

(ચિત્ર ૩૩)

સર્જાયતું જે બધું તે જૂનું છે
ને, જે નવું સર્જું; ન તે નવું છે,
ને, રીતથી જૂની હું સર્જતો નવું;
નવી ન કો રીતથી સર્જું હું શકું.

જૂની નિશાળ

મારી નિશાળ જૂની થઈ છે, અને,
 પુસ્તકો પણ થયાં સર્વ જૂનાં
 સાચવું કાળજીથી કિતાબો બધી
 હોય બાણે કલાના નમૂના
 સેકડો વર્ષથી જે શીખ્યો, તે ફરી શીખવું ઠાઠ નિશાળીઆને
 જેથી પંડિત બની પેઢી દર પેઢીએ ફેરવે તે જૂના પાનિયાને
 આંખ તાણી ઉઠેલું કિતાબે ગુંથેલી
 ગિરા ગુણવંતોની શાણી.
 શબ્દથી શિખ્યના કાનમાં રેડું હું
 જ્ઞાનીઓની બધી ગૂઢ વાણી.
 એવી રીતે પૂણીથી ભરેલા હતા શબ્દ તેને કરું સ્વચ્છ પાછાઃ
 કાળના ઘાથી મૂવેલ તે શબ્દને આપું છું હું નવી નિત્ય વાચા.
 વાણીવિચારની જો, કણોને વણી,
 જૂની ભગૃતિથી હું કવું છું !
 દૃશ્ય છોને નવાં, દૃષ્ટિ જૂની હતી,
 ત્યાં સુધી દૃશ્યમાં છે નવું શું ?
 લોહી ના ઊકળે, શબ્દ સળગે નહીં, છે વીજાણુંભર્યા નિાવચારો,
 તો પછી કેમ તું હથમથાવી શકે માનવી દિલના નિમ્ન તારો ?
 હાંકી કાઢ્યા સહુ ઠાઠ નિશાળિયા,
 બંધ કીધી જૂની પાઠશાળાઃ
 હું નવું શીખવા બહિં છું એકલો
 વિશ્વના દ્વાર પર ઠાકી તાળાં.

✽

સંતોષ

તથે કાળ મીઠા છે મારે, મીઠા છે ત્રિકાળ !

સંતોષી જો આજે તો હું સાર્વભૌમ ભૂપાળ.

મારે મીઠા છે ત્રિકાળ ! હું તો સાર્વભૌમ ભૂપાળ.

મારા મનની ગઠડી છૂટે, માંદા ભરી છે મોજ;

સંસારથી હું ભરી લેતો મજા રાજે રાજ.

મારે મીઠા છે ત્રિકાળ ! હું તો સાર્વભૌમ ભૂપાળ.

ભૂતકાળની લાખો પળ પર, વાસ્યાં છે મેં દાર,

કોક વિપમ પણ ડોકું ફડાડે, પણ ના આવે બહાર.

મારે મીઠા છે ત્રિકાળ ! હું તો સાર્વભૌમ ભૂપાળ.

મારી 'આજ' હંમેશાં નૂતન ગોરી ગુલિયલ નાર,

મારી આમું રિમત કરે છે મુંદરી વારંવાર

મારે મીઠા છે ત્રિકાળ ! હું તો સાર્વભૌમ ભૂપાળ.

ફલડાં વિકસે, કોકિલ ફૂળે, અંદા મૂકે લાજ,

સરિતા વહેતી, સાગર ગાજે—તે સહ મારે કાજ.

મારે મીઠા છે ત્રિકાળ ! હું તો સાર્વભૌમ ભૂપાળ

હાથને મૂકું સંદુકમાં ને સુખને કાઢું બહાર.

અંધારે લોચન હું ખીડું, કે દેખાય સુવાર.

મારે મીઠા છે ત્રિકાળ ! હું તો સાર્વભૌમ ભૂપાળ

મારે માટે મીઠી છે મધરાત અને બપોર.
સંધ્યા તો છે સોનલવર્ણી, છે, રૂપેરી ભોર.

મારે મીઠા છે ત્રિકાળ ! હું તો સાર્વભૌમ ભૂપાળ.

અંતરના ઉંખરની બાહુર દુઃખ રહે ચોધાર.
દુઃખરાણી તો મુજ આવાસે અણમાનીતી નાર.

મારે મીઠા છે ત્રિકાળ ! હું તો સાર્વભૌમ ભૂપાળ.

સુખ દેનારી એક જ નારી, વસતી મન-મહેલાત.
જીવનભર મુજ સાથ રહેશે, જ્યાં લગી મારી બાત.

(ચિત્ર ૩૪)

મારે મીઠા છે ત્રિકાળ ! હું તો સાર્વભૌમ ભૂપાળ

દ્રોણ હશે તે ? ધૂધટ ખોલું ? ગળ જરી ખામોશ.
સુઠર, સ્મિત ભરી, ને, શીળી, તે નારી સંતોષ

મારે મીઠા છે ત્રિકાળ ? હું તો સાર્વભૌમ ભૂપાળ.

સઉને એક જ દર્દ દમે છે, દુઃખને દે શીદ દોષ ?
એક દવા છે દુઃખને માટે-પણ પળનો સંતોષ.

મારે મીઠા છે ત્રિકાળ ! હું તો સાર્વભૌમ ભૂપાળ.

ભાવિ માટે ચિંતા કરીને, શીદને શોધુ જાન ?
જાણું છું-સંતોષી નરતું ભણું કરે ભગવાન.

મારે મીઠા છે ત્રિકાળ ! હું તો સાર્વભૌમ ભૂપાળ.

*

એકલતા

(નરી એકલતા અતિ મુંદર છે,
મુજ ચિંતનનું તહીં મંદિર છે.
મનને તહીં શાંતિ નિરંતર છે,
નર્યે સ્વર્ગ મળે મુજ અંતરને.) (ચિત્ર ૩૧)

મુજ ચિંતન-મંદિરમાં ભમતાં,
દુઃખ, શોક, વિપાદ મને ગમતાં.
તહીં દુઃખની માથ હળીમળીને,
કરતો કંઈ વાત લળી લળીને.

દુઃખ સાથે કરું સહકાર જહીં,
દુઃખનો બનું હું સરકાર તહીં.
મુજને કદી તે પજવે નહિ, કે,
મુજ રાંકે પ્રભા બની તે રહી છે.

બની મસ્ત રહું મુજ માથું ધરી,
નવી ચુષ્ટિ રચું જગને વીસરી.
કરું મૃત્યુ નવાં જગની જાંઘાં,
છીછરાં મુખને તહીં છે.

એકલતા

(નરી એકલતા અતિ મુંઢર છે,
મુજ ચિંતનનું તહીં મંદિર છે.
મનને તહીં શાંતિ નિરંતર છે,
નર્યું સ્વર્ગ મળે મુજ અંતરને.) (ચિત્ર ૩૫)

મુજ ચિંતન-મંદિરમાં લમતાં,
દુઃખ, શોક, વિપાદ મને ગમતા.
તહીં દુઃખની સાથે હુળીમળીને,
કરતો કંઈ વાત લળી લળીને.

દુઃખ સાથે કરું સહકાર જહીં,
દુઃખનો બનું હું સરકાર તહીં.
મુજને કદી તે પજવે નહિ, કે,
મુજ સંકે પ્રજા બની તે રહી છે.

બની મસ્ત રહું મુજ માથું ધરી,
નવી સૃષ્ટિ રચું જગને વીસરી.
કરું મૃત્યુ તવાં જગની રીતનાં,
છીછરાં સુખને તહીં છેજ મના.

નવું જ્ઞાન મને તહીં સાંપડતું,
નવું તત્ત્વ મને જરીમાં જડતું.
નવી શાંતિ મને તહીં આવી મળે,
સુખ સ્વપ્ન બની મુજને ન છળે.

આંખ અને જ્યોતિ

હું ણનું આખ, ને, તું ણને જ્યોતિ, કે,
 છે પછી વિશ્વ આ રાતરાણી.
 એક ધારું તમસ છે વહે વિશ્વ-જો-
 આંખથી દૂર તું ના થવાની. (ચિત્ર ૩૬)
 આંખ મિત્રાય ના, જ્યોતિ જુઝાય ના,
 છે પછી ગગનમાં સૂર્ય ના'વે.
 આંખની કીકી અંધારમાં ના જુએ,
 ના રહી તુજની જ્યોતિ સામે.
 દીવડો હોય ના-શું કરે નેન ત્યાં,
 જો ફરી હોય ચોમેર નિશા.
 હોય સાનિધ્ય તું આંખની જ્યોતિવત,
 દેખું હું નયનથી સર્વ દિશા.
 આંખની હુસ્તીથી આંખ જુએ નહિ,
 જ્યાં સુધી હોય ના જ્યોતિ સામે.
 આંખ છે હોય કિંતુ ણને અંધ તે,
 આંખની જ્યોતિ ના દષ્ટિ પામે.
 એકધારી નિશા નીતરી વિશ્વમાં,
 મારી તો આંખ છે સાવ ખોટી.
 આંખની દષ્ટિથી દશ્ય હું જોઉં છું,
 તુજનાં દર્શને દિવ્ય જ્યોતિ!

જ્ઞાની

દુઃખ સંતાપનો જીવન જ્યારે દશે,
દિલમાં દર્દ જ્યાં રેઢ થાય,
ચિત્ત વ્યાકુળતા પામીને, “શું થશે ?
શું થશે ?” બોલીને મૂઢ થાય :

આંધી આવે, પવન જોરથી જો ફૂંકે, છત્ર છીજું નથી, બ્યોમ માથે;
અંધકારે દિશા સર્વ ઘેરાયલી, દીવડો ના જગે ક્યાંય રાતે,
આંખમાંથી ગયું તે જ, ને, પગ મહી
ના રહ્યું જોમ જાવાં અગાડી,
ચાલ વેરાન, સંસારની જે હુતી
એક વેળા ફૂલી ફૂલવાડી;

દે દગો નસીબની નારી, જે ખ્યારથી એક વેળા તને ગોઢ લેતી;
ફૂટવા તું મથે ધિની અસ્તિની વહેમ વારાંગનાના ગળેથી;
મૌન રાખી રહ્યો, પ્રાણને સાચવી,
એકલો તું જિલો વિશ્વમાર્ગે,
માનીને એમ કે, સર્વ સુખે સ્વતાં,
એક તું, કટકમાં રાત જાગે;

શિથિલ કાયા થઈ, મનતણું જોર પણ લાંગવાની અણીએ જિલેકું,
જીવ તારાલણી જોઈને બોલતો; “જોઈ મારા લણી લે તું છેલ્લું.”
આત્મવિશ્વાસ ત્યારે, ધરી જીવને
મૃત્યુકાંઠા સુધી જિંદગાની;
એકલો, આકળો, હામ ના હારતો,
જીવને જિંદગી જેમ જ્ઞાની.

ન્યાયાધીશ

ન્યાયાસન પર જઈને બેઠો આદમી એક અભાગી :
ત્યાં જઈ ન્યાય ન માગે કોઈ-સઉએ મમતા માગી.
ન્યાયાધીશ કહે છે સઉને, “આ, નથી સદામતખાતું”
કલબલ કરતાં માનવીની આ કતાર શાને લાગી ?

જોરદાર જખાનથી કરતો એવી વકીલ વકાલત,
વાણી વિલાસે મુગ્ધ કરી દે જરીમાં આખી અદાલત
‘ન્યાયાધીશ પણ ગોથાં ખાતો, શું સાચું ? શું ખોટું ?
ઘડીભર મનમાં લીરુ બનતો—ન્યાય રહ્યો ન સલામત.

(કાનૂન નથી ગણિતનું કોષ્ટક, ન્યાય ન ગણિત પ્રમાણ,
વકીલ નહિ પૈશાનિક ને નહિ વકીલાત વિજ્ઞાન;
ન્યાયાધીશ ગણિતી છે નહિ, સાધન તેના શબ્દો,
શબ્દોની સરણિથી કરતો સત્યતણું અનુમાન.)

હાથે કલમ લઈને બેઠો સામે અગણિત પોથી,
‘નાની સરખી એક વાતને પાંચ પુરતકે ગોતી;
તો પણ તે મળતી નહિ ન્યારે, હરફ લખે છ હબાર.
લાખ શબ્દની વાત લખીને, તે પણ પડતી ખોટી.

ઘાટી, પ્રતિવાટીની હકીકત—અડધોઅડધ ભુકાર્યું,
હકીકતની એ વનરાજીમાં, સત્ય છુપાયેલ છાનું,
ધારા, ધોરણ, કાનૂનમાં પણ, મત જુદા વકીલોના,
ન્યાયાધીશની ગ્રાહ્યનિધિનું ખાલી નહિ એક ખાનું.

અસત્ય હકીકતની દાવામાં, ક્રમનિયત અભિવૃદ્ધિ,
વટલાપલ ખાતમીની ત્યારે, હાકેમ કરતો ગુદ્દિ.
લાગણીને અવરોધી રાખે, જિંચ નીચ અવમાને,
સત્યનું શોધન કરવા માટે, અગ્નિપરીક્ષા બુદ્ધિ.

કાંટો લઈને ન્યાય તોળતો-જાણે તે કોઈ ગાંધી;
 બ્યારે, આવી ન્યાય માંગતા વાદી, ને, પ્રતિવાદી.
 મન ત્રાજુહું, તોલ કાયદો, પદ્ધતિ પર છે હકીકત,
 મધ આવી કાંટો જ્યાં થંભે-તે દંડે અપરાધી.

અવર વદે છે ઊંચે સાદે, ધીર લલિત ન્યાયાધીશ,
 અમૃતમંથન કરતો, તે જ્યાં વાણીનું છે વિષ.
 ધીરજ, ખંત, અને સમતાથી, સમથળ મનને રાખે,
 ન્યાયાસન પર બેઠો, તે પણ ગૂંધી રહેતું શીશ.

નાની મોટી સર્વ વાતની તે કરતો દરિયાઈ,
 નાનાં મોટાં સર્વ તણો તે કરતો'તો ધન્નાઈ.
 સમદષ્ટિ છે, સ્થિર વૃત્તિ છે, વજ્રસમું છે હૈયું,
 અમલદાર છે-ખખરદાર છે-નામદાર, અશરાઈ.

તે બોલે, તે સર્વ સાંભળે, હરફ પડે જે કાને,
 સઉ કોઈ તે, સાચી વૃત્તિથી શબ્દ કદી નહિ માને.
 શબ્દોની પરશુથી પાડે અગણિત ધાને જ્યાં જ્યાં,
 ત્યાં ત્યાં શબ્દતણા ઔષધથી, તે રૂઝાવે ધાને.

જે કાનૂનમાં ન્યાય નથી તે કાનૂનને ધધણાવે,
 સાચા કાનૂનને ન્યાયાધીશ શબ્દથકી સર્જાવે.
 ન્યાયનીતિથી ધાય ન અળગો, સંભાળે ન્યાયાધીશ,
 કાનૂનને પણ ન્યાય નીનિનો, સાચો રાહ બતાવે.

સ્વતંત્રતા, ને, સત્તા વચ્ચે, સળગે મારામારી,
 ન્યાયાધીશ પર ગૂંથે બ્યારે, તરવારો બેધારી.
 સાચાને તે પણ કરે છે, અલિપ્ત રહીને જાતે,
 ન્યાયતણો તે સેવક બનતો, નોકર છે સરકારી.

રાજનીતિ, ધારા, કે, કાનૂન સત્તા પણ બદલાશે,
 તો પણ યાવંત ન્યાયનું ધોરણ રાષ્ટ્રમહી સચવાશે.

ન્યાયમૂર્તિને હાથે સત્તા, વપરાશે સમતાથી,
 તાવત્ સ્વાધીનતાના સુખમાં મોનવતા જળવાશે.
 ઇંદ્રાસન છો ડગમગ ડોલે, છે ચંચલ રાજ્યાસન,
 સત્તા, ધન, તરવાર કરે છે જગમાં છોને શાસન,
 આમ પ્રભ સંતોષી રહે છે, ધર્મ નીતિ રક્ષાયલ,
 જ્યારે સર્વ ચલિત બને, પણ, અડગ રહે ન્યાયાસન.
 નામદાર પુરશી પર બેઠા, નામ કીર્તિ બે ખોટાં
 નામદાર જાણે છે મનમાં, નામ કીર્તિ બે ખોટાં.
 નામચીન કંઈ નામદારને, મેં જોયા છે જગમાં,
 પુરશી છોડી, કે અટવાતાં, અધડાતાં, ને, રોતાં.
 પુરશી પર ખ્યાનિ ખડકેલી-માન, સલામી, મત્તા,
 ન્યાયાધીશ ગુમાન ધરે તો, નિશ્ચિત ખાશે ખત્તા.
 કારણ, જ્યારે પુરશી છોડી, ન્યાયાધીશ બિનરે છે,
 માન, સલામી, મત્તા બનશે, ગંજીશનાં પત્તાં.
 રામ થયા છે એક, પરંતુ, રામની મૂર્તિ અગણ્ય,
 સત્ત્વ-નીતિના આદર્શો તે મૂલ્યો છે રમ્ય.
 ન્યાય હોતો-આદર્શ જહાં છે, નીતિ ને, મમદમ્પિ;
 તેવા લક્ષ્યે ન્યાય તોળતો ન્યાયમૂર્તિ છે ધન્ય.
 ન્યાયની નારી અણનમ બિણી, તેના લાખ પરસ્તી,
 દુઃખ જોઈને તે નહિ રોતી, સુખ જોઈ નહિ હમતી.
 આંખે પાટા બાંધી રાખ્યા, હાથમહૂં ત્રાજું,
 સઉની મહોળત તે જીતે છે, કર્યા વિના મદમસ્તી.
 ન્યાય ભલે ને અંધ, પરંતુ, ન્યાયાધીશને આંખ.
 મન તેનું છે સ્થિત, સ્થિર, પણ શબ્દ ધરે છે પાંખ.
 નામ, કીર્તિ, અવશેષ રહે નહિ, ખાખ થતી પ્રમાદી;
 ન્યાયાધીશ તો પણ સાચવતો, ન્યાયની રૂડી શાખ.

મન રાખે છે શુદ્ધ, અને, પરધનને ના કદિ સ્પર્શે,
વાણીમાં તે મૃદુતા રાખે, કઠોરતા છે વર્ષે.
દર્શનમાં તે દીનવત્સલ છે; લક્ષણમાં છે ન્યાયી.
મનપદ્મું નથી જાયું નીચું, વિષાદથી, કે, હુપે.

મુખમુદ્રા છે શાંત, નજરમાં નૈસર્ગિક નરમાશઃ
અમલદાર, અને, ઉપરી છે, પણ દાસાનુદાસ.
કઠોર બનીને ગુનેગારને, દેડે દોષ પ્રમાણે,
કિંતુ માનવતાની વૃત્તિ, તેને શ્વાસોચ્છવાસ.

કર્મ પ્રમાણે ફળ મળવાનું—એ ઈશ્વરનેા ન્યાય.
ગુન્હા પ્રમાણે અપરાધીને સજા મળે જગમાંહ્ય.
વિશ્વનું ધોરણ પ્રભુના નૈનિક નિયમ પ્રમાણે ચાલે.
રાષ્ટ્રમહી છે સરખાં સર્વે, રંક હશે કે રાય.

પ્રભુ છે દીનદયાળુ, દાની એ લોકોની ભ્રમણા.
બહોલો તુજને કાલે મળશે, પાપ કરે જો હમણાં,
કર્મતાણું ફળ નિર્મ્યું સઉને,—કોઈ છૂટી નહિ શકશે,
ન્યાયાસન પર બેસી ઈશ્વર, પાપ ગણે છે સઉનાં.

પ્રભુની પાસે માગ દયા નહિ, માગ હુંમેશા ન્યાય,
અરજ પાછી ઈશ્વરની પાસે, તારી ન ખાલી જાય.
ન્યાય મહી, દીનતા, માનવતા, ઈશ્વરના દરબારે.
પાપીની પણ પ્રભુ દરબારે, ખાલી જતી નહિ હાય.

ના, ના, ન્યાયાસન પર બેઠો, આદમી એક સુભાગી
ન્યાયની સાચી વૃત્તિ બ્યારે તેના મનમાં જતી.
ગુનેગાર પણ માનવી છે, તે આવી માગે ન્યાય;
ન્યાયની ભિક્ષા, ન્યાયમંદિરે, મળી રહે વણમાગી.

*

અલ્લા-હો-અકબર

તારો મહાનલ વીંઝતો તૃણવત્ નિરુપાયે થતો,
હત ભાગી વાચા બોલતી :

અલ્લા-હો-અકબર ! અલ્લા-હો-અકબર !

લાલનભરી કાચા ચઢી, મડલડ બળે ચિતા ઉપર,
આ કૌણ ફેડેશે તું નથી :

અલ્લા-હો-અકબર ! અલ્લા-હો-અકબર !

તારો મહાનલ બાળતો આશા ફુળી અંગાર પર,
તેથી કહું સઉના વતી :

અલ્લા-હો-અકબર ! અલ્લા-હો-અકબર !

આંધી મહીં, નદી પૂરમાં, ને ભેઈ ઝંઝાવાતમાં,
તારી અનોખી શક્તિને, ભૂંકપના પરિતાપમાં.

મેં ભેઈ તારી શક્તિને, સાગરતણા તૂફાનમાં,
ને ગાઉ તારી ભક્તિને, કાયર બનીને ગાનમાં.

તું છે પ્રચંડ, ન, બંડ પણ હ્યાં ચાલશે મારું લગીર,
છે શક્તિ મારે ના રતી :

અલ્લા-હો-અકબર ! અલ્લા-હો-અકબર !

તારી દયા, કે, ન્યાયના પાઠો જીવન ક્રિતાબમાં,
છે ના ! અને, બેહોય તો પણ, પાઠશાવિસાતમાં ?

ચિતા તણી આ રાખ પર, ને કપ્રની માટી ઉપર,
હતભાગી જીવનની પરે, સંસારની બરબાદી પર.

માયા ઉપર, કાયા ઉપર, દુનિયા તણા પાયા ઉપર,
 છે તુજની અદલા ! મહા શક્તિ તણી વત્તિર ખગર.

હું છું હું, માગર તું હિ, રજકણ હું, ને, તું છે ગિરિવર !
 હું અદ્ય છું. ને, તું છે ભલા !

અદલા-હો-અકળર ! અદલા-હો-અકળર !

૪ ૪
 ૪

મુધા

તે મુધા ધુંડાણરી પીધી હતી,
 તેનો શોધ ઉતાર માનવી ! ન, ને
 જે પીતો વિધને, વળી ...
 આપીને જગને અમી, જગતનાં

જાણું

આ વાત છે ખોટી બધી હું જાણું,
ને વાત છે શી ખરી, તે ન જાણું.
કિંતુ ખરી વાત જ એક જાણી,
કે, જાણવા જેવું બધું જ છાનું.

મારે પણું છે મત સાથ પાનું.
પાનું પડેલું જ નિભાવવાનું,
લાખો મતોમાં મયું શોધવાને,
છે એક જે તત્ત્વ રહેલ છાનું.

હું કોણ છું, ને, વળી ક્યાં જવાનું,
મૃત્યુ પછી મારું જ શું થવાનું?
મારે નસીબે ન લખ્યું લહાણું,
અજ્ઞાત તે જિંદગી જાણવાનું.

મારો થયો છે અવતાર જાણું,
અવતારમાં છે નહિ સાર-જાણું.
ને, સાર જાણ્યા થયોયે વળે શું?
થયું ન જાણ્યું, ન થતાર જાણું.

અજ્ઞાનમાં મોજ ભરી જ જાણું,
ને, મોજમાં જ્ઞાન જરી ન જાણું.
જ્ઞાને ધરી મોજ કીધી ન કીધી,
અંતે ફરી શૂન્ય મહી જવાનું.

હું જાણું છું કે, નહિ તત્ત્વ જાણું,
ને જાણતો શું નહિ-તે હું જાણું.
ને, તત્ત્વનું જ્ઞાન થયું ન તેથી,
અજ્ઞાન કેરું સહિ તત્ત્વ જાણું.

*

માયા ઉપર, દાયા ઉપર, દુનિયા તણા પાયા ઉપર,
 છે તુજની અલ્લા ! મહા શક્તિ તળી જલિદર ખગર.

હું ખુંદણું, સાગર તુંહિ, રજકણ હું, ને, તું છે ગિરિવર !
 હું અલ્પ છું. ને, તું છે ભલા !

અલ્લા-હો-અકબર ! અલ્લા-હો-અકબર !

૪ ૬
 ૪૫

મુધા

તેં મુધા ખુંડાબરી પીધી હતી, તેનું ચણું ઝેર, કે ?
 તેનો શોધ ઉતાર માનવી ! ન, તો, તારો યથે ધ્વંસ કે ?
 જે પીતો વિપને, વળી છરવતો, નિઃશંક તે છવતો,
 આપીને જગને અમી, જગતનાં ઝેરો શમાવી જતો.

જાણું

આ વાત છે ખોટી બધી હું જાણું,
 ને વાત છે શી ખરી, તે ન જાણું.
 કિંતુ ખરી વાત જ એક જાણી,
 કે, જાણવા જેવું બધું જ છાનું.

મારે પડ્યું છે મત સાથ પાનું.
 પાનું પડેલું જ નિભાવવાનું,
 લાખો મતોમાં મથું શોધવાને,
 છે એક જે તત્ત્વ રહેલ છાનું.

હું કોણ છું, ને, વળી ક્યાં જવાનું,
 મૃત્યુ પછી મારું જ શું થવાનું?
 મારે નસીબે ન લખ્યું લહાણું,
 અજ્ઞાત તે જિંદગી જાણવાનું.

મારો યયો છે અવતાર જાણું,
 અવતારમાં છે નહિ સાર-જાણું.
 ને, સાર જાણ્યા થકીયે વળે શું?
 થયું ન જાણ્યું, ન થનાર જાણું.

અજ્ઞાનમાં મોજ ભરી જ જાણું,
 ને, મોજમાં જ્ઞાન જરી ન જાણું.
 આ બે ઘડી મોજ કીધી ન કીધી,
 અંતે ફરી શૂન્ય મહી જવાનું.

હું જાણું છું કે, નહિ તત્ત્વ જાણું,
 ને જાણતો શું નહિ-તે હું જાણું.
 ને, તત્ત્વનું જ્ઞાન થયું ન તેથી,
 અજ્ઞાન કેરું સઉ તત્ત્વ જાણું.

*

આદર્શ શૃંગ

પેલા ગિરિની ટોચ દીસે છે, ત્યાં મુજને લઈ જાય,
એવા વાહનને મેળવવા ઇચ્છા મનમાં થાય,
ને, વાહન ના દેખાય.

મનસુખો હું કરતો મનમાં કેમ કરી પહોંચાય !
વાહન નાબું તે વિચારે મન મારું મૂઝાય,
પગપાળા કેમ થાય ?

આખર થાકી હું બિચો, ને, શંગ લીધી કરમાંદ્ય,
શૃંગ પરે દૃષ્ટિ રાખ્યાથી માર્ગ કપાયો જાય;
થાક્યાથી શું થાય ?

મારી સાથે એક પ્રવાસી માર્ગથી ના ગભરાય,
મમ શ્રદ્ધાથી તેનું અંતર હુંમેશાં અકળાય;
ને, શૃંગ નહિ દેખાય.

એક દિવસ હું પહોંચીશ શૃંગે, તે શ્રદ્ધા મનમાંદ્ય,
શ્રદ્ધાને સજીવન રાખ્યાથી, સજીવન દેહ રખાય;
નહિ તો મારગ કેમ કપાય ?

તપ, ને, શ્રદ્ધા વિષુ ના ટાચે માણસથી પહોંચાય,
ચાલે તેનો માર્ગ કપાતો, ધીજા પંગ લયડાય;
કે, ઉપર કેમ જવાય?
તપના એટી બનવાથી તો, જીવન મૃત્યુ પ્રાય,
તપથી સિદ્ધિ શાશ્વત બનતી-એ શ્રદ્ધા મનમાંહ્ય;
ને, પગમાં જોર ન માય.

ઉદયનથી જાચે ચડતાં, શૃંગે તો પહોંચાય,
કિંતુ શૃંગે પહોંચ્યાથી કંઈ, શૃંગ નહિ જતાય.
પામ્યું ના જીવવાય.

લય

નદીઓ માગરની કને પાછાં માગે નીર.
એક શરત સાગરતણી-“વળતાં વહો લગીર.”

જુંદેજુંદ મળ્યાં હતાં, નદીનાં સિંધુમાં :
નદગિંદુ જુદાં નથી સાગરગિંદુમાં.

સંસારનો વાણો-તાણો

સુખ દુઃખથી સંસાર વણ્યો છે,
 એક વાણો એક તાણો.
 કોઈ કહે મારો વણુકર પાગલ,
 કોઈ કહે તે શાણો.
 દુઃખના ધાગામાંથી વણેલી,
 મુખની મુતર દોરી.
 આણું કપડું એમ વણ્યુંતું,
 એકે દોર ન દોરી.
 સુખ દુઃખનું છે એવું વણતર,
 એક ન તંતુ ખાલીઃ
 સુખ, કે દુઃખની એકલ દોરી,
 કોઈ શકે નહિ ઝાલી.
 કોઈ માહું, કોઈ શાણું સીવે,
 રંગારી કોઈ રંગે.
 સુખ દુઃખનું છે પોત ન જુઠું,
 ધરવાનું જે અંગે.
 ભેળ વિનાનું સુખ કે દુઃખ તો,
 ના મળશે રથવાયાં.
 એવાં સુખ કે દુઃખની તારા,
 મન પર ખોટી છાયા.
 મારા વણુકર વિલુએ છા ને,
 એવું વણતર કીધું.
 તે વણતરને મેં કસખીએ
 જરીમાં પારખી લીધું.

રામ-વિભૂતિ

જેના શિરમાં શુદ્ધિ નથી,
તેને કરમાં સિદ્ધિ દીધી રામ !

ત્રણ ગોળીએ કચન કાચા
તેણે ઢળતી દીધી રામ !

જે આંખેથી ઓજસ ઝરતું
તે આંખે બીડી દીધી રામ !

જે જિહ્વાથી અમૃત ઝરતું
તે જિહ્વા બીડી દીધી રામ !

તારી મૂર્તિ કરુણ હતી,
તે સંતતણી કરી દીધી રામ !

તારી ગ્રેમલ જ્યોતિ લઈને
સંત મહર્ષી ભરી દીધી રામ !

પાયું સઉને અમૃત, તેણે
વિપકટોરી પીધી રામ !

તારી વિભૂતિ તે સરભાવી,
ફરી પાછી લઈ દીધી રામ !

જેના કરમાં સિદ્ધિ નથી,
તેને શિરમાં શુદ્ધિ દીધી રામ !

માર્યા વિષુ મરવાની તેને
'માટે સંરજ' વિધિ રામ !

કિસ્મત

કિસ્મત બ્યારે વણ વાંકે પણ, આપે છે આપત્તિ, સજા,
હોઠે હાસ્ય ધરીને દુઃખને સહેવાની છે કેવી મજા ?
કિસ્મત બે મુજ ના ઠગતું, તો, હું ઠગતો મુજ કિસ્મતને,
ક્યાં છે આંસુ ? ક્યાં નિસાસા ? હું તો કરતો થોક મજા !

કોઈ રઝળતી સ્ત્રીના હાથે આવી ચડયે મન હારી જતું :
ચંચળ કિસ્મતના ફદામાં એવી ક્ષણભંગુર મજા !
રખડુ ખાલા એક હતી, ને, મેં સ્વપ્નું તેનું સંગીત;
ભર ખાતરે ફૂદડી કરતી, ગાતી'વી તે મીઠાં, ગીત.
ગોરાંદે ગુમાની હતી; તે નૃત્ય કરે, ને, નાચે લોક :
ખાતરે આવી બિથલાયા, સંસારીઓ થોકેથોક. (ચિત્ર ૩૭)

હાથ પકડવા કોઈ મથે છે, કોઈ તો પકડે પાલવ,
આંખ નચાવીને કોઈ નાચે, એવાં છે મૂરખ માનવ.
વાળતણી લટ છેા છૂટે, ને, છેા દૂટે કચુકી-ખંધ,
તે દોડીને ગૂંથવે સઉને, લાન ભૂલેલાં બનતાં દંગ.

મારું માનસ એમ શીઝ્યું'તું, કિસ્મત છે એવી નારી,
હુનિયાની શરૂઆત થકી તે, હજુ કોઈથી ના હારી.
સુંદર નારી નજરે પડતાં, નર ઈચ્છે લાભિની લોગ,
ખુશ ખનીને પાછળ દોડે, જાણે સરળ થયે સંજોગ.

કિસ્મત લલના છે રૂપાળી, સ્નાયુ સ્નિગ્ધ, અને, છે ગોળ,
અડધી ક્ષણ પણ તેની બાયમહી છે કેવી મીઠી મજા !
બે ડગલાં આગળ, ને, આગળ, કિસ્મત લલના દોડે છે :
કોઈની આંખે આંખ મળે, કે, જોઈ મુખ મચકોડે છે.

તે વીજળીની રેખા જેવી, જરીમાં દેખા દે ને બાય :
 તે ચક્રને આંજી દે છે, આંખે અંધાપો થઈ બાય.
 કિસ્મત બાલાને જીતવાને, કાંકાં હું મારુ દિનરેન :
 પીડિત મનમાં ચઢ્યું છાંયે તે, નહિ જિતરતું માયા ઘેન.

મારે ક્ષણ જો છે નિર્મેલું, કર્મ વિના તે આવી મળે :
 મારે ક્ષણ જો ના નિર્મેલું, કેમ મળે તે કર્મખળે ?
 કિસ્મતમાં શ્રદ્ધા રાખું, પણ શ્રદ્ધાથી ના કાંઈ વળે,
 જે પગમાં જે નિર્મયું જનતું, તે જનશે નહિ અન્ય પળે,
 જે ક્ષણમાં જે મેળવતો, ને, તે મળતાં જે મોજ રહી :
 તે ક્ષણની છે મોજ અનેરી, ખીજી મોજમહીં ન મળ.

ભાવિના પડદા પર ફેવી, ભમકસરી સોનેરી કાર :
 હું નહિ મોહું પડદો દેખી-પડદા પાછળ કિસ્મત ચાર.
 કાલ થવાનું કાલે જનશે, આજ કરુ શીઠ શોરણકાર :
 આજે રાત ભલે અધારી; કાલે નીરખીશ ઉજળી ભાર.

સૂરજ, ચંદ્ર, અને, મહુ લાખો, નિયમ થકી ણંધાયલ હોય,
 એક દુરાગ્રહી કિસ્મત છે બ્યાં, કોઈ નિયમ અંકાયલ નહોય.
 સારાસાર નિયંત્રિત બ્યાં છે, મર્યાદિત ત્યાં સર્વ મળ,
 'નહિતર શું' ? મારે છે શું ?-આ આખું જીવન પર્વ મળ.

કિસ્મત ક્યા વડવા આવી કાયા કપ થયું કમજોર,
 “પાછી જા ! તું ! પાછી જા ! તું” હું નહિ તારો હેયાચોર.
 હું તુજને શોધીને ધાક્યો, રાખી મેં શ્રદ્ધા ફૂંકેશ,
 આંખ મહીંથી નૂર ગયું, ને કંઠે પડવા મી
 શિરે વાળ થયા રૂપેરી, વાંસા પર ન
 દિવસે ત્યારે જીવાન બાળે, ત્યારે આંખે

સ્થિર પડે નહિ વાટે ડગલાં, મનના આતે ધૂણુંવિરામ,
 છાતીમાં રૂંધામણ પેઠી, મારી વાટ જુઓ છે રામ.
 શીદને આવી નૃત્ય કરે છે, શીદને કરતી અંગમરોડ,
 મેં તારો પીછો પકડ્યો'તો હવે તું મારો પીછો છોડ.
 લહેર હતી, ને, મોજ હતી, તું ત્યારે આવી કેમ નહિ ?
 ત્યારે તો તારામાં મુજને, કેવી લાગત ચોર મળા !
 કાયા ઉપર આકૃત આવી, ત્યારે શાને આવી મળા ?
 રળા ન આપે મન મારું, ને, ટગટગ બેતી ઉભી કળા.

બિચારી પત્ની

યશની મસ લાલચથી બની લુપ્થ
 શ્રીરામ કઠોર સીતા લગ્નતા.
 વળી દીનચર્યાતણી લાલચથી વશ
 બુદ્ધ યશો પ્રીતિદા લગ્નતા,
 પ્રિય સત્યતણા યશથી વશ
 ગાંધીજી કસ્તુરબાને ચોર કહો.
 યશને વશ લોણીની પત્ની સદા
 નરકેસરીનો ફૂર તોર સહે.

તે બાંક

બિચારો મૂળો છે, નહિ કહી શકે શું થયું હતું;
બિચારો અજ્ઞાની નહિ કળી શકે શું ગયું હતું
હશે કદ્યું તેણે, નિજ સુહૃદ આજે નહિ હતો?
અરે! ઊભો વીરો, જલનિધિ તટે બાંક રહતો.

સદા સાયંકાળે નભમહીં રવિ થાકી જઈને,
જતો અખંધાગારે તુજ સુહૃદ આવે તુજ કને.
સદાં આવાં મીડાં મિલન મહીં દિનો વહી જતા.
નહિ આવી શંકા, જગમહીં ભરી છે બહુ વ્યથા.
અને બીજી સૃષ્ટિ ગમ તવ મીડા સાથી વિચર્યા,
નહિ આવે પાછા! નહિ જીલ થકી શબ્દ ઉચર્યા.
તને લાગે આજે તુજ સુહૃદ-વિયોગ વસમે;
નથી કારી બીજો જગતમહીં ઘા મૃત્યુ જ સમે.
વસંતે, વર્ષામાં, જલધિ-તીરપે તું નિત હતો,
સદા તારો સાથી તુજ સમીપ આવી જ ઊભતો.
ચીંધે અંશુલિથી, જન સહ પિછાને સ્વજન બે.
ગયો સાથી, તારૂં મૂક ચણી રહ્યો છું રૂદન એ,

ઊભી સિંધુ આરે, તુજ નિયત કમં વિચરજે,
ભૂદી બાજે પ્રીતિ, તવ સુહૃદની તુજ પર જે.
થજે ચિત્તે જ્ઞાની-જડ પ્રકૃતિ તારી સ્થિત રહી,
મહાનુભાવોની મતિ નહિ' કદી ચંચળ કહી.

અને કોઈ પંથી, તુજ નજીક આવી ઊભી જશે,
સ્મરે તેને ત્યારે-જરૂર તુજ તાણ સ્મૃતિ થશે.
પછી તારાં હાડો, હયમયી બિઠે કાઠ નિરમ્બાં !
સ્મૃતિ-વિદ્યુતેથી જડ અજડ સઉ ચંચળ થતાં.

નથી મૂગો, એ તો, અતીવ ધીર, ગંભીર ગરવો !
થયું-ભૂયું-ચાહ્યું-જગત મહીં છે ના કમ નવો !
થયો જ્ઞાની-મણ્યું-નિજ સુહૃદ આજે ઘર ગયો
અને અખંધઆરે-સ્મૃતિ રહી ગમ્-ગાંક જ રહ્યો.

(૩-૧-૧૯૪૦ ને દિવસે અવસાન પામ્યા તે પૂર્વે ત્રણ વર્ષ સુધી
મારા પિતાશ્રી નિયમિત સાંજના ચોપાટી ઉપરના છેલ્લાં બાંકડા ઉપર
બેસતા; હાં ઘણા મિત્રો અને સ્નેહીઓ આવતા. તે બાંકડે ઘણી સ્મૃતિઓ
ઊભી કરી હતી.)

ઉથાપન

જેણે કીધું જિંદગીનું ઉપાસન, તે આજ તેનું કરતો ઉથાપન,
તેણે ઉઘાડી હતી મૃત્યુ-ખારી, પૂરી થઈ છે જગ-રાહદારી.
છે માનવીની અહીં જિંદગાની, વિધિ થકી લેખિત શી કહાણી,
જે લેખિનીએ લખ્યું તે લખ્યું છે, ના કોઈ તે લેખ ભૂંચી શક્યું છે.
મેં વાંચવાને લીધી હાથ પોથી, ને હર્ફે છેલ્લો હું રહું જ ગોતી:
ને વાંચું વાચું, નહિ દેખું અંત, મારી કહાણી શું હશે અનત ?
કેવું લખાયું મુજનું ચરિત્ર, કે ચિત્ત મારું બનતું વિચિત્ર ?
હું જન્મથી મૃત્યુલક્ષી થયું છું, અનંતની વાત છતાં જયું છું.
આ બંધ પોથી શીદ તો ઉઘાડી, આ દુઃખની જિંદગી શો જીવાડી ?
આ પોથીને બંધ થતાં શું વાર, જો ધરિનો થાય કદી વિચાર ?
જે માંસ પિંડો વિધિએ રચ્યા'તા, તે તો સ્વધામે જઈને વસ્યા'તા,
ને પિંડદાને કરું શાંતિ તેની ! કેાની કરું ? હુસ્તી હતી ન જેની.
મુએલ જે શ્રાદ્ધ મહીં જીવ્યા'તા, મુએલ જે તર્પણમાં રહ્યા'તા,
મુએલ જે સ્મૃતિ મહીં જીવ્યા'તા, કાલાંતરે નાસ્તિ મહીં જીવ્યા'તા.
ને, શ્રાદ્ધ, ને, તર્પણ થાય પૂરાં, ના દાન, ને ધર્મ રહે અધૂરાં,
ને આંખમાં આંસુ સુકાય છે, કે, રહ્યાં સહ્યાં તેય વિદાય લે છે.
ગયાં ન આવે કદી કોઈ પાછાં, સંભારણાં પણ થઈ જાય આછાં,
અંતે સ્મૃતિ શેષ અલોપ થાય, જીવ્યાં હતાં તેય ભૂલી જવાય.
મૃત્યુ ભલે તસ્વીર ભૂંસી નાંખે, સ્મૃતિ બહુ કાળ સમીપ રાખે,
કિંતુ યમે જે કીધી લક્ષ કાય, કાલાંતરે સ્મૃતિપટે ભૂંસાય.

કાયા તણા જ્યાં તૂટતા જ બંધ, માયા કરે છે વાંધ સાથ બંડ,
કાયા તણી આકૃતિ સાચવે છે, સંબંધ સ્મૃતિમહીં જળવે છે.
જે જે મુવા તે હજુ જીવવાના, મૃત્યુ મહીં તે ન વિરામવાના,
ને જ્યાં સુધી સ્મૃતિ રહે જીવત, ના સ્મૃતિને તો અડકે જ અંત.
છે વાત મૃત્યુ તણી ઈશ હાથ, તે વાતમાં માનવી તું અનાથ,
સ્મૃતિ તણી સૃષ્ટિ સજી શકે છે, મૃત્યુ પ્રવેશી જહીં ના શકે છે.
મૃત્યુ મહામાગરમાં જ ફૂગી, તરંગમાં તું કંઠ સૃષ્ટિ ઊભી;
આવે તરંગે સ્મૃતિ મથનેથી, સૃષ્ટિ મહાસાગરની નીચેથી.
તે સૃષ્ટિને બાંધન છે નહિ, ને, તે ચિત્તની બ્રાંતિ મહીં રહે છે,
માયા તણી સૃષ્ટિ વિભુ બનાવે, બ્રાંતિ થકી માનવી તે નિભાવે.
પરતુ એ છે સહ બ્રાંતિવાદ, આછો થતો તેથી ભલે વિવાદ,
મૃત્યુ થકી માનવી જે મરે છે, તેને ચિરંજીવી ન ક્રો કરે છે.
ને માનવી જાય વિનાશ પથે, સભારણાં જે રહી જાય અતે,
વિધ્વંસ તેનો થઈ જાય આખિર, ભૂલી જશે સહ તુમને મુસાફિર.

* *

*

કાવ્ય

કાવ્યતણી વાંસળીમાં ગ્રેરે દિવ્ય સુર તે કૃષ્ણ ફૂલાન.
કાવ્યતણા કોસે અખ્યો છે જીસસ ઇસુએ સેવા પ્રાણ.
કાવ્યતણા ચરખાને આખ્યું ગાંધીએ સ્વામયનું સ્થાન.
કાવ્યતણા એક છત્રપલંગે પોલી હું કરતો ગુણગાન.

સોનેરી શબ્દો

સોનેરી શબ્દો શોભતા કિતાબનાં પાનાંમહીં.
તે શબ્દની સમ્બાધની આલમ તને પરવા નહિ.
ખાનામહીં કિતાબ છે, કિતાબમાં શબ્દો રહ્યા,
શબ્દોમહીં જે સત્ય છે, તે સંત લોકોએ કહ્યા.
તે સત સોનું થઇ ગયા, ને, શબ્દ સોનેરી રહ્યા.
શીઢને ન સંતો! શબ્દને પણ આપ સાથે લઈ ગયા!
સૂતા તમે છો કબ્રમાં, શબ્દો સૂતા કિતાબમાં.
કિતાબખાનાની કિતાબોને કરું ફરિયાદ ના.
સોનેરી શબ્દો શાંતિથી સૂતા રહોને પુસ્તકે,
શબ્દાર્થ આઠો તો લખ્યો છે માનવીના મસ્તકે.
ને માટી બોધે તો મળે છે, હાડપિંજર પીરનાં.
ને પુસ્તકોમાં શબ્દનાં, બોખાં મળે તકદીરમાં.
ઓ! પીર, પયગંબર અને સંતો સદા આરામ લો!
ના ખ્યાલ તમને આવશે તમ શબ્દના અંભમનો.

*

ભદ્રિયાથી જે હુતી લીની, તેને કોણ ભીંજવશે !
પ્રીતિથી જે બળી તેને, બીજી કોણ દગાડશે !

આશા-તૃપ્તિ-અને સંતોષ

નિષ્કળ કવિને કવિતા નવી સ્ફૂરે,
નિસ્તેજ આખો ચમકે નવાં નૂરે.
ગત્રિ પછી ભાણુ બિગે ફરી ફરેઃ
આશા કરે ગર્ભસંચાર તૃપ્તિનો.

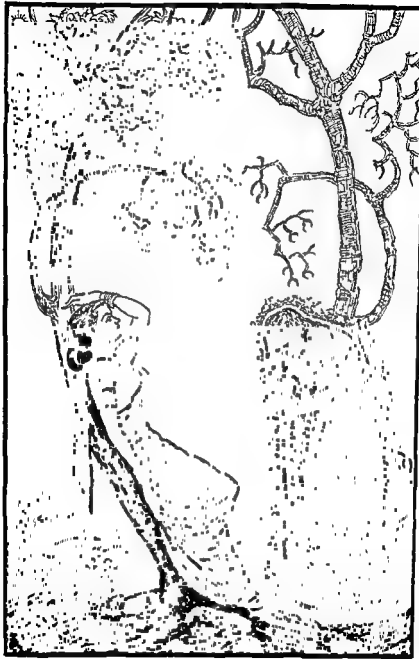
આશાતણા ગર્ભમહીથી જન્મતી.
તૃપ્તિણી કોઈ જોડાળ આકૃતિ
આશાતણી પ્રેરક શક્તિ થતી.
તૃપ્તિણી કાળ જ છે મુપ્તિનો. (ચિત્ર ૩૬)

જે ગર્ભમા બીજ ન જન્મને ધરે,
પ્રસૂતિ પીડા નહિ ગર્ભ તે કરે,
મિથ્યા અહુ ત્યાં પછડાઈને મરે,
સંતોષ છે સાર અહુ વિલુપ્તિનો.

૨

આર.મ

ભૂરા બ્યોમ વિશે દીસે ધૂમી રહ્યા મેઘો અતિ વેગમાં
નાના મેઘ જરીક દોડી સમતા કાળા મહા મેઘમાં.
નીલાકાશ જ એકરંગી થયુ છે-તે ઝગ તે સ્થામ છે.
મંસારે થતી એવી સ્થિતિ દુઃખની-તત્કાળ આરામ છે.

અદ્ય ભાગ્ય

ઇંદ્ર ધનુ ગગને નીરખીને રંગોથી હું લુખ્ય થયો,
 મારે નસીએ ધવલ વિના નહિ એકે રંગ નિયુક્ત થયો.
 ભાતભાતના નવનિધ રંગે મોહભયો હું ફટી રહ્યો:
 હું નહિ અદ્ય પરંતુ મારું ભાગ્ય અદ્ય, તે ભૂલી ગયો !
 નભમંડળમાં સૂર્ય ચંદ્ર ને, તારક વૃંદ હું જોઈ રહ્યો.
 મારે નસીએ, મારા ઘરમાં દીપક એક જ સોહી રહ્યો.
 એ જ્યોતિગણ નિકટ ન આવ્યા, દીપ અલાગી જૂલી રહ્યો;
 હું નહિ અદ્ય, પરંતુ મારું ભાગ્ય અદ્ય તે ભૂલી ગયો !
 દિવ્ય ચક્ષુમાં શ્રદ્ધા રાખી, ચર્મચક્ષુ હું મીચી રહ્યો,
 કુપજો ને કરમાતી મૂકી, વડલાને શીદ સીંચી રહ્યો ?
 જળવિષ્ણુ કુપજો કરમાશે, ને, વડલો જળવિષ્ણુ જૂલી રહ્યો:
 હું નહિ અદ્ય, પરંતુ મારું ભાગ્ય અદ્ય તે ભૂલી ગયો !
 કિસ્મત-અશ્વ-નિયુક્તજ મારો જીવનરથ આ દોડી રહ્યાં,
 આળુક હાથ મહી લઈ ભૂલ્યો; કેમ રથે નહિ પોહી રહ્યો ?
 રથકેરો સારથિ નિર્માયો, એ, ભ્રમણામાં ફૂલી ગયો :
 હું નહિ અદ્ય, પરંતુ મારું ભાગ્ય અદ્ય તે ભૂલી ગયો !
 ઇંદ્રધનુષ અદશ્ય થયું; ના, રાશિચક્ર સમાવી શક્યો,
 દિવ્યચક્ષુનો ભ્રમ ભાંગ્યો, ને, અશ્વની દોર ન આવી શક્યો.
 હું છું કોણ, અને ક્યાં ? ભૂલ્યો ! અંતરપટ તે ખૂલી ગયો:
 હું નહિ અદ્ય, પરંતુ મારું ભાગ્ય અદ્ય તે ભૂલી ગયો !

અવતાર

અધર્મ-ધર્મની વચ્ચે, સમતુલા સચવાય ના-
સ્થિતિ તે, વિશ્વકર્માને કદિ છે અનુકૂળ ના.

ત્યારે ધર્મની ગ્લાનિ થાય જગમાં, વિપ્રવે વિભુ આવતો,
મારી દુર્જન, દુષ્ટ, પાપી સઘળાં, તે ધર્મને સ્થાપતો.
ત્યારે ધર્મ ફરી સ્થપાય જગમાં-ને ધર્મ આગે બટે,
ત્યારે તે ભગવાન આવી ફરીથી, એ ધર્મ ઉત્થાપતો.

અધર્મ-ધર્મની વચ્ચે, સમલાવે વિભુ જુએ,
ધર્માધર્મની તુલા, પ્રભુની સમ હોય છે.

તે તો રાજ્ય ચલાવતો જગતનું ચાલુક્યનીતિ વડે,
પક્ષાપક્ષ, અધર્મ, ધર્મમહી ના તેને કદી પરવડે.
બે છે રથભ -અધર્મ, ને, ધરમના, જે વિશ્વવાહી બને,
તે બે રથભ અખંડ રાખી જગ આ નિભાવવું ધર્શને.

ધર્મ સસ્થાપનાયે તે, આવતો પ્રભુ જો કદી,
ધર્મ ઉત્થાપનાયે પણ, આવે છે પ્રભુ ક્રોક દિ.

તેનામાં હુણી શક્તિશાળી પ્રભુતા -તે શક્તિ અદ્દ્ય છે.
તેના કાનૂન કાયદા જગમહી, વર્ષોથી અસ્પદ્ય છે.
તેની આકૃત સ્પદ્ય ના, વળી રહ્યો અદ્દ્ય મારો વિભુ,
તેની શક્તિયકી નભે જગ અને, હું ભક્ત તેનો નહું.

ધરાની તે ધરે ધુરા, તેને ધર્મની ના પડી:
પલકે પલકે ના'વે ભોળો ત ગરુડે ચઢી.

મોત

જે મૃત્યુને આરે ઊભો, તેને કહું “શાને રહે?”
 આ જીવનમાંથી છૂટવાનો માર્ગ ખીલ્લો ના જરૂર.
 સંધ્યા રહે છે રાતના અંધારમાં ગરદી જતાં.
 પ્રાતઃ હસે છે શું ફરીથી, દિન પાછો ઊગતાં!
 તું મૃત્યુને આરે ઊભો, તે છે દશા ના હૃદની.
 જન્મ્યો હતો ત્યારે હતી, તારી દશા ના હૃદની.
 તું તો રચ્યોતો જન્મતાં, ને, મૃત્યુ દેખી તું રહે.
 ન્યાં આવતાં રૂદન કીધું ત્યાંથી જતાં શાને રહે!
 કેા ગર્ભમાં-અંધારમાં-અવકાશમાં જે તું હતો,
 આરામમાં-અવસાનમાં-નિર્બંધતામાં તું હતો.
 બિંદુરૂપે કે બિંબરૂપે-ખીજરૂપે તું હતો,
 કે શક્તિરૂપે, સત્ત્વરૂપે, સત્યરૂપે તું હતો.
 આવ્યો હતો સંસારમાં જે દેહરૂપે તું હતો;
 જે રૂપમાં આવ્યો હતો, તે રૂપ છોડી તું જતો.
 જે રૂપ તારું વીસર્યો, તે રૂપમાં રહેજે ફરી,
 ના આવતો સંસારમાં, તું દેહરૂપે ફરી ફરી.
 રહતો નહિ, હસતો નહિ-તે લાવ છે શું કામના!
 છે રોકકળ, ને, હાસ તો, તુજ દિલની સ્થૂલ લાવના.
 ક્યાંથી તું આવ્યો તે વિષે, ચિંતા કીધી ના કોઈ દિ,
 તું ક્યાં જશે તેની પછી, ચિંતા કરે શી આવડી!
 ન્યાંથી તું આવ્યો તે દશા, જેવી હતી તેવી હવે:
 તારી દશા ફરીથી થશે, સંસારમાંથી તું ગયે.

જે તું હતો તે, તું થશે, જો તું હતો, તો, તું થશે,
 ને જો, તું પહેલાં ના હતો, તો, મૃત્યુ કેડે ના હશે.
 લાખો કરોડો વર્ષની ઇતિહાસની યાત્રામહી.
 તે વાસ કીધો વર્ષ થોડાં, વાસના તારી રહી.
 શીદ શોધતો તું મૃત્યુની પાછળ રહેલું સત્ય શું?
 શોધી રહ્યો તું માનવી! મૃત્યુ યછી જીવવાપણું!
 આ વાસના છે તુજની, જે વાસ શોધે છે નવો:
 આ તાહરા ક્ષર દેહને, નવ જન્મનો લ્હાવો રહ્યો.
 આત્માતણી વાતો કરી શોધાવતો ના દેહને.
 આત્મા હશે તો ના પ્રીતિ છે દેહ ઉપર તેહને.
 આત્મા કહેની શું હશે?—તે શક્તિ છે, કે, ચિત્ત છે?
 તુજ દેહથી નિર્મિત તેનો વાસ ક્યાંયે શક્ય છે?
 તે પ્રજા છે? તે સર્વ છે? તે બ્રહ્મ છે? કે સત્ય છે?
 આત્મા પરંતુ અકલ્પ્ય છે—તેથી રહ્યો જ અવશ્ય તે.
 ને, તેથી તે જ અલક્ષ્ય છે—વેદાંતનો તે નેતિ છે.
 તું જે કહે તે, તે નથી, તે સર્વશ્વજ જ તેથી છે.
 જા! જા! હવે સ્વર્ગજા! હવે! નિશ્ચિતતા ધરી ચિત્તમાં,
 તુજ ભાગ્યમાં કેવી રહેલી, શાંતિકેરી નિત્યતા!
 તારી અખંડિત શાંતિ છે, ના ભગૃતિ દીસે જરી,
 ને સ્વપ્નવિહોણી રહી નિદ્રા સનાતન તાહરી.
 ને, મૃત્યુની શાંતિમહી, જો વર્ષ લાખો છો ગયાં,
 તું ભણશે કે ના ભિ છે તું હજુ વર્ષો થયાં.
 માટી મળે છે માટીમાં, ને, ખાખ તારી ના જળે,
 સૃષ્ટિ હજુ પણ જીવશે, તું મૃત્યુમાં છો ને ભળે.

તે દ્વાર છે વેરાનનું-તે દ્વારમાર્ગે તું ગયો,
 તે દ્વાર બંધ થયું, અને અદૃશ્ય ત્યાંથી તું થયો.
 અંતિમ દીધું તે દૃશ્ય, ને અદૃશ્ય ત્યાંથી તું થયો,
 આ સ્પષ્ટ વાત અસ્પષ્ટ છે, 'તું જે હતો, તે તું ગયો.'
 તે અલખ કેરું દ્વાર છે, તું લેખ કંઈ માંડી ગયો.
 પોથી કીધી તે બંધ, ને, તે પોથીને ફાડી ગયો.
 મૃત્યુ તણી જે અમરતા, તે પામવા તું જાય છે,
 તારું થયું, મારું થયે, સહ માનવીનું થાય છે.
 જીવનતણી જે અફળતા, તે અફળતા પામી ગયો,
 છે મૃત્યુ સ્વામી જીવનો, તે તુજનો સ્વામી થયો.
 તું જન્મતાં જીવ્યો હતો, ને, મૃત્યુને રાહિ ગયો,
 જે રાહ પર પગ માંડતો, પગ તુજનો થંભી ગયો.
 નીચું વળીને જોઉં છું, જાડી જાડી ખીણ દીસતી,
 ઉંડાણ તો થંભે નહિ, ને દૃષ્ટિ મારી થલતી.
 સહ આવીને ઊભા રહે, ને, આંખ મીચીને પડે,
 ના, નામ, કે, નિશાની તેની ગર્ત માંહે સાપડે.
 તે હોઠ હાલે છે નહિ, તે આંખમાં ના જ્યોત, કે,
 તે દેહ, ના; પણ કાષ્ટ છે, ત્યાં તો સ્તેષું મોત છે.

કાયદાનામું

અલ્લાનો કાયદો તો, તે શહેનશાહ બાણે,
 બંદાને ન્યાય કેવો, બડો બાદશાહ બાણે.
 મેં વાંચી છે કિતાબો, કરું છું જ હું વકાલત,
 ખુદાનો કાયદો છે, ખુદા કને સલામત.
 સરકારી કાયદાઓ બહિર થયાં જહાંમાં,
 અવમાને જે કલમને, મપડાય તે સજામાં.
 ધનસાક્ષી લખેલી વાતો કિતાબમાં છે,
 વાંચે, અને, જે વર્તે, ફરિયાદ તેને ના છે.
 દોષ અનાડી, પાગલ, બાણે નહિ કલમમાં,
 દુષ્ટો અમે ઉકેલી કલમની ગૂંચ ક્ષણમાં,
 અમે ન્યાયની ફરીની બદ્દગરી દીડી છે,
 અમ જિંદગાની તેના તો ઇશ્કમાં વીતી છે.
 તે નાજનીનનાં નખરાં, અમથી નહિ અમ્મણ્યાં,
 તેના અમે તમજાયી, ઉસ્તાદ તો ગણાયાં.
 પૂકારીને કહેતાં, કે, ફરીની ચળકમાં,
 ફસાશે ના, નહિ તો, તે મારશે પલકમાં.
 તેની જખાન, જોખનના બાણકાર બદા,
 અમારી પાસે ફાગટ તે ફરીના છે ફંદા.
 ગાફેલ અમારી પાસે તે તો બની રહે છે,
 દાસી બની અમારી બદ્દગીરી કહે છે.
 પાસે અમારી તેના મસ્તકના કેશ છટા.
 તે ચશ્મ ફેરાં ખંજર, પાસે અમારી બુકું.

જ્યાંતિ મૂલ્કી અમારી, આંખો છે કોઈ પાગલ,
 “ફરિયાદ નાની,” કહે છે, “ઉસ્તાદ! કરજો દાખલ.”
 ફિશિયારીમા અસીલથી, મેં હાથ ત્યાં મિલાવ્યો,
 ફરિયાદનામું વાચ્યું, ફરિયાદીને તપાસ્યો.
 ફિરમત, ખુદા, પયગંબર, મૌલા, અને, તવગર,
 ગહેનશાહ લિક્કર-ફરિયાદ તેની ઉપર.
 “ઉસ્તાદ! ગનાહ માત્ર, ગણાય છે હજારે
 આંખો છું કે ન બાણ, હું કાયદો લગારે
 ખોલ્યું, કિતાબખાનું મેં દૂદી મંડે કિતાબો,
 ઉસ્તાદમાથી પાગલ, બેઠો બની હું આસો.
 “તું છે અમીલ પાગલ, કે, આવી વાત પૂછી
 ઉસ્તાદ છું હું પાગલ, કિતાબમા તે દૂદી
 અવાના ન્યાયની મેં, ભેઈ નથી અદાલત,
 ધરિદો છે મને ના, ત્યાં દુદા વકાલત
 આલમ કરે છે અદલાના ન્યાયની ખુશામત,
 પણ બાણતું નથી કે, છે કાયદો કરામત
 કોઈ વધીને કહેતા, અદનાતણી અદાલત,
 હુમશુ થઈ છે, તે માગતી મરામત
 ઉસ્તાદ! હું ન બાણ, ખુદાની કેવી દાનત.
 આપે તે લઈને ફેલેલું, અદલાહ્ નેક સલામત.
 કાનૂનની કલમો તેની, બાકિર ન લોક માટે,
 ને ન્યાયની અદાલત ખુદી ન લોક માટે
 તે પાદશાહ મોગલ, છે તેની મોગલાઈ
 ના ન્યાય કેરી નીનિ, કોઈથી ચે કળાઈ

કહેલ કે, ગિરિના, ને, ગહ્વરોના બદને,
કહેલ કે, નદીના, ને સાગરોના વદને.

ભૂગોળ, ને, ખગોળે, તે કાયદા લખ્યા છે,
પણ શિલ્પલેખ, ચશ્મો તે વાંચી ના શક્યાં છે.

કહેલ કે લખી છે વૃક્ષોના પાનમાં ચે,
કહેલ કે ગૂંચ છે સાગરના તાનમાં ચે.

કહેલ કે સ્વણાઈ પંખીના ગાનમાં ચે,
અદલાની રૂઢમદિલી છે ભક્તિ જ્ઞાનમાં ચે.

છે જોગીની જટામાં, ને નાજનીનને બુદ્ધિ,
છે તાપસીને યજ્ઞે, માયુક્તના જ હૃદયે

સર્પોના ઝેરમાં છે, અમ્માના દૂધમાં છે,
ખુદાની કદરદાની, ભાવિ ને ભૂતમાં છે.

તેણે લખ્યો છે કાનૂન શિલાના અલ્પ ખંડે,
તેણે ઘડ્યો છે કાનૂન દરિયાવ આળ ખુંદે.

જડ વસ્તુઓની રજમાં, ચૈતન્યના અણુમાં,
પૂકારે તેનો કાનૂન મનમાં અને તનમાં.

તેણે સાત આબલરપૂર દરિયાવને ઉછાળ્યા,
તેણે આલના અનંતે, ગ્રહમંડળો બનાવ્યાં.

કાનૂનથી તેના સાગર ઉછળીને જીતરે છે,
ને, તેજ કાયદાથી ગ્રહ ગોળ તે ફરે છે.

આવી પુરાણી વાતો, ઉસ્તાદ શીખવે છે,
ને, આવી, આવી વાતો, પાગલ સૂણી રહે છે.

મેં મુજના અસીલને સમજાવી છે મુસીબત,
કે કાયદે લખી ના, અદલાને માટે નાસિયત.

પાછું વળી કહ્યું કે, મારે છે ચોખ્ખું દાનત,
 ફરી તણા જનાનાની મુજને ન લાલચ.
 રવિ, ચંદ્ર, ને અહોમાં જંગલ, અને ચમનમાં,
 અહલા! હું ન્યાય તારો દેખું નહિ સમનમાં.
 તે આંદમાં ચૂકી છે શી ખર્ડની શીતળતા,
 સળગાવતો સ્વરજમાં, અંગાર, આગ, લડકા.
 તે નાજનીનમાં ચૂકી ખૂબસુરતીની ખુમારી,
 વૃદ્ધા ખનીને ખોશો, ખૂબસુરતી તે બિચારી. (ચિત્ર ૩૯)
 માથક ગાલ કીધા અહલાહુ તે મુલાયમ,
 માથક ગોદમાં તે, દીધી છે હંફ કાયમ.
 માથકને જો દીધી દિલગરૂપ તે દીવાની,
 કાયમ ન કેમ રાખે, માથકની જુવાની?
 તું એક આદમીને, પહેરાવે લાખ વાગા,
 ને લાખ આદમીને, ફિરાવે સાવ નાગા.
 અહલા! એ ન્યાય તારો, શું તારી કહરદાની!
 'આમીન,' બોલી તો પણ જન જીવે જિંદગાની.
 અમારી રંક જુદી, તારો અખૂટ ખલનો,
 વર્તનને માટે લેખ્યો, ના હંફ કાયદાનો.
 શ્રીકૃષ્ણ, બુદ્ધ, ઈસુ, બરથોસ્ત, કે, મહંમદ—
 શું તે બધાંએ તારી, છે મેળવેલી 'સનંદ'!
 સુફી, ને, જ્ઞાની પંડિત, કે મૌલવી, પયગંબર—
 શું તે બધાંએ જાણ્યો છે વિશ્વનો વિશ્વંસર!
 તે સહ વકીલ કેરા મત તો જૂદા પડે છે,
 તેના સહ અસીલોને ગમ નહી રહે છે.

કોઈએ તારા ન્યાયે, છે દીનતાને ન્યાળી,
 કોઈએ તારા ન્યાયે, નિબુરતા નિહાળી.
 તારાં ઘડેલ માયાં, ઘડે છે, તારી તસવીર,
 જે છે સદા છુપાયો, તેને કરે છે બહિર.
 કોઈયે તો અહંમાં, છે પ્રહસને નિહાળ્યો,
 ‘સોહંસોહં’ કહીને, અહંને પ્રહસ માન્યો.
 તુજ કાયદાને માટે, આલમ દૂંદી વળ્યા છે,
 તુજ ન્યાયકેરા નીતિ-નિયમ નહિ મળ્યા છે.
 હજાર ઓલિયાઓ તુજ તસવીરો બગાડે,
 ને સેંકડો ફકીરો, આલમને ફેસલાવે.
 અસ્લા ! હું તારી પાસે કરું એક હું શિક્ષારસ,
 ગંભીર તું થઈ બા ! ને, મૂકી દે આ ફારસ.
 વંચાય તેવા હૈફે, ધારા, ને, ધોરણોનું,
 બહિર કરની લોકે કીતાબ કાયદાનું.

*

ઈશ્વર હોય—નહિ હોય

ફિલસૂફ! તારા ચિત્તની ગ્રંપંતિ સનાતન ખોય શું?
ઈશ્વર મળે નહિ રોય શું?

તુજ ચિત્તની સમૃદ્ધિઓ લેગી કરીને શોધશે,
તું તત્ત્વમિમાસા તણી ખાણેા ઉઠી જઈ જોદશે,
કે, ભક્તિ, ને, શ્રદ્ધા થકી જે હાથ તારા ભેડશે,
ઈશ્વર કહી પલ્લુ હોય શું?

તું બુદ્ધ, કે, ઈસુ બની શોધે સનાતન ધર્મને,
તું ઘોશ, કે, શંકર બની, ખોદે શ્રુતિના મર્મને,
યાગજ્ઞ બની ત્રીશં સમો, તું છોડી દે નિતકર્મને
ઈશ્વર સમું કઈ જોય શું?

આ હુ.ખ, ને, સતાપથી પરિપૂર્ણ છે સસાર; કે,
ચોડુ ધણું સુખ સાપડે; તેમાં નહિ જરી સાર છે.
તુજ આખથી છો ને સરે આંસુ તણી દુઃખધાર {કે,
ઈશ્વર કદી તે લોહ શું?

માયા, અને, મત્સર, અને, તું મોહની છોડે તથા,
ધન વૈભવો, કે, દીર્ઘિની કાને ન ચણે તું કથા,
દારિદ્ર્ય, કે, હુ.ખની કરે મનને વિષે ના તું વ્યથા,
તેથી જ ઈશ્વર મોહ શું?

સૃષ્ટિ બધી ચાલી રહી, ઈશ્વર હશે, કે, ના હશે.
ને હોય તો પલ્લુ દૃષ્ટિથી તેનાં નહિ દર્શન થશે.
જડમાં, અને, ચેતનમહીં ઈશ્વર કહીં પલ્લુ ના વસે,
એ સત્ય સ્વયં નહોય શું?

ઇશ્વર નથી ! ઇશ્વર નથી ! ને, હોય તો ખલ્લે નથી,
 બેહિસ્તમાં જો તે રહ્યો, હું રાજી છું. ખલ્લે નથી,
 ને, હોય જો તે ખલ્લમાં, તો સત્યના મુલકે નથી,
 ઇશ્વર નથી-તું ખોય શું ?

કવિસંમેલન

રાશિમંડળ આવી જિભું
 કવિના સંમેલને એક દી.
 મુરુથો 'મ્રણપ્રલાપ કે,
 "કવિ જતો જ્યાં પહોંચતો ના રવિ"
 આંખો લાલ કરી રવિ વદી બિલ્વોઃ
 "નિર્માલ્ય શાયરમતિ!
 જ્યાં હું જાઉં જતું તમસ્ તહિથી,
 શું-ના તાહરા ચિત્તથી?"

તત્ત્વની બારી

તત્ત્વની બારી ખોલ !
સ્વામી ! તત્ત્વની બારી ખોલ !

ઠાકી ઠાકી થાકી ગયો છું,
બારી નફરો ખોલ !

સ્વામી ! તત્ત્વની બારી ખોલ !
બહાર તમારો તે માંડ્યો છે,

અંદર શું છે ખોલ !
બાહિર જેવી પોલી દુનિયા-

તેવું અંદર લોલ !
સ્વામી ! તત્ત્વની બારી ખોલ !

મોતતણી એક ખુલ્લી બારી લીતર નયે રાજ !
કાઈ પરંતુ પાછું ના'વે કહેવા તારી પોલ !

સ્વામી ! તત્ત્વની બારી ખોલ !
લીરુ થઈ તું અંદર બેઠો

બાહિર કરિયે ખોળ.
શીદને આ દુનિયાનું અમને

વળગાડ્યું તેં ઝેળ ?
સ્વામી ! તત્ત્વની બારી ખોલ !

તુંકારો કરીને બોલું છું,
હુંકારો તો ખોલ !

ગુસ્સો તું કરને નહિ સ્વામી
હું છું ઠાક કદેળ !
સ્વામી ! તત્ત્વની બારી ખોલ !

પ્રભુની નિંદા

મને નિંદા પ્રભુ તારી ઘડીભર બોલવા દેજે,
મને સેતાનનો ખંદો ઘડીભર તું થવા દેજે,

મને બેહિસ્ત, કે, દોઝખતણી પરવા નથી બિલકુલ,
મને કાજી પ્રભુ તારો ઘડીભર તું થવા દેજે.

કરું છું પાપ, કે હું પાક ઇશ્વરની કરું હાંસી,
લલા! એ પાપ માટે તું મને છે આપજે કાંસી,

ગળું લિડાય છે દરરોજ તારી કાંસીની ચૂટે,
પછી સેતાનની હુકમાં ઘડીભર જાઉં છું નાસી.

મને ઇચ્છા હતી બેહિસ્ત આ ખડકે બનાવવાની,
નહિ મૃત્યુ પછી ઇચ્છા હતી બિલકુલ તણાવવાની,

પ્રતિદિન દુઃખ ઝંઝાવાતથી શ્રદ્ધા સઉ ખૂટે,
હવે ના હામ મારામાં, તને અદલા મનાવવાની.

મને સંતોષ, કે, શાંતિ મળ્યાં નહિ બદગીમાંથી,
મને આસ્થા, અને, શ્રદ્ધા ખૂટ્યાં છે બંદગીમાંથી,

ન બાહર, કે, નહિ અંદર, કશે દેખાય તું અદલા,
ખૂટી શ્રદ્ધા, ભીટી આશા, જૂઠી આ જિંદગીમાંથી.

પ્રુદાની તું કરી ખિદમત ભલે થાકી જશે ઇસમ,
કરીને બંદગી, આ જિંદગી નાંખી જશે ઇસમ,

ઘડીમાં દુઃખના વટોળિયે ઝડપાવશે અદલા,
અને ધમધમ કરીને જમ તને હાંકી જશે ઇસમ.

હજારે રીતથી લોકો મથે છે પામવા ઈશ્વર,
 હજારે ઓલિયાઓ તો કરે ઈચ્છા થવા ઈશ્વર,
 હજારે વર્ષની એ વાત જૂની તો થઈ છે કે,
 મળે નહિ શોધતાં ચે તે વૃથા શીદ શોધવાં ઈશ્વર ?

હજારે વર્ષથી સંસાર એકજ રાહપર ચાલે,
 હતું કાલે, થતું આજે, થશે તે આવતી કાલે,
 નથી કાંઈ નવું: જેવું હતું તેવું જૂનું છે, કે,
 જૂનામાંથી જૂનું તો સર્જવું શાને નવા હાલે ?
 પરંતુ જન્મ લીધો જો, હવે સહેવું રહ્યું બાકી,
 કીધી નક્કી પ્રભુએ વાત તારા રાહની આખી.

ભલે ખામોશી ખોઈને કરે અકસોસ તું પાગલ,
 હસી પીલે મદિરા જે તને આપે ભરી સાકી (ચિત્ર ૪૦)

કમ્પર મારી હતી ના, કે ધરી મેં જિંદગી ક્ષાની,
 મને આજે ધકેલીને કીધો 'દરિયાવ તોક્ષાની.

કીધો છે જીવ વહાલો કે, જરીમાં તૃષ્ણને વળગું,
 કહિ ન્યાયી પ્રભુ મુજને, 'તરી જા આગિધનું પાણી.'

અરે ઈશ્વર અમારી તું કરે ઠઠોળી શીદ નાહક ?
 બધી નશ્વર ચીજોમાં તું મૂકે માયા મીઠી નાહક !

નથી શાશ્વત મહોબત, ઐશ, કે, આરામ, કે ક્ષયા,
 અને, માયા નથી શાશ્વત, પછી તેને દીઠી નાહક !

જરામાં આવતાં આંસુ, કદમ થાકી જતાં અધવચ,
 અને, ફિલસફ, અને જ્ઞાની, કરે છે માર્ગમાં કચકચ, ✓

લુછે કેા આંસુ, શિખામણુ બધાં આપે છ વણુમણી,
 અરેરે ! ગેફૂલ મુજને ઉડાણો ઉઘતો અધવચ.

મને શીદને ચઢે છે સાન, જ્યારે બિતરી મસ્તી,
મને શીદને રહે છે લાન, કે છે માહરી હસ્તી.

અરે, મુરખકી સસ્તું થયું છે દુધ શ્રદ્ધાનું,
અને હું તે પીવા માંડું, થતી નાસ્તિતણી અસ્તિ.

અરે અલ્લા ! અમે તારી કીધી છે શું ગુનેગારી ?
અમેને સર્જવા માટે, કીધાં તે નર અને નારી ?

અને નરનારી આકર્ષણ કીધું દિલચશ્પ-નહિતર તો,
મળ કેવી થતે થંભી જતે આ દુનિયાદારી !

હવે લેગાં થઈ ખુદલી કરોની આખરી દાનત,
નહિ લેગાં રહી નિભાવવો સંસાર બેહાલત. (ચિત્ર ૪૧)

પછી સંસારમાં બાકી રહે કોઈ નહિ ઈસમ,
પછી અલ્લાતણા સંસારની કેવી થશે હાલત ?

કદન નાસ્તિતણું ઓઢી, સૂએ લોકો પછી આખર.
અને એક કબ્રની નીચે દટાશે હૈં સૌ આખર.

નહીં છે જન્મ, કે, મૃત્યુ-નહિ બેહોશી, કે, આશા,
બધે સંસાર લેશે લાઘ નાસ્તિની પછી આખર.

*

દર-દર

મણિમય મહેલ ઊભો તહીં, લાખો દીવાથી દાઝતો,
 અંધારનું ધાળું બની, મદૂરી ઉભી ત્યાં દર-દર !
 મણિથી મડયાં મંદિર છે, આરસ-જડ્યાં મંઝિલ છે,
 ને માટીયાખ્યાં ઝૂંપડાં-હેરાન દહંદિલ છે.
 રાજા વસે મંદિરમાં, ધનવાન તો મંઝિલમાં,
 ને ઝૂંપડે રંકો વસે : ઇશ્વર વસે છે દર, દર
 માટી મહીં શોધ્યો તને, ખણ, ત્યાંથી ઇશ્વર દર છે,
 મંદિરમાં જો તું વસે : તો, તો, ભલે તું દર, દર.
 ઇનસાનિયતથી દર છે, મહાજન તણું માનસ ખુદા !
 હેવાન સરખાં તેં ઘડ્યાં ધનવાન માણસને ખુદા !
 ઇશ્વર નથી-પુરવાર કરતું દર્દનું જીવન ઘડ્યું,
 હમદર્દી શીદ બતાવતો. બેસી ખુદા તું દર દર ?
 આ કાળિયાની માટીની ઝૂંપડી મહીં તું જા ભીતર,
 આ કાળિયાના ફળળા દિલની ઉપર કર તું નજર.
 આ 'કાળિયાનાં' છોકરાં, રોતાં સૂતાં રોટી 'વગર,
 ને આંસુ સારે કાળિયો, પથ્થરની કો મૂર્તિ ઉપર.

હે કાળિયા ! તું ભોટ છે, શીદને લજે ભગવાનને ?
 સુલતાન ને ભગવાન તુજ, લાખો કદમ છે દૂર દૂર.
 હે કાળિયા ! તું બા નહિ, મંજિલની મિજલમ મહી
 ત્યા ગેટીના ઢગલા પડ્યા, કૃતરાય તે સ્વે નહિ
 તે ઝંઘવાડ મહી જશે - જૂખ્યો લલ્લે તું આવશે,
 તાગ પ્રભુએ ગંખી છે, તારાથી રેડી દૂર - દૂર.
 તાગ પ્રભુને તુજના ચોણિતથી શાતા વળે,
 તો ખોળે ખોળે આપ તુ, તારો પ્રભુ છે દૂર - દૂર
 દુનિયા મહી દળદર મમા, ગરીબો તણા છે ખોળિયા.
 કાળા કલેવર તેડુના, છે ધૂળમા રગદોળિયા,
 હુ દૂર છું તારા થકી, કે દૂર તુ માગ થકી ?
 પણ આપણે દૂર દૂર રહ્યા, કમલાગ્ય એ તો છે નકી
 તુજને ન કુરમદ આવવા, મારે ગતિ નહિ ચાલવા,
 તો તો, ભલા ભગવાન તુ, છો ને ગહો છે દૂર - દૂર.
 ધનવાનને તારી નથી કોડી તણી કિમત ખુદા !
 પણ હુખથી પીડાય્યો, મજદૂર તારા પર ફિદા.
 પણ તું ફિદા ધનવાન પર, શયતાન - ખિજમનદાર પર,
 ખોળે વૃથા અલ્લા તને મજદૂર પૃથ્વીની ઉપર.
 ગાફિલ કરે તું ગરીબને, “ તારો છું ! તારો છું ! ” કહી,
 દૂર દૂર રહી બાદુ કરે, બાણે કે તુ હાજરહજર
 નજદિક તુ નહિ આવતો, અલકાવશે ગરીબાઈને !
 ગરીબો તણુ માનસ તને જોવા શીખ્યું છે દૂર, દૂર.

*

મુશ્લિસ હાલ

રાત્રી એક, ને, એક ચોરડી રહેવા,
અને ફાટીતૂટી એક ગોઠડી ચવા,
અને, તું એક મહોબતની ગોઠડી કહેવા-

રહું તે કાજ.....વળે કંઈ નહિ !
મથું તે કાજ.....મળે કંઈ નહિ !

સ્વાત્માર્પણ ભૂખ્યું, ને, છે વખી સેવા,
બનાવી છાંદગી આ શું દુઃખો સહેવા ?
પછાંડા જૂઠી કીર્તિના મૂકી દેવા-

મથું છું આજ.....વળે કંઈ નહિ !
રહું છું આજ.....ચળે કંઈ નહિ !

સ્વાત્માર્પણ, અને, કીર્તિ, અને સેવા,
બખાણા, ને, ધગશ તેનાં જવા દેવા,
શાંતિ સાથ સંસારે મારું સઉ જડી દેવા-

રહું હરદમ.....વળે કંઈ નહિ !
મથું હરદમ.....મળે કંઈ નહિ !

એમર ખયામને

ગૂલ પાંદડી ચીમળાતી ચમને; ગઈ કાલે, ને; આજે;
જીવન પાંદડીઓ કરમાતી, ગઈ કાલે, ને, આજે;
માનવ-જન્માક્ષરમાં વિધિએ, એવું લખ્યું'તું મ્હાયું,
ગઈ કાલે તુજ વડવા મૂઆ, તું તો મરશે આજે. (ચિત્ર ૪૨)

તે જે પ્રશ્ન પૂછ્યા'તા કાલે, તે, અણઉકટ્યા આજે,
તે જે બંધ દીઠી'તી ખારી, તે બંધ હજુ છે આજે;
મુરદાં પર મુરદાં દર્શનાબ્યાં, કોઈ ન આવ્યું પાછું,
તો પછી દુઃખને શીદ સંઘરવું? મોજ કરી લે આજે.

આજનું નિર્મિત વિધિએ કીધું, તારે માટે કાલે,
આજે વિધિએ નિર્મિત કીધું જે બનવાનું કાલે.
આજે ઘટમાં પ્રાણ રહ્યો, તો, મોજ-મદિરા પી લે;
કાલે મોજ તું ક્યાંથી લેશે? પ્રાણ ન હોશે કાલે!

નર-નારાયણ ક્યાં? અદલા ક્યાં? અહુરમઝદ એ ક્યાં છે?
ક્યાં છે બ્રહ્મ, શીર્મગ, ચરાચર, અજરામર એ ક્યાં છે?
સર્જનની શરૂઆતથી સર્વે, પ્રશ્ન પૂછે છે પામર:
“દુઃખના તકલાદી વાસણનો, ઘડનારો એ ક્યાં છે?” (ચિત્ર ૪૩)

માથું પટકી મરશે માનવ: કોણ તને સાંભળશે?
ઘંટા, ખાંગ, ખૂમો ચિચિયારી-અદલા ના સાંભળશે.
પાપની માફી માગે કાયર, કરજોડીને પાપી:
લક્ષ્મીની અરજી જે નહિ સંભળે, તારી શું સાંભળશે?
ફિલસૂફીનાં ઓસડિયાંમાં, અમી શું મળશે પીવા?
બ્રહ્મતણે જમ પાળંડી, કે, રાખે પાગલ જીવા!

પંડિત, દ્વિલસક, ધર્મીની કોઈ સાંભળ્યો નહિ વાણી :
 મોજતણી મદિરા મુક મુખે, મોત ભમે મરણવા !

ઓમર ! તું આસ્તિક હશે, પણ, તારો અલ્લા બુદો.
 તું દારૂડિયો હોયો, તો પણ દારૂ તમારો જુદો,
 મદિરાક્ષી કે પ્રીતના બમે મોજ મદિરા નામે-
 પી લે માનવી એ પણ મદિરા, નયો અઢે નહિ બુદો.

સાચી વાણી તું ઉચ્ચારે, લોક તને ધુતકારે :
 તું તો કખરમહીં સતેલો - છો આવમ ધુતકારે :
 કોઈ તને સફી ગણતા, ને, કોઈ કહે તું કાફિર,
 અલ્લા સાથે લડજે ઓમર ! એ તુજને ધુતકારે.

ફેરફાર

જે આંખે ભરતી નથી ક્ષણમહીં, ને ઓટ ખીણ પળે,
 ના અંખુ ધુધવાટ ઘોર કરીને, ઉત્સુગ જે ઊછળે,
 વિચિ, વિજ્રમ, કે તરંગ નહિ બ્યાં-તે સ્થિર પાણી વિશે,
 આજે ગાણ રહ્યો કરાળ વસમો નિનાદ ત્યાં શા મિયે ?

શાંતિ, ધૈર્ય, સહિષ્ણુતા સહજ છે, જેના સ્વભાવે સદા,
 જ્ઞાનિનો અતિરેક બ્યાં નથી, અને, ના હુર્વનો યે સદા,
 એવા મરૂ સ્વભાવની સરળતા, ને, સ્થિરતા ક્યાં ગયાં ?
 ને, આજે પરિતાપ, કષ્ટ, કટૂતા, ત્યાં શીદ બ્યાપી રહ્યાં ?

ભગવાન

અય ક્ષીરો, ઝોલિયાઝો, જઈ કહે ભગવાનને,
 આ જહાંની માટી પર, તારી અપેક્ષા થઈ રહી.
 દુનિયા ઘડીને તું દુવાગીર, બેસી રહ્યો બેહિસ્તમાં
 તું છે રહે પરદેનશીન, તુજ ચિત્રલેખા થઈ રહી.
 હે! હસ્તગીર, સમ્રાટ, ઈશ્વર, તુજ શુભળદન કેવું હશે ?
 છે ના કહે-આલમ ઉપર, તુજ શિષ્યલેખા થઈ રહી.
 આ પીર, ને, પયગંબરોથી, વિશ્વ તો વહેમી બને;
 આલમને અલ્લા તુજની, એકાકી ઈચ્છા થઈ રહી.
 તે જીવ દીધો, જીવન દીધું, ત્રિભુવન કીધાં તૈયાર તે,
 તે સર્વ આપ્યું છે ખુદા, પણ એક ભિક્ષા રહી ગઈ.
 આ વિશ્વના વર્તુલમહીં, વિધવિધ ભરી તે વાનગીઃ
 તું વિશ્વકર્મા ક્યાં હશે, તેની સમીક્ષા થઈ રહી.
 જ્ઞાનેશ્વરીઓ જ્ઞાનથી, ને, ભક્તતરંગનં ભક્તિ થકી.
 પાક પરમેશ્વર હૃદયે તારી પરીક્ષા થઈ રહી.
 છે વિશ્વ, પણ ક્યાં વિશ્વકર્મા ? હું હું પરંતુ તું કહાં ?
 એ હું-ને-તું બે એક છે, અદ્વૈત શિક્ષા થઈ રહી.
 વમનાર દુહાનો ગોપીમાં છાનો ગયો વૈકુંઠમાંઃ
 મજવાટમાં તારી કનૈયા ! બે પ્રતીક્ષા થઈ રહી.
 તારું નહિ પણ તુંહિ તું-પ્રતિપત્તિ નહિ પણ આકૃતિ,
 દૃંદિયે ત્રિભુવન અમે તુજ દિવ્ય રેખા ક્યાં રહી ?

જ્ઞાનના ગિરિશૃંગ ઉપરથી

વિરાડ વિશ્વની ગોદે રમતાં બાળક પાડે ચીસ,
 ધરતીમાનો પાલવ પકડી બાળક કાઢે રીસ,
 વસંત, વર્ષા, ને, હેમંતે, સજીને નવતર વસો,
 ગ્રહમંડળને ચોકે કૂદતી ધરણિમા દિનનિશ.
 કોણ ધરિત્રી? તે નહિ માતા; તે તો ધૂળ, ને, પથ્થર.
 જીવ વિનાની, તોય સહેલી - જ્યોતે હાથે ઝમ્મર.
 આજે મારી, કાલે તારી, થાય નહિ કદિ કોની!
 તો પણ જનતા, જનપદ, જનની કહી પૂજે જીવનભર.
 દેશ, પ્રદેશ, વિદેશ, સ્વદેશ મહીં નહિ ભેદ લગીરે
 સરખો સ્વાગ દીસે છે સઉના પથ્થર, માટી, નીરે.
 જમીનના જુદા દુકાઓ હાથ ધરી માનવીઓ,
 'આ મારો' કહી રહ્યાં છે રાખી ખોટી ખુમારી શિરે.
 સઉ પાણીના ઝિંદુ સરખાં, રજ સરખી સઉ ધૂળની.
 સઉ પથ્થરની કાંકરી સરખી, સર્વે એક જ કુળની.
 માનવ-પાંદડીઓ ખીલે છે વિશ્વતણા ઉપવનમા,
 રંગ જુદા જુદા પણ પાંદડીઓ છે એક જ કૂલની.
 ધરતીમાના કટકા કરીને, વાડ બનાવી લોકે,
 તે કટકાને જનમ લોમકા, માત મનાવી લોકે.
 વાડ કરીને વેર વધાર્યા, લાડ કરીને લિખ્યા,
 માટી માટે માનવતાને છેક હણાવી લોકે,
 જે ઘરમાં તું જનમ્યો તેથી, તે ઘર છે નહિ તારું.
 મારું તારું કરીને તારો જીવ જાણે શા સારું?

ચોખ કરી દે એક વખત કે, જગતતણા ચોખૂંટમાં
 ભતળ, ભૂધર, ભૂ આ વિશ્વે સઉની ભૂતિ સારું.
 જરથી કે જીવ્યાંથી જેનો વિકૃત થાય પલકમાં
 નૈતિક દૃષ્ટિથી તેની નહિ કિંમત હોય ખલકમાં
 એક પલકમાં ચલક જશે, તું કહાં તલક બલ રાખે !
 મનને રાખ ખલકમહીં, છો પગ છે એક મુલકમાં,
 ધરતીથી મન છોડી દઈને, મન બોડી દે વિશ્વે,
 ધરણિપરની પ્રીત સ્વાસ્થી, માનવતાની વિશ્વે.
 માનવતાનો પ્રેમ જહીં છે-જહાં બને ત્યાં જનની.
 જાતિ, જન, જનક, ને જનની સઉનાં એકજ વિશ્વે.
 ભતકાળમાં યુદ્ધ થયાં છે, તેની પીડા આજે,
 ભવિષ્યમાંહી યુદ્ધ થશે, તેની તૈયારી આજે,
 નરનારી દુખિયારાં થઈને પાડે સઉ ચિચિયારી :
 ‘ક્યાં છે શાંતિ ?’-તે સઉ મુખ પર છે લાચારી આજે.
 વિશ્વપ્રેમની વાત વૃથા છે, યુદ્ધકથા જ્યાં નિશઠિન,
 શતાંશ શાંતિ જીવે, ચાલે જંગ જુગોથી લયહીન.
 ધર્મ, શાંતિ, માનવતા, જાતિ, વિશ્વપ્રેમ, સમૃદ્ધિ,
 કાવ્ય, કલા-ની કાયા ઉપર ટાંપે ખૂની સંગીન.
 પેટ કરાવે વેઠ લલ્લે-આ લોભ કરાવે લોભ.
 કાયાને છે અંત લલ્લે, પણ માયાને નહિ લોભ.
 ઓભાથી છે કાયા કંપે, ઓખાં છૂટે અંગે,
 નેવ ઉપર શાંતિ સૂતેલી, યુદ્ધ ભિલું છે ભોલ.
 રામસમા રાજવીઓ મૂઆ, સીતાસમી સઉ સતીઓ,
 ઋષિ, મુનિઓ, સંત, તપસ્વી, જ્ઞાની, ધ્યાની, યતિઓ.
 ખાંજીર, સોદાગર આજે રહ્યા જગતમાં ખાડી,
 સમાજ વચ્ચે વટમાં ફરતાં, આજે નટ, ને, નટીઓ.

ધરમ ગયો છે અંતરમાંથી, શરમ ગઈ છે આંખે,
 નીતિ ગઈ વ્યવહારમહીથી, કોઈ ન પ્રીતિ સાંખે.
 સત્તા, સાહ્યળી, સ્વાર્થ, સંઘર્ષણ, ભૂતલમાં પથરાયાં,
 શાંતિ શહીદ થઈને મરતી, ઝેર વેરને વાંકે.
 અસિઓના ચળકાટમહીં, ને, બંદુકતણા અવાજે,
 ઘોડાના ઘોંઘાટ ખૂંખારે, બરછી, બખ્તર સાજે.
 મંદિરમાંના ઘંટારવ, ને, મસ્જિદમાંની બાંગો,
 આરતી, આરઝૂ, આરાધન સહિ ઝાંખાં પડીને લાજે.
 વિશ્વ બધું આશાભર દોડે, ભાવિના મારગમાં,
 પાઈ મદિરા સંતે તેથી ભેર હતું ડગડગમાં.
 થોડે જઈ થંભી જાશે શું વિશ્વની આ વણુઝારો ?
 શિરમાં જ્યારે ઝેર વ્યાપશે, લોહી ભરાશે દગમાં.
 ગ્રેમ, દયા, બંધુત્વની વાતો કરીને મૂઝા છુસસ,
 સાદી, સીધી, શુદ્ધ વાતથી, માણસ થાય નહિ વશ.
 સંત, ભક્ત, ઈ પ્રભુના બંદા, સાધુ શહીદ થયા'તા,
 રાજનિયંત્રણ કરનારાઓ ગઠડીમાં બાંધે છે યશ.
 ધર્મધુરંધર, શૂરવીર, નરવીર જિલા ત્રાડો પાડે,
 રાષ્ટ્રપતિઓ, રાજપુરુષો, બેઠા આંખે કાઢે.
 વિશ્વશાંતિની વાત કરે છે, વાતૂડિયાં વાયજમાં,
 ને બાણગર વિશ્વયુદ્ધના પથ પર પગલાં માંડે.
 સસલા જેવો બાહુર લાગે, સાવજ જેવો અંદર,
 જાત ભલેને ઝેરીલી પણ વાત કરે છે સુંદર.
 વિશ્વતંત્ર વિધાયક પાક્યા, એવા જનની કૃપે,
 બકયોગી, ને, તકસાધુઓ, અજમાવે છે તકદીર.
 માટીના માનવને મનમાં લાગે માટીની લગની,
 જર જવાહીર, જમીન, ભેરમાં વીતે દિન ને રજની.

વિશ્વપ્રેમક્યાં? વિશ્વશાંતિક્યાં? ક્યાં બંધુત્વ? સઉ છે ડોળ,
 પરાર્થ કરણી એક તમુની, સ્વાસ્થની ગન્ગગન્ગની.
 સંતોની પોઢી છે કાયા-વાણી પોથીમહીં સૂતેલ,
 કોઈ બિચારાં મૂર્ખ માનવી અર્થ, બોધ, ત્યાં ગોતી રહેલ.
 કળરોને ખંદીને ચાલી મસ્તીમાં પામર વણઝારઃ
 નીતિબોધનાં પુસ્તક પાનાં ફાટ્યાં વટ્યાં ઊડી રહેલ.
 શિર પર હાથ ધરી હું બેઠો જ્ઞાનગિરિના શૃંગ ઉપર,
 ક્ષુદ્ર ક્ષુભિત માનવની આજે જોઈ રહ્યો છું અવર જવરઃ
 એક દિશામાં, એક માર્ગ પર, ચાલી રહી માનવ લંગાર,
 ક્ષણભર પછી નીચે નહિ ઉતરું, ઉત્તત બેઠું જીવનભર.

મારો ગુણ

જે મારો ગુણ ગૂઢ રહે,
 તે ગુણ ગુણ હંમેશ રહે.
 તે ગુણનો હું ગર્વ ધરું,
 તે ગુણ ના કદી વ્યક્ત કરું.

જીવન-સૂત્રો

અતિ આનંદમાં મસ્ત, ઘેઠા'તો કેઈ માનવી,
 હિમાદ્રિ-શૃંગ-ત્યાં જાયે, વહે સાંનિધ્ય જાહવી.
 ગયો હું તેમની પાસે, શિર નીચું કરી નમ્યો,
 પગધૂલિ ધરી માથે, તેથી હું તેમને ગમ્યો.
 ધન્ય છે જિંદગી મારી, સાધુ-સત્સંગ ધન્ય છે,
 કાજ આત્મોત્તતિ સાધુ સંગતિ અગ્રગણ્ય છે.
 જાહવી-સ્પર્શથી સારાં 'પાપ' ધોવાઈ જાય છે,
 સાધુની દૃષ્ટિના સ્પર્શે પાપ તો ભસ્મ થાય છે.
 દુઃખ અજ્ઞાની, હું ભીરુ, શુદ્ધ ના મુજની મતિ,
 યોગીને દ્વાર હું આળ્યો, જેમ કે શરણાગતિ.
 ન જાણું શું થયું'તું, ને, થવાનું શું ન જાણું, હું
 હું'તું શું સત્ય-ના જાણું, ધર્મમાં નહિ મારું હું.
 લખ્યું શું ભાવિમાં મારે, લખ્યું શું જન્મ-અક્ષરે ?
 તમારી દૃષ્ટિ તો જાડી, ભાવિમાં ચલુ જિતરે.
 પૂછું ના પ્રશ્ન એકઠે હું, આપજો પ્રભુ ઉત્તર,
 યોગી સાંનિધ્યમાં પ્રાણી થાય છે સઘ નિર્ભર.
 વર્તમાને રહેનારા, ભૂતકાળે રહેા તમે.
 ભાવિમાં દૃષ્ટિ નાળીને, વર્તમાન રચો તમે.
 હસીને જોયું આકાશે, કે, ત્યાંથી ઝેરણા મળે,
 વધો યોગી હસી મંદ, વહે છે ઝેરણા બળે.

નથી હું યોગી, કે બોગી, આત્મજાની ય હું નથી,
 નથી વિઠાન, કે દંભી, મારી છે . શુદ્ધ ના મતિ.
 પૂછ્યું છે તો સુણી લેજે, કહું છું વાત જે તને,
 રુચે તે સંઘરી લેજે, બાકીની આપજે મને.
 પ્રભુને શું પડી તારી, નિત્ય, કે, ચોપટા લાખે,
 જમે ઉધાર નાંખીને, તાહરાં કૃત્ય સાચવે?
 ઘડોને શું પડી તારી, કે, તારા જન્મને દિને,
 નિર્ધારે ભાવિ તે તારું, ગેસીને તુજ આંગણે.
 વર્તમાને જીવી જાણ, ભૂતકાળ ભલી જાણે,
 નહિ ઇશ્વર, કે ના તું, ના કિસ્મત ભાવિને સૂજે.
 દયા, ને, દીનતાથી ના, લોકકલ્યાણ ધાય છે,
 ખરે કલ્યાણનો પથ વિશ્વની માંદા ન્યાય છે.
 ખીજાંની ભૂલને માટે, માફી તેને ન આપવી.
 પોતાની ભૂલને માટે, માફી ના કદી યાચવી.
 મિત્રાચારીતણા હેતુ, મિત્રને ઠગવા તણા,
 મિત્રાચારી નથી આથી, સાચા, ના, રેનેહીસુહૃદો!
 જંગલી દેશના લોકો, ખાય છે એકમેકને,
 સંસ્કારી લોક, આ વિશ્વે, ઠગે છે એકમેકને.
 વસ્ત્રમદ્દશ છે નીતિ, ઢાંકે કુરૂપ અંગતું:
 ના તેવા દંભી લોકોનો કોઈ દિ કર સંગ તું
 બુદ્ધિશાળી દીસે તે કૈ, બુદ્ધિવાળાં નથી બધાં,
 મૂર્ખતા ઢાંકવાની છે આવડે તેમને કળા.
 ખોટા છે ખડ્ગધારી તે, ખડ્ગને રાખીને ફરે:
 બુદ્ધી બુદ્ધિ 'સદા વિશ્વે, સ્વાંગ તો બુદ્ધિનો ધરે.

નવાં વસ્ત્રો સજી અંગે, સજ્જનો સાંજને સમે,
 બુદ્ધિકેરાં જૂનાં પાનાં, નવાં ઉત્સાહથી રમે.
 ઘણાં છે માણસો એવાં, બધીયે વાતમાં સદા,
 ગમે ત્યાંથી લઈ આણે, અહુને વાતવાતમાં.

બધી નિર્દોષ વાતોમાં, અર્થ તે કાઢવા મથે,
 બધી નિર્જીવ વાતોને, અર્થવાહી ગણી કથે.

હાસ્ય, વિનોદ, કે, ટીકા, સદા દે દંશ તેમને,
 રક્તાપિત્તી સ્વભાવોને, સ્પર્શ મીઠો ચ ના' ગમે.

નહિ જેને કંઈ કામ, કદી ના નવરો પડે,
 મળે' જો કામ તેને તો, બધેથી આપદા નડે.

વિના માંએ ન કોઈને, આપજો ધન તાહરું,
 વિના વિચાર કોઈને, આપ ના મન તાહરું.

હુતો તેવો રહેજે; ના સ્વાંગને સત્ય માનતો,
 તારા સંસારને શાને, નાલ્ય શાળા બનાવતો ?

નમ્ર તો છે નર્મુ સત્ય, સાચું વ્યક્તિત્વ નમ્ર છે :
 દીપે ના વશ તે જેને-જે જાણે જન પ્રસ છે.

ઉદાર ચિત્તના લોકો, કરે ના કોઈની ટીકા,
 પરંતુ, તે સદા ધંજે, અન્યથીયે ઉદારતા.

બહુ ડાહ્યા જનો બેઠા હોય તો ત્યાં જતો નહિ;
 અને, જો જાય તો તારી બુદ્ધિ દેખાડતો નહિ.

બધાયે મૂર્ખ જ્યાં લેગા મળી સંતોષ માનતા,
 પ્રસ જો જાય તો તેને મૂર્ખમાં જ ખપાવતા.

નોટનું નાણું જ્યાં ચાલે, સોનાની પરવા નહિ,
 નોટના દાગીના પહેરી 'સજ્જનો' ફરતા અહીં.

સુંદરીઓ તથા સંગ ભલેને તુજને ગમે,
 જોજે કે નારીના રંગે ખુદિ તારી નહિ રમે.
 મોહિની નારીની છેને તુજની આંખને ગમે,
 ખુદિનાં ચક્ષુ નારીને, વિશ્વમાં કદિ ના મળે.
 તરંગો છે ભલે રમ્ય, કિંતુ સાગર તે નથી :
 મીઠી માત્રનીની મસ્તી, ખુદિની અસ્તિ ત્યાં નથી.
 મીઠી વાણી અને હાસ્ય, નેનના અમકારથી,
 નારીથી મેળવે તો - લે સ્વીકારી ઉપકારથી.
 ઠઠ્ઠ વાણી, તિરસ્કાર, અદૃહાસ્ય મળે તને,
 નારીથી - તો સ્વીકારી લે, જોઈું ના આણતો મને.
 ભરેલા વિશ્વમાં સારી નારી શું એક હોય ના,
 કે તારા દિલની સામે પ્રેમદૃષ્ટિથી જોય ના ?
 અધા છે પાંગળા લોકો, સ્થિરતા ના ધરી શકે.
 ધનના લાકડી - ટેકા વિના તે ન ફરી શકે.
 પ્રેમ ના રાખતો લોકો, ધિક્કારે રાખતો નહિ,
 ખહુ ના બોલતો, ને જે, સુણે તે માનતો નહિ.
 છુપાવે વાત શત્રુથી, મિત્રથી ચ છુપાવજે,
 છુપી જે વાત તેને તું, હમેશાં કેદ રાખજે.
 જોઈું નાહું સદા દે છે સત્જનો મુક્ત હાથથી.
 તેવી રીતે, વિવેકે તું વર્તજે મુક્ત ચિત્તથી.
 કલા જે મૌનમાં છે તે, નહિ વાચાળતા મહીં,
 મૂર્ખાઈ, મૌન છુપાવે, વાચા તે દાખવી રહી.
 નિર્માતાં તુજના દાવો, પ્રતિસ્પર્ધીની ચાલપર
 વિધાતા તું નથી તારો, નિર્મ્યુ ના કૃણ કર્મ પર.

કાળનું જે કરે દેવ, બ્યાજ તો આપવું પડે,
 અકાળ કાર્ય જે થાય, તેને સિદ્ધિ નહિ જડે.
 લોક ભૂયો કરે સાથે, તેથી કે થલ ગુણ ના
 બધાય લોકમા બક્ષી, એકરગી અપૂર્ણતા.
 દુષ્ટકર્મો ભલે ખીજે ભવે ભોગવવાં પડે.
 પરંતુ મૂર્ખતા કેરા ફળ તો સુત સાપડે.
 નહિ આનેદ કિંતુ તું દુષ્ટકરી વિમુખતા
 સદાય વાછજે જેથી સતોષી તું રહે સદા.
 સુખ છે ગ્વખુ ને દુઃખ સાચું આ વિશ્વમાં રહ્યું,
 નહિ સસારમા સાચુ કોઈને સુખ સાંપડ્યું.
 જિંદગી ત્રિધુના જેવી, તેને તો તરી જાણવી:
 નહિ તે ભોગને ભેદ, તેને તો વેઠવી રહી.
 ગગાનીર વાંડ મદ, મંદ, મદ સમીર જ્યાં,
 યોગી ધીરે વહે વાણી, નમે છે મારું શિર ત્યાં.

* *
 *

ઉદારતા

કેવો છે ત્રિભુ તુ ઉદાર !
 ઔદાર્યે કુતો સહાર !

મનની વાતો

તારા મનની વાતો જ્યારે તુજથી નહિ સહેવાય,
મનમાં જન્મી, મનમાં ઉછરે કોઈને ના કહેવાય,
કદ્યા થકી પણ ના દિલાસો-કોઈથી નહિ સમજાય,

ને, મન તારું ઊભરાય,

ને, તન તારું ગભરાય.

“તરંગ સાગરના ના કદિયે, નદી-ઉરે લહેરાય,
ગંભીર નાદ મૃદંગ તણે, તે વીણા ક્યાંથી વાય?”—

તે, જો તારાથી સમજાય,

ત્યારે તું નહિ

તને ભૂલી જઈ,

ખીજાં પાસે તારા મનની વાતો કહેવા જાય.

એકલ, ઘોર, ગંભીર સૂતો છે સાગર અવનીમાંદ્ય,
સાગર-ઉરની ઊર્મિ પાછી, સાગરમાં શમી જાય,
તે સાગરની ઊર્મિ કોઈથી ઝીલી ના ઝીલાય,

ના, સાગર નાખે હાથ,

કે, કરુણ ગીતો ગાય!

લહરી આવે, તરંગ આવે, કે, આવે તૂટાન,
ઉદ્ધિ-ઉર પર રમવા શમવા, તેનું છે નિર્માણ—

તેનું થાય તને જો જ્ઞાન,

ત્યારે તું નહિ

તને ભૂલી જઈ,

મૃદ સંગે પેટી સંસારે ગાય કદંત્રાં ગાન (ચિત્ર XX)

ફૂલની માળા

મળી મને ફૂલની એક માળા,
તાળાં ફૂલો, ને વળી છે મુંવાળાં.
સેવા કીધી કોઈની કોક દિ મેં,
સેવા કીધી બુદ્ધિથી વધીને-

તેનો પુરસ્કાર મળ્યો હતો, આ;
ઉપકાર ખાલી કદિયે જતો ના.
સુવાસ, ને, સુંદરતા ભરેલાં,
ફૂલો પહાંકે પ્રભુને ધરેલાં.

દેવો કરે ના ફળની અપેક્ષા,
પામે પરંતુ ફૂલકેરી ભિક્ષા.
હું સંત છું, દેવ છું, કે ન જાની,
સેવા કીધી ના કદી મેં પ્રજાની.

છતાં મને ફૂલની જો પ્રસાદી,
મળે, સ્વીકારું મૂક આર્દ્રતાથી.
ફૂલોમહી છે ફળ ભાવનાનું,
જેનું રહું તત્ત્વ હંમેશ છાનું-

ભક્તિ, ભરોસો, વળી બ્રાતૃભાવ,
કે, અર્ધ્ય, પૂજા, પ્રીતનો જમાવ;
જે દિન ખીલી કરમાઈ જાયે,
સુગંધ રહેશે, ન, હંમેશ શ્વાસે.

શાશ્વત ન ફૂલો, નહિ તે સુવાસ,
શાશ્વત નથી કીર્તિતણે પ્રવાસ.
ક્ષણિક વસ્તુ સહને ગમે છે;
જ્યા કીર્તિનો હાર ગળે રમે છે.

આચાર્યવર્ત

જ્યાં છે સુમન, જ્યાં છે સુમન, ત્યાં ત્યાં રહ્યું આપું ચમન,
જ્યાં એક આર્ય વસ્યો હશે, ત્યાં ત્યાં રહ્યું માદર વતન.

સંસ્કાર વર્ષોના જહીં, એકે ન મૃત્યુનું કદન.
પરદેશી લાખો સંસ્કૃતિનું જ્યાં થયું કાંઈ કદન.

એ કુલીનતા, એ સંસ્કૃતિ, એ વેદ ગીતાનાં કવન,
એ ધર્મ, ને નીતિ તણું સાદુ કવન, સાચું શ્રવણ.

એ ધર્મનિષ્ઠા, પાઠપૂજા, યજ્ઞ, હોમ, અને હવન,
આ આર્યભૂમિ આલમે, સાચી રહી દાર-અલ-અમન,

દાર - અલ - અરણ કયાંથી બન્યું, આ વિશ્વાસાંતિનું ભવન!
ચોપાસથી શીદને ફૂકે છે, કલેશનો બિનો પવન!

વાંચું ગીતા ને ઉપનિષદ, ને ધર્મપદનું હું કવન,
ને, વેદ, શ્રુતિ, ને સ્મૃતિ, ને ગાંધીનું અવનકવન.

તે ધર્મના શ્રેયો મહી, દ્વાપર-યમા, મંદિરમાં,
મૂર્તિ, નદી, ને ધેનુમાં, સુર તણા તે તારમાં,

એ આર્યતાની શાળમાં, કાને પડે આદિ વચન,
કે સત્ય, ને, બીજી અર્ધિના, આર્યનાનું છે બૂજન.

આખ્યાથી વધુ લીધું

આખી જિંદગી લઈ શું કરશે?
 લીધું લોગ વની.
 તુમને શું કરું? માનવી! તારે,
 સંચયની છે લગની.
 તું જ અસંતોષી જીવડો છે,
 પ્રભુને હાથ હુમરો!
 વિભુ ઇચ્છે તો એક જ પળમાં,
 ભરે ખજાનો તારો.
 દિવ્ય શક્તિમાં આસ્થા તુમને,
 પ્રભુ છે એવો દાનો,
 તે આપે તો આખ્યાં કરશે,
 ભરશે તુજ ખજાનો.
 જિંદગી વાત સુણી કે હરિને,
 હાથ થયા છ કરોડો!
 બે હાથે લેનારા, હાવાં,
 ધન લેવાને દોડો!
 સહ દોડ્યાં, ને, તું પણ દોડ્યો,
 દેનારો નહિ યાકે,
 લૂંટ ચલાવી લેનારાએ,
 ધનનો ઢગલો આંખે.

લક્ષ્મી લેનારાનાં એવાં,
લેવાથી નહિ યાકે:

“લાવ ! લાવની !” કહીને લીધું,
છે દેનારો યાકે.

લગલે લગલે સોનું ચઢતું,
લલથી ‘બસ’ નહિ કીધું.

દેનારો વળી વળીને બાલે:
“લોગવની જે લીધું.”

ને, લાખ હાથથી દેનારાએ,
કરોડ હાથથી લીધું.

એક પલકમાં ડુંગર ડોલ્યો,
હીધાથી વધુ લીધું.

ભૂલ

દીવા જેવી ખુદશી, નયનથી દેખી, અનુભવી
અરે, એવી વસ્તુ પડતી પણ જુઠી જગમહી.
જૂઠાં, તંદ્રાધેર્યાં નયનથી નિહાળ્યાં મૃગજળો;
અચક્તે દ્રિયોથી પ્રતિદિન કરું છું બહુ ભૂલો.

અભાગીની આશા

દેખ અભાગી! જીવણું છે તો

ખાકી જીગરને હસવા દે,

કિસ્મતના કાળા કૂતરાને

તારી પાછળ ભસવા દે,

બેસી રહ્યો શીદ, જાઠ જાતો યા!

તું પંડે તુઝનો દીવડો યા!

કિસ્મતથી આગળ ચાલીને,

કિસ્મતથી ચ વડો યા!

હામ, ભેમ, ને, અસ્મિતાને

અંતરથી નહિ ખસવા દે!

આવ્યું તમસ તો દીપ ધરી દે,

ધમ્મભસતો જુવાળ તરી લે,

ધીરજ, ને મમતાથી પ્રાણી!

પુરુષાર્થે તું પ્રાણ ભડી લે:

વણ મારેલું દુઃખ ને આવ્યું,

અંતરમાં નહિ વસવા દે!

*

મને ક્યાંથી મળે મારો નાથ ?

વૃક્ષ, ને, વેલની વિશ્વનીમાંહી, દેખી રહ્યો રળિયાત;
એક ન તારું કણસણું, કે, તરણું આબું હાથ.

મને ક્યાંથી મળે મારો નાથ ?

આલે મેં ચાંદાની જ્યોત નિહાળી ગાળી અંધારી રાત,
એક ન ન્યાળી આંગણ મળતી, દીવાની નાજુક વાટ.

મને ક્યાંથી મળે મારો નાથ ?

ખેઠા હું ઘેરા સાગરસુરનો, મેળવવા ગૂઢ નાદ.
એક ન મારા કહેલું આથડતો, તારાં ઋણાંનો સાદ.

મને ક્યાંથી મળે મારો નાથ ?

પોથીનાં પાનાંને વાંચીને થાક્યો, ખેડ્યા સમુદ્ર સાત.
એક ન વાંચું નામ મેં તારું, ખેડી ન મારી જાત.

મને ક્યાંથી મળે મારો નાથ ?

હાથે આલે મેં આંખ રાખીને, ખેલાવ્યા દીનાનાથ.
નેન ન અંતર આલમાં વાળ્યાં, ન્યાળવા વિશ્વનો તાત.

મને ક્યાંથી મળે મારો નાથ ?

તર્કના દોરડે કિશ્તીઓ ખેંચી, એક ન લાંગરે તીર.
ભક્તિથી ભાવિક નાવે બેસીને, તરિયો સાગર નીર.

મને ક્યાંથી મળે મારો નાથ ?

જ્ઞાનને દીવે શ્રદ્ધા નિહાળી, શ્રદ્ધા ન આવી હાથ,
શ્રદ્ધાની આંખે નાથને જોયા, નાથ રૂપ સાક્ષાત.

મને ત્યારે મળ્યા મારા નાથ ?

*

આથમતે દિને

દિ આથમ્યો છે !

તું આવ રટવાને,

હરિતું નામ ! હરિગુણગાન ભજવાને !

અંદર મંદિરમાં તું આવ,

અંતરને હરિનામ સુણાવ,

ભવસાગરને તરવાને !

સાગર ઉપર નાવ દહે છે,

‘હરિ’ ‘હરિ’ અદર સર્વ વહે છે,

‘હો ભગવાન !’

‘સિયાવરરામ !’

પાર જઈ હરિ મળવાને !

દિ આથમ્યો છે !

તું આવ સજવાને !

દિલ શૃંગાર ! શયન શાષ્ટુગાર કરવાને !

અંતર મંદિરમાં પુકાર,

પ્રીતમ કેરો જય જયકાર !

માઝમ રાત વિહરવાને !

સાંનિધ્યે પ્રીતમ રાખીને,

ગોદમહીં તુજ શિર નાખીને,

આ દિ ગ ન થી

તન, ને, મનથી

પ્રીતમ સાથે એક થવાને !

દિ આથમ્યો છે !

તું આવ લ્યજવાને,
કોમળ કાયા ! જગજન માયા મૂકવાને !

મૃત્યુ લઈ ને આવ્યો કાળ,
લડલડ તુજ કાયા ને જાળ.

આત્માને નહિ અડવા દે !
દેહથી પ્રાણ વિખૂટો થૈને,
મહા પ્રાણમાં મળશે જૈને,
એ ક જ્યોતમાં
એ ક જોતમાં
અસ્તિ તારી વિસરવાને !

પરદેશી સત્તા

મારું છે ઘર, માલિક ખીજો,
જ્યમ માયૂકનો આશક ખીજો.
પરણ્યો ઇન્છે છે સહવાસ :
આશક ઇન્છે સ્થૂલ વિલાસ.

નૈનીતાલના માર્ગપર

ચોતરફ ડુંગરા સાત ઊંચે ઊભા, મધ્યમાં નૈની નામે સરોવર,
ચાર બાજુ તિબેટી મહુર્તી માર્ગ પર, એક હારે ઊભાં છે તરુવર.

સાંધ્યકાળે, અને, દિવસે માર્ગપર

લોકના થોડ ત્યાં જાય ચાલ્યા,
સ્વર્ગની કિન્નરીઓ સમી મુંઢરીઓ
તણાં જુથ મેં કાંઈ લાળ્યાં.

લાલ રંગો ભરી ગાલમાં, સ્મિતથી ચિત્તને ચોરતી, સ્વસ્થતાથી,
ચાલતી, ઢોડતી, ગાતી, ને નાચતી કન્યકાઓ દીઠી મસ્તમાતી.

હાથ પર શ્યાનને દોરીને, ડાલતી,
મ્હાલતી, મોગથી ચિત્તહારી,
ઊનના વસ્ત્રથી વીંટીને દિલને
હાથ વેરી જતી દીઠી નારી.

ને, જુવાનો, અને, વૃદ્ધ જોયા તહીં, સૈનિકો જેમ ચાલે અદાથી,
વસ્તિ ત્યાંની દીસે દૂર, ને, વેગળી જિંદગીની ફૂડી આપદાથી.

સ્વર્ગ શું આ હતું? સ્વર્ણ રૂપેરી રંગો
ગ્રહે પૃથ્વી, ને, પ્રાણી માત્ર,
દશ્ય ત્યાં જોયું મેં નૈનીના માર્ગ પર,
નેન થંભ્યાં, થયાં નસ ગાત્ર.

ઘોઝને દોરીથી મસ્તકે બાંધીને વસ્ત્ર ફાટ્યાં તૂટ્યાં નાંખી અંગે
કમ્મરેથી વળા જેવડા પેહાડના મજદૂરો જાય છે ઉછરંગે.

*

મુત્સદ્દી

સત્યથી લાંધી જેની સદા છે દિશા, તે છતાં દીસતો સત્ય પંથે.
વાતમાં, વાક્યમાં, લેખ, કે, લાખણે વાપરે શબ્દ તે 'સત્ય' અંતે.

સ્મિત છે ઝોષ પર, શબ્દમાં શાણપણ,
ક્રોધ જેને કદી છે ન બાણ્યો,
કેઈ સિદ્ધાંતને લોકમાં અફર, કે,
સફળ તેને કદી છે ન માન્યો.

વાત તે ગરીબની અશ્રુ સાથે કરે, ધનતણે છે છતાં તે પૂજારી,
એક છે અલ્પ તેની ક્ષતિ વિશ્વમાં-વાતને, વર્તને ના ઉતારી.

લાસતો તે મૃદુ, શાંત, સોહામણો-
તે છતાં વર્તણુકે અહંતા;
કેઈની લાગણી, બુદ્ધિ, કે, કદની,
ચિત્તમાં સેવતો તે ન, ચિંતા.

સ્વાર્થથી, વેગળો સ્વાર્થ તેનો દીસે-સ્વાર્થ તેનો હુતો એક સત્તા;
બુદ્ધિથી, દોરથી, બુદ્ધિથી બળવે તે, પ્રભુતાભરી એક મત્તા.

બુદ્ધિને બંધને રાખીને તે ઠગે
લોકને, ને, ઠગે પડને પણ;
એ રીતે અચળ તે રાખવાને મથે
ચિર સત્તાતાણું સ્વર્ણ આસન.

રાજના કારસારી અને મુત્સદ્દીના હતા દોપ આ છેક નાના,
કેાણ બાણે, નરી આંખપર ના ચડે, હોય એવા બીજા દોપ છાના.

ઐજનાથ

ગોમતીને તીરે, ઐજનાથે ણનું આર્ય સંસ્કારની હું પ્રતિમા,
એક દણ આર્યતાનાં સઉ લક્ષણો દાખવું દીનતાથી કૃતિમાં.

શિવમંદિરમાં રિમત ઓઠે ધરી
પાર્વતીની ખડી મૂર્તિ ખ્યારી,
દૃષ્ટિના ઘેનમાં આંખ સામે ઊભી
થાય છે પૂર્વની સૃષ્ટિ ન્યારી.

પર્વતે આપી જે રમ્યતા બ્યાપી છે પાર્વતીના અનુકૂળ અંગે,
પર્વતે દીધ જે ભવ્યતા, સિદ્ધ છે રમ્ય ઉમાતણા દિવ્ય રંગે.

પ્રાક્ષણી, વૈષ્ણવી, ચામુંડા, નેયમી,
જોઈવારાહી, ઈંદ્રાણી મેં ત્યાં,
દિવ્ય દેવાંગના દેવીઓ દેખીને
અદ્વૈતા સાંપડે જ્ઞાનીને જ્યાં.

ત્રિભુવનપાલની રાજધાની સુની-શેષ, મંદિર રહ્યું ઐજનાથે,
ગોમતી નીરને નીરખે તે નીચે, નીરખે હુંગરા દૂર માથે.

ભક્તિ, ભાવિકતા, શક્તિ સાન્નિધ્યતા,
અર્પતી પાર્વતી માનવીને,
ગૌરવે હું નમું ગૌરીની મૂર્તિને,
હું નમું ગોમતી જાહવીને.

ગિરિજના ધણી, પાર્વતીના પતિ, ગૌર ઉમાતણા સ્વામી શંકર,
હું નમું દૃષ્ટિથી દેખી તમ દિવ્યતા, હિમગિરિ સમી, દિગ્દિગંતર.

#

સ્વામી આનંદ

બાલસમ ગેલતા, યુશીથી ખેલતા, હુર્ષની હેઠી વર્ધાવતા જે,
યોગનો ધર્મ, ને, ભોગનો મર્મ, ને, કર્મની સાધના બાણતા જે.

યોગીની ચાતતા, ભોગીની કામના,
તુચ્છ જેણે ગણી જીવને છે,
શાંત, ને, શુદ્ધ, સુહાગી, ને સ્વસ્થ,
જે આત્મચકુરના દર્શને છે.

છે પૂજારી હિમાલયતણી સૃષ્ટિના, દૃષ્ટિ જેની ઠરે શિખરોમાં;
તે છતા જેતું અન્નર વસે દુઃખદારિદ્ર્યનાં માટી-થાપ્યાં ઘરોમાં

અદ્રિકામાં દીસે હિમગિરીતણી
મેખલા હુર્ષને ગ્રેરનારી.

અન્તરે જે વમી તેની આલેખના;
એક પણ ભેઈ જ્યાં ધારીધારી.

ના ગિરિગંડુરો, કે ગિરિ કોટરો, કે ગિરિશિખરો સિદ્ધ ક્રીધાં,
મેં ન નિકટ જઈ હિમગિરિતણી રમ્યતાનાં અમીપાન પીધાં-

દૂરથી ભગ્યતા, રમ્યતા ગમ્ય જે,
તે નિહાળી થયો હું કૃતાર્થ;

વિશ્વમા થાય છે દર્શને તો કવચિત્.
તુચ્છ કેા ' જિંદગી સઘ સાર્ય

સ્વામી આનંદને મેં નિહાળ્યા જરી, જેમ મેં હિમગિરિ નિહાળ્યો-
ચિત્તમાં યાદ બે શિખરોની લઈ, હું સુહાગી બની બાઉ ચાલ્યો.

*

શિખરો

પુસ્તકે શિખરો, મસ્તકે શિખરો, લેખને શિખરો ઢસકતે છે,
હાલતાં, ચાલતાં, બેસતાં બેઠતાં, ગિરિનાં શિખરો મસ્તકે છે.

ખારી ખોલી દીધી, શિખરો મેં દીઠાં,
ગંધ ટ્રીધી, ખડાં આંખ સામે;
હિમ ભમ્યો હતો શિખરોને વિષે;
બુદ્ધિના દિલ પર ખર્ચ ભમે.

શિખરો પર ગયો, શિખરો મેં દીઠાં આવી ઉભો તળેટીમહી હું,
ભોલું નીચે, હજુ શિખરો છે નીચે, ને જીભાં શિખરો છે જહીં હું.

કોઈ અંગુલીથી શિખરો દાખવે,
તાણી કે આંખને તે નિહાળે;
માર્ગ નિર્દેશના પાટિયા પર લખ્યું,
ક્યાં હતાં શિખરો હિમમાળે.

અશ્વ, ને, દાંડીઓ યાત્રિકોને લઈ ભય ઉત્સાહથી શિખરો પર,
શિખરો પર જઈ યાત્રિકો ભેગ છે ઉચ્ચ હિમાલયે શિખરો પર.

પૂર્વમાં શિખરો, પાશ્વમે શિખરો,
ઉત્તરે, દક્ષિણે શિખરો છે;
પર્વતે ને ચર્યાં તો પછી ચિત્તના
ચિત્તને, લક્ષણે, શિખરો છે.

મેં જીગર શિખરોમાં પરાવી દીધું, ને, શિખરમય થયો કલ્પનાથી;
હું જીભો શિર જીયું કરી વિશ્વમાં, ને, શિખર હું થયો સાધનાથી.

ચક્ર

ઉર્ધ્વમાં મૂળ, ને, મધ્યમાં થુડ છે, પેડી પેટાળમાં વૃક્ષ શાખા,
વાક્ય છે જ્યાં પ્રથમ, તે પછી શબ્દ છે, તે પછી વર્ણ છે એવી ભાષા.

વૃદ્ધતા આદિમાં, ને યુવા તે પછી,
અંતમાં આવેનો બાહ્ય કાળ,
ભાવિ છે મૂળ, ને, ચાલુ છે મધ્યમાં
આખરે ભૂત - એવો ત્રિકાળ.

અખિધથી નીસરી પાછી દોડે નદી, જાય ઉચે ગિરિમાળ છે જ્યાં,
જ્ઞાન આવે પ્રથમ, તે પછી ભક્તિ, ને, અર્ચના આવતી અંતમાં જ્યાં.

મૃત્યુ પ્રારંભમાં, તે પછી જિંદગી,
જન્મ અંતસ્થ જ્યાં છે રહેલો,
કાળ, નિર્સર્ગ, કે, શબ્દ, પ્રાગલ્ભ્ય, કે,
સર્વનો સ્રોત ઊધો વહેલો.

એવી શું દૃઢપના અર્થ વિહોણી, જો, આદિમાં અંતનો પ્રાણ રહેલો?
ને, રહ્યું જન્મમાં મૃત્યુ, ને જીવનમાં વૃક્ષની જિંદગી સઘ ખેલો?

જ્યાં નથી આદિ, કે, અંત, ને તે છતાં,
ચક્ર બ્રહ્માંડનું નિત્ય ચાલે,
કેમ ત્યાં, ઉર્ધ્વ, કે, મધ્ય, કે, અંત, કે,
મૂળ, કે, જીવને ચિત્ત લાગે?

ચંદ્રલેખા વધે, ને ઘટે, ને છતાં આદિ, કે, અંત છે ના શરિમાં,
એવું ચક્રીય છે સર્વ આ બ્રહ્મમાં-આદિ કે અંતની જ્યાં ન સીમા.

દંભ

શક્તિશાળી, સુભાગી, અને સિદ્ધ તું, મુસ્મિતે તું સદા શુભ્રકાય,
નેનતું નૂર, ને, ચિત્તની ચેતના, અંગની શક્તિ આજે વિલાય.

તું સમાધિસ્થ આજે સૂતો કપ્રમાં,
તારી ખાંભી ઉપર ચક્રુ ઠારી,
પાંગળો ધર્મ, ને, માંઢલી માન્યતા,
અંધશ્રદ્ધા ઊભાં આંસુ સારી.

વૃદ્ધ જો કે થયો, શક્તિ તારે હતી, કોઈ યુવાનની મસ્તી જેવી,
ભૂત, કે ભાવિના કાળથી સ્પૃશ્ય ના, જોમ જોળનભરી હસ્તી તેવી.

ખાળથી માંડીને વૃદ્ધ પર્યંત તે
તારી સત્તા સદા છે જમાવી,
રાય, કે, રંક-ને સાધુ, શયતાન પર
મોહની જાળ તારી બિછાવી.

ચિત્ત મેલું ભલે, આંખમાં છે સુધા, મુખ પર રમ્ય છે હાસ્ય હેલા,
તે તર્કગો, ભમર, બાંતિ ઊભા કરી, સત્યનાં મૃત્યુ ખોટાં કીધેલાં.

સત્ય નૂતન ઊભું શાંત ગંભીર ત્યાં,
જ્યાં સૂતો આજ તું સોડ તાણી,
કોતરે અક્ષરો તારી ખાંભી ઉપર
દર્દથી ખોલીને બ્યંગ્ય વાણી.

“દંભ તું તો જીવ્યો, જિંદગાની ઘણી, ધ્વંસ તારો થયો આજ જ્યારે;
સત્ય નૂતન હસે! સત્ય જૂનાં ભલે કપ્ર પર આવીને આંસુ સારે.

Rameshchandra J. S.

દયાળાગની શિષ્યકલા

આજ તારી કલા વાપરે શિષ્ય-
સ્થાપત્યની સૃષ્ટિમાં શીદ હિંદુ ?
આજ તો કદની કેસુડી આંખનું,
કાંતિકોણે ઠંથું દૃષ્ટિખિંદુ.
ઉછળે સૃષ્ટિમાં નાદ ઘેરો કરી
કદપના બંડનો સમ સિંધુ;
વાદળાં, કલેશ કંકાસ ને યુદ્ધનાં,
ઘનમહી રાખતાં, ગુસ ધંદુ.
કાવ્યની કદપના પત્યરે કોતરી,
બિભી ધમારતો મોગલોની;
સાક્ષી તે, સાદ્યખી, શક્તિ, સત્તાતણી.
ભોગની, ભૂખની કે ભૂલોની.
એક કે રાજવીની હતી લાલસા
નારીમાં તે થઈ મૂર્ત તાજે;
પ્રેમના વૈભવે બોલતા પત્યરોમાં
નહિ પ્રીતિનું દર્દ રાજે.
આજ કંડારી કારીગરે આરસોમાં
ફરી બગતી થાય રક્તિ,
રાજવૈભવ સમા દેવ વૈભવતણી;
બ્યાં ન વિવેક, કે લાવભક્તિ.

આ સમે પત્થરો ટાંકીને શીદને
શિદ્ધમાં પેલવો તું છુટાવે?

કાંકરાનાં કીધાં કીર્તિમંદિરને કાળ,
ઠાલે ધૂળિમાં મિલાવે.

આજ તો માનવીએ ધરી હાથમાં
બુદ્ધિ ચાતુર્યની લોહ છીણી?

જેથી કોરાય કારીગરી માનસે
લબ્ધ વિચારની ઝીણી ઝીણી. (ચિત્ર ૪૫)

ન્યાયાધીશ

સમત્વ બુદ્ધિ રાખીને સમસ્ત સૃષ્ટિને જૂએ,
ઉંચા-નીચા, ગરીબ-મીર છે સમાન દૃષ્ટિમાં.
મીઠી જળાન જલની-તટસ્થતા નહિ ખૂએ,
અલિપ્ત, દીન ને કઠોર કોણ સારી સૃષ્ટિમાં?
બુદ્ધિના બળરમાંથી તે ગહે છ તરવને,
શબ્દ ત્યાં હબર ત્યાંથી અથે શોધી કાઢતો.
બુદ્ધિને પ્રમાણ માની, ના ચૂકે મમત્વને,
કાયદાની ટોકને તે ન્યાયથી સમ્પતો.

નેતિ

ના ! નથી ! ને નથી ! હું નથી ! આ નથી ! તું નથી ! તે નથી-ના નકારે,
જન્મ લીધો, અને, જિંદગી જોઈ છે; મૃત્યુમાં હું મળું તે પ્રકારે.

દૃષ્ટિથી દેખતો, કર્ણથી સૂણતો,
જાણથી જાણતો વિશ્વદારે,

હું નથી, તો પછી કોણ છે હું ? સદા
'નેતિ, નેતિ' કહી જે પુકારે.

કોણ છે માનવી ? જન્મ, ને, મૃત્યુ છે શું ? અને શું હતી જિંદગાની ?
વિશ્વ છે શું ? અને વિશ્વસીલા ? વળી શું વસુધાની વિચાર વાણી ?

જે નથી, તે નથી, કેમ તે એમ જાણી
શકે, કે, નથી તે કથીને ?

'હું નહિ' જાણતો તે યદિ તે નહિ,
કેમ જાણી શકે 'હું નથી' તે ?

તત્ત્વના જ્ઞાનને ઠાંસી ઠાંસી ભરી જિંદગાની કીધી કેવી ભારી !
'નેતિ ! નેતિ !' કહી, રેતી જેવી કીધી, ખેતી જે ખેડવા જેવી સારી.

મોજ, ને, મસ્તીને કામના ગોરસે
છે ભરી દેહની આ મદુકી,

કેમ તેને ધરે વેદના જ્ઞાનની
કામધેનુ કને જે વસકી ?

હું ન મિથ્યા, અને, હું ન 'નેતિ' હતો, સત્ય છું, હું, અને, મારી કાયા;
સત્ય મિથ્યા હતું, જે હતું 'નેતિ'માં-સત્ય છું હું, અને, મારી માયા.

તત્ત્વદર્શન

કોઈ આજે જુઓ, કોઈ કાલે જુઓ, કોઈને દેખવાની ન દાનત.
કોઈ ભેઈ ગયા, કોઈ ભેશે હવે, કોઈ ભેશે કદી ના કરામત.

કોઈ ભેઈ રહે, કોઈ ભેઈ કહે,
કોઈને ગમ્ય છે ના સબવટ,
કોઈ સાચું કહે, કોઈ જૂઠું કહે,
કોઈ તેને કહે છે બનાવટ.

કોઈ તો ટોટીમા એક ભેઈ કહે 'ટોટી તો એકની છે રિયાસત.'
કોઈ તો એક રૂપે નિહાળી કરે એકને, ભિન્નરૂપે કિકાચત.

કોઈ તેની કરે છે ખુશામત, અને,
કોઈ તેની કરે છે ઇબાદત.
કોઈ તો તત્ત્વ લેયા વિના બાણીને
માણતા જિંદગીમાં જિયાદત.

ચર્મચક્ષુવડે કોઈ ભેઈ જતા, કોઈને દિવ્યતાની ઇનાયત.
કોઈ તેની કરે છે હિકાચત, અને, કોઈ તેની કરે છે શિકાચત.

મેં શું ભેયું-કહું? મેં શું બાણ્યું? કહું :-
બાણી ઇન્માનિયતની ઇશારત.
ભેવી મારે નથી, ભેઈ છે મેં નહિ
બ્રહ્મની બ્રાતિમય કો ઇમારત.

બ્રહ્મને બ્રાંનિરૂપે બતાવી પ્રભુ, તત્ત્વને રાખી મૂકે અનામત.
તત્ત્વની મગ છે ના અદાવત, અને, કિંતુ, તે દેખવાની ન તાકત.

*

મોહનની વાણી

મોહન વાત કરે હૃદયંગમ, સંગમ થાય સદા હિતકારી,
નીતિ, અને જગરીની મળી-ભળી, ધર્મ અને અતિ પાવનકારી.
વાણી સુભાગી વહે વીતરાગી-વહે વચને જીલથી મુર ગંગા,
મોહન વાણુમહી કરી મજ્જન મેળવતા બળ રંક અપગા.

શુભ્ર સરસ્વતી મોહન જીલ પરે વિહરી વહતી વરદાયી,
માનવીના જડ કર્ણવિવરની કોટરમાં થતી આર્ત દુહાઈ,
મંજુ તરંગ ઉઠી દિલને દ્રવતા; બનતા કદી તે સુખદાઈ;
વાણીનું વારિ રથગિત થતું, મૂળ મૃત્યુની માટીથી બાય ખિડાઈ.

મત્યુથી દેહ મરે, જીવ બાય, જખાનની નિર્ઝરિણી અટકે છે,
શબ્દનું નીર સરોવરમાં પડી રંગ અને રસથી ફટકે છે.
કિંતુ ન ગાંધી-ગિરિ ગરવી ઉરના ગિરિથી ગરતી અટકે છે,
ભારત ભોમ વિષે ભમી ભારતી આરત પામી હજુ ભટકે છે.

સાદ ભલે ન નિનાદ કરી નદી નીરસમો કરતો ચમકારા,
વાદવિવાદની છે ન્હૈ ત્યાં વીચિ જન્મ ધરી કરતી પડકારા.
વાણી ભલે નહિ આજ ધરે નદ પાણી પ્રવાહીની પાલર ધારા,
મોહન-વાણીનું પાણી સરોવર ચિત્તપથે પડ્યું નાખી પસારા.

મોહ પમાડતી, મોહ મટાડતી મોહનની મનમોહક વાણી,
આતમ, ને, મન તપ કરી વળી તૃપ્ત કરાવતી રોચક વાણી.
વાચનું વાડમય છે ન નચાવત નિર્ઝરિણી સમ મોચક પાણી,
મોહન-વાણી સરોવરનું હતું પાવક પ્રેરક ગોરખ પાણી.

स्वार्थः

કોઈ પરમાર્થી કે'શો મને ના જરી, સ્વાર્થતા વર્તુલે હું પડ્યો છું,
વર્તુલાકાર જે સ્વાર્થ - સાધુતનું ત્યાંથી બીજે નહિ આથડ્યો છું.

સ્વાર્થમાં છું પૂરો, સ્વાર્થમાં છું રૂરો,
 ને અધૂરો હોતો હું પરાયે,
 જે કરું, જે વિચારું, વહું તે બધું
 સુજના હીણભાગી હિતાર્થે.

કોઈ જે વર્તુલે આવી સાથે વસે, તે મને છે. કહે સાર્થસાધુ,
કિંતુ હું જાણીને વાણી સાચી વહું, હું પ્રમાણિક છું સ્વાર્થસાધુ.

કિંતુ, પરમાર્થનો અર્થ સાચો મને
છો જડે સાર્થ કેા શબ્દ કેાપે,
ના ચડે દૃષ્ટિ પર-મારી, કે, અવરની કેા
ક્રિયા જે બરી છે ન હોયે.

મારુ વર્તુલ છે સ્વાર્થનું નાનું, મે, કોઈનું હોય વર્તુલ મોટું,
હું ન જોઈ શકું : કોઈ સદ્ભાગી છે। વર્તુલકારની પહાર જોતું.

ચિત્તમાં કોઈના હિતના સ્પર્શથી
હું મને રાખું વંચિત ન્યારે,
હિત મારું કરું, ને, પરાયે નહિ
ચોટતું સ્વાર્થી આ ચિત્ત ન્યારે.

ગાજી વાજી કદી કોઈ લોખા લલા માનવીઓ કરે છે પ્રશસ્તિ,
'સ્વાર્થી તું! સ્વાર્થી તું' આવીને કાનમાં ગણગણે બહાલથી એક વ્યક્તિ.

પૂર્વજો

કોણ તારા હતા પૂર્વજો, જેની પાસે થઈ તો હતી શક્તિ તારી ?
કેવી રીતે થઈ આવી સંસ્કારી સુડોળ સુભાગી આ વ્યક્તિ તારી ?

તારી ઘડતર કથા કોઈ દેખિનીએ

કેવી રીતે લખી ભૂતકાળે ?

કોણ એ પૂર્વજો ખીજ રોપી ગયા

તુજ વિકાસનાં મૃત કાળે ?

દેહની, દેહવિકાસની જે કથા, તે ન વિચિત્ર, કે, ગૂઢ તે છે;
તે કથાનાં કરે નિત્ય પારાયણો માનવી વિશ્વમાં મૂઢ તે છે.

રંગ, ને, ઘાટ જુદાં ભલે અંગનાં,

દેહથી માનવી એક ઇસમઃ

દેહના-જન્મ, જીવન અને મૃત્યુના

નિરનિરાળા નથી કોઈ નિયમ.

અંગના રૂપ, ને, ગુણથી ના કરું હું પરીક્ષા કદી પૂર્વજોની;
તેમની, મારી, ને અન્યની વિશ્વમાં દેહરૂપે હતી એક ચોની.

દેહ, સંસ્કાર, ને ચિત્તની વૃત્તિના

વારસાનો મળ્યો છે ઇન્દ્રિય,

સાચવું એક જે ખીજમાંથી થતો

મુજ વિકાસમાં ન્યાં વધારો.

જેમણે છે દીધી ચિત્તવિકાસની શક્તિઓ દેહની આકૃતિને.
છા જ્યાં તે હતા, કિંતુ જાહેરમાં, હું નમું પૂર્વજોની સ્મૃતિને;

સ્મૃતિનો ભંડાર

જે સઉ વાંચ્યું, વિચાર્યું, ને જોયું છે,
તે ભૂલી નહિ છું હું ધડીમાં,
ભૂલવા જેવું જે હોય. સંધાય, ના,
તે કદિ સ્મૃતિઓની કડીમાં.

જે બધું સંઘર્ષ હોત જે વાંચ્યું છે,
સાંભળ્યું તે બધું હોત સાથે,
જોયું તેના કીધો જો હોત મેં નિધિ,
મેળવ્યું તે હોત આજ હાથે.

તો હું આજે બન્યો હોત વરણાગિયો,
કે, બન્યો હું હોત સંગ્રહાલય-
કે, બન્યો હું હોત કુદ્ર ભંડારી, કે,
હાલતું ચાલતું પુસ્તકાલય.

ભાર એ બેફજૂલ વસ્તુઓનો
નહિ રાખીને હું કરું મુજ માથે.
સ્મૃતિના ચોપડામાં જમાનોધ,
હું જે કરું હોય વિકાસ ખાતે.

કૃતિ, આકૃતિ, કે, ચિત્ર આંખે ચડે,
કાન પર આથડે કો કવે જે-
સ્મૃતિના સંગ્રહાલય મહીં તે નહિ
ચિર આયુ કદી ભોગવે છે.

સ્મૃતિભંડાર ખાલી નથી તે છતાં,
 મૂલવી મૂલ્ય મેં વસ્તુ રાખી,
 ચિત્તની જીલને સ્વાદ જેનો ચડયો,
 માત્ર તે વાનગી એક ચાખી.

તેથી જે દેખુ છું, દાખલું છું કદિ,
 શબ્દમાં - યાય સાર્થક્ય તેનું,
 શબ્દ જે હું લખું, વાણીમાં હું વણું,
 ભાવિમા યાય સ્થાપત્ય તેનું (ચિત્ર ૪૬)

સંજ્ઞનતા

મારી જાત કમાઈ છે સુજ્ઞનતા, સર્વસ્વ જેથી મળે,
 કીર્તિ, પ્રીત, દયા મળે હર પળે, મારી અહંતા ગળે,
 તેને છે ન દરિદ્રતા, દુઃખ નહિ-જુદા ધને તે રળે.
 તેનું વિત્ત કુળેર જેવું બનતું સંતોષ કેરા બળે.

મારી વર્ષગાંઠ

આજ રાણી ચડી રાજ્ય સિંહાસને, તાજ આજે ચડ્યો રાણી શિરે,
ઘેલછાના શિખર પર ચડે માનવી રાજધાનીમહીં ટેમ્મ તીરે.

ગર્વથી ગાજતા, લોકગણ આજ
નિહાળતા પ્રેમથી રાજરાણી,
ગજપોષી પ્રસંગે લખુ કાવ્ય હું,
આજના દિનને ધન્ય માની

આજ હિલેરી, ને, તેનસિંગ હિમગિરિ શિખરના બને છે વિજેતા,
પ્રકૃતિને છૂતી, હૃદયથી ગાજીને, રાજા થૈ માનવી ગર્વ લેતા.

આજ છૂતાય છે જે શિખર જોયું
માત્ર આ નેત્રને તાણી તાણી,
તે વિજયના પ્રસંગે લખુ કાવ્ય હું
આજના દિનને ધન્ય માની.

એડ બાજુ દીસે ઊડતી લાગણી મસ્તી, આનંદ, ને, ઘેલછાની,
બીજી બાજુ લણાતી દીસે કાપણી ધૈર્ય, ને, ખત, ને વીરતાની.

કોઈ પણ કારણે આજનો દિન, તો,
લાગ્યને બારણે નોતરે છે,
આજના દિનની ભવ્યતાને જરૂર
ભાવિ સ્વર્ણાક્ષરે કોતરે છે

ગણી સુદાસિની, શુભ મુશાગી તું, તાજ આજે ચડ્યો તુજ શિરે,
આજના દિનને ધન્ય હું માનતો વર્ષ બાવન ચડ્યા મુજ શિરે

*

સાદી સેવા

રંગબેરંગી, ને, અવનવા વસતી જીવંતીને નહિ છેતરું હું,
બુદ્ધિની કાતરે જીવંતી ઢાંકવા કોરું કાપડ ધવલ વેતરું હું.

બ્રહ્મ, બ્રહ્માંડ, ને, મોક્ષની કલ્પનામાં

રમે છે નહિ ચિત્ત મારું,

જીગરું બ્રહ્મવિજ્ઞાનનું ખેલતાં

ખેલતાં હું સદાકાળ હારું.

છે મને લોભ વૈકુંઠનો ના જરી, દ્વેષ છે ના મને અવગતિનો,
લોભ છે ના મને રામ, કે, કૃષ્ણનો, લોભ પણ છે ન ઉમાપતિનો.

આ ભવે હું ન માગું અનાસક્તિ, કે,

હું ભવોભવ નહિ ભક્તિ માગું,

માગવું હોય મારે કરું તો સદા

જ્ઞાનને, બુદ્ધિની શક્તિ માગું.

ક્યાં રહું સ્વર્ગ, કે, ક્યાં રહું નર્ક, ક્યાં જન્મ, ને, મૃત્યુના લક્ષકેરા ?

આ જીવન, પર જીવનની મધોમધ રહ્યા દષ્ટિને ડારતા દક્ષટેરા.

બુદ્ધિના બલવડે હું પરિશ્રમ કરું,

સન્મતિથી સહ કર્મ સેવું,

તો, મને, ના પછી, મોક્ષના ધર્મથી

જિજ્ઞાસામાં કંઈ લેવું રેવું.

ધર્મ મારો નહિ કર્મથી વેગળો, શ્રી મારી ધરે શ્વેત વાગા,

ઈશ મારો ઉપર ધર્મ ઉપાસનાના નહિ નાખતો નેક લાગા.

પુણ્ય મેળવવાની વેલછા

ભાગવત, ને, ગીતાનાં થતાં શીદ પારાયણે ભારતે દાડી દાડી ?
એ બધાં ધર્મનાં પુસ્તકોએ કહો, ભાવના કેની ક્યારે જગાડી ?

સત્યનારાયણે લોક વચ્ચે વસી,
લોક પાસે કરાવ્યા તમાસા.
દાવ દેવાની આશા દઇ, દેવગણ
રોજ નંખાવતા ઠાલી પાસા.

રામલીલા થઈ છે ભવાઈ, ગલીએ ગલીએ ફૂદયાં રામ સીતા.
કાન ફૂટી જતા એવડા સાદથી કૃષ્ણ વાંચે ઘરેઘેર ગીતા.

‘ગીત ગોવિંદ’ના કૃષ્ણ કેલી કરે,
રાસલીલા કરી રાત ભગે,
ગોપીની સંગ ગોવાળિયા નાચતા,
જ્યાં જુઓ ત્યાં બધે બંસી વાગે.

રામ, ને, કૃષ્ણને દેવ માની લીધા, ફૂલ નૈવેદ્ય ચોખા ધરાવ્યા,
ત્યાંથી પાછા ફર્યા; સંગ લાવ્યા કશું? કે પછી બુદ્ધિને વેચી આવ્યા!

અંથ વાંચ્યા બહુ, અથ પૂજ્યા બહુ,
શાસ્ત્રીઓની સુણી અંથ વાણી:
દેહ, કે, દિલમાં, શાસ્ત્ર, કે શાસ્ત્રીની,
એક પણ વાત ક્યાંયે સમાણી?

વાચને, પૂજને, અંથપારાયણે, પુણ્ય આવે લગીરે ન પાસે,
પાપ પુંકે પુંકે દોડતું આવતું, સાથ દે જિંદગીના પ્રવાસે.

નવી દષ્ટિ

એકનું એક દર્શન જુદાં ચક્ષુની દષ્ટિથી દીસતું નિરનિરાળું,
એકને ધવલ જે દષ્ટિથી દીસતું, અપરને તે દીસે કાળું કાળું.

દષ્ટિના લેદથી, દર્શને લિન્નતા

લાળીને ચિત્તને યાય બ્રાંતિ.

દશ્ય તો એનું એ, દષ્ટિ છે જૂજવી;

દષ્ટિમાં યાય છે નિત્ય કાંતિ.

તથ્ય જે દષ્ટ, ને, સ્પષ્ટ સાદુ સીધું: દષ્ટિ ફરંત છે તેથી ધૂપે.
ભાવના-કલ્પના સૃષ્ટિનાં દરોનો કેમ દેખી શકું સત્ય રૂપે?

વસ્તુમાં, લક્ષણે લેહ જુદા જુદા,

વસ્તુ જુદી જુદી સૃષ્ટિમાં છે.

બાહ્ય, કે, આંતરિક દશ્યને દેખવાની

રીતો જૂજવી દષ્ટિમાં છે.

લિન્નને એક રૂપે સદા દેખવું, તે હતી દષ્ટિની રીત જૂની.
લિન્નને લિન્ન રૂપે જ સ્વીકારવું-એ નવી રીત છે સાવ સૂની.

ભેવું તે જાણવું, જાણીને માનવું,

માનીને પાળવું સત્ય નિર્યે.

કલ્પનાસૃષ્ટિની વસ્તુઓ લોકને,

કેવી રીતે બને ધથ ચિત્તે!

જૂની દષ્ટિ નહિ ચક્ષુથી ભેય છે, ચિત્તથી ચિંતવે તે ન વસ્તુ;
ધર્મશાસ્ત્રે કહી, સત લોકે અહીં-તેહને તે કહે: 'અસ્તુ અસ્તુ.'

ઝેર

ઝેર પીતાં તને આવડે જો નહિ,
 થાય બેઝાર તું વિધવાને,
 ઝેર ના જીવે તું શકે દિલમાં.
 તેથી અમૃતનો પક્ષ તાણે.

જીવવાનો અધિકાર તેને નથી,
 ઝેરને જે પચાવી ન જાય,
 ઝેર પી નાર ઝિંદા દિલી થી,
 જીવન જીવતો જિંદગીના પ્રયાણે.

રમ્ય રામા લઈ સંગ, ઉમંગમાં,
 રંગરાગે રમે સુર ગર્વે,
 કેમકે, સાગરે સાંપડે જે અમી,
 મંથને, તે થડે દેવ સર્વે.

લક્ષ્મ ચોળી, વિટાળી ગળે સર્પમાળા,
 ધરી વિધને શિવ કંઠે,
 એકલા, તાંડવે નાચીને, વિધની
 કીર્તિ વિસ્તારતા દિગ્દિગંતે. (ચિત્ર ૪૭)

રાખને જે વિભૂતિ ગણે માનવી,
 સર્પમાં કૂલમાળા નિહાળે,
 ઝેરને જે સુધા માનીને પી જતો,
 રેલી કીર્તિ મરે ના અડાળે

પી જતો, જીવતો, ને પચાવી જતો,
 ઝેર પર વેર ના ચિત્ત આણે.
 જાગતો જીવતો જાગૃતિથી, ગ્રહી,
 તે અવિનાશીનો અંશ પ્રાણે.

સુખ, સંતોષ, ને, શાંતિની શીશીઓ
 પર લખ્યો શબ્દ મેં 'ઝેર' આજે,
 આપદાની સુધાની મુદ્દા સર્વદા,
 જેથી સસારીને ઘેર ગાજે.

પાપ

મુજને દોષ તું દે નહિ, મારામાં નહિ પાપ,
 મુજમાં પાપ સ્વયં સ્ફુરે, પ્રગટે આપોઆપ.
 હું તો કૃપ અને ગરા પ્રભુપ્રેર્યા ઠલવાય,
 ગરણાં નિષ્લય્યાં હતાં, દોષ ન ફૂંપનો ક્યાંય.

ଉତ୍ତରୀ

એક દિવસ થઈ અંખના મુજને વિશ્વને કોઈ ખૂણે પડીને,
મૌનમાં એકલો જિંદગી ગાશું હું ચિત્તના ચિંતને જે ઢૂળીને.

હું સ્વયં સ્વૈરવિહાર માટે કરું,
 મૂક વિચારના રમ્ય બાગે,
 ને બનું મસ્ત વિચાર કુમુદના
 મૃંક્તા પ્રાણદાથી પરાગે.

હુંમહો હું ઊભી સૃષ્ટિ એવી કરું જ્યાં રહે ના કદિ દેા કમીના,
રચું ભુવનો મોજ, ને, મસ્તિના, ને કદિ દર્દ, ને, દિલગીનાં.

બુદ્ધિ, કે, જ્ઞાનના દીપકો ચેતવું,
 જે, મને આંખમાં જ્યોતિ આપે,
 ભાવભીની કરું ભક્તિ હું નાથની,
 જે સદાકાળ સંતાપ કાપે.

यित्तमां व्यापती आग्न्यां पाणती, यित्तमां जन्मतारां दुःषेने,
यित्तमा वर्षता मेघ न्यां पोषता यित्तमां जन्मतारां सुषेने.

કોઈ મારો ધણી છે નહિ વિશ્વમાં,
 હું રહું એકલો, ને, અદ્વલો,
 પંથમાં સર્વ જલા પડ્યા-પ્રજાતા-
 કારણે હું પડું છું ન જૂનો.

આ બધી ઝંખના આજ આદે નથી હું બન્યો પીઠ સંસાર-પથે,
આઘમાં જેમ અજાણી, હું તેમ છું આજ, તાવત રહું, કીટ અંને.

પ્રભુનો સંબંધ

મેં નિભાવ્યો તને અન્તરે, મન્તરે,
 ને, તને મંદિરે ધર્મ સ્થાપ્યો,
 જ્યાં ગયો ત્યાં ન તું એક રૂપે રહ્યો,
 જૂજવા રૂપથી તું પ્રકાશ્યો.

તે ગીતામાં કીધી વાત બીજી નહિ,
 ઘોષણા તે સ્વયં કીધી તારી.
 'હું કરું! હું કરું'ની સ્વય ઉક્તિને,
 વાણીવિલાસમાં તે ઉતારી.

ભાગવતમાં સ્વયં શુભ, ને, શક્તિની,
 આઈ તે ગર્વથી ગીત-ગાંથા.
 આજ પણ તું સ્વયંભૂ નિભાવે જગે,
 ધર્મવાણિજ્યનાં નિત્ય ખાતાં.

ભક્તિ ને, જ્ઞાનને, ધ્યાન, ને, કર્મને,
 દોરી તું જાય છે એક પંથે.
 તું નિભે, તેથી તું વિશ્વ નિભાવતો,
 આદિમાં તું હોતો, ને, તું અંતે. (ચિત્ર ૪૮)

શુભ ગાવાની જે દુર્બળોની ગતિ,
 તે ગતિને કહે લોક ભક્તિ:
 હું અને તું હતા એક તો, શીદ હું,
 રોજ તારી કરે, હું પ્રશસ્તિ?

ભક્તિ, કે, ધ્યાન, કે જ્ઞાનથી હું, તને
 પામવાના પ્રયાસો કરું છું.

હાથમાં બ્રાંતિનું તત્ત્વ આવી મળે,
તે વિચારે સદા હું ડરું છું.

જા ! હવે તું અહીંથી, જવા દે મને,
હું ન તારી કને આવું પાછો.
ગાઢ સંબંધ જે આપણો આજ સુધી,
થયો તે હવે માવ આછો.

યાત્રી

દરિદ્રી કેરી શ્રી સકળ રહી છે જો મુજ કને,
અને અજ્ઞાનીની મનતણી સમૃદ્ધિ મુજ કને;
વિધાદી આત્મા હું મથું ભવનદીપાર તરવાઃ
અરે યાત્રી, આવી પૂંજ થકી મધે શું ઉગરવા ?

ગંગાદેવીના ઘરમાં રામધૂન

રાતની શાંતિમાં દૂરથી મેં સૂણી રામના નામની! ધૂન આછી:
આવતી, ને સરી જાય છે તે ફરી કાનમાં આવરી જાય પાછી.

હું ઊઠીને જતો, રામના નામના

જાપના ચાપ કાનો વીધે જ્યાં,
રામના નામની વાણી છે આત્મ-
ઉત્કર્ષનો માર્ગ સીધો ચીધે જ્યાં.

બાલકો, બાલકીઓ, અને નારીઓ પુરુષો એક કંઠે કવે છે,
રામનું નામ-ને, કંઠમાંથી કુંળી આર્દ્રતા ભક્તિની જ્યાં દ્રવે છે.

રામ છે સંત, કે, રાજવી, કે પ્રભુ!

રામ આદર્શ, કે, રામ શક્તિ!
રામ પુરાણ, કે ધર્મ, કે જ્ઞાન છે!

રામ છે નીતિ, કે, ન્યાય, ભક્તિ!

જે નથી બાણતા, તે તરી જાય છે રામની ભક્તિથી સૃષ્ટિસાગર:
જ્ઞાનથી રામને બાણતા તે ભરે, રામની શક્તિથી દષ્ટિગાગર.

જ્ઞાન, ને, ભક્તિના ભાવથી રામની

લિશુકા ત્યાં અમે નેઈ એવી,
સાધ્વી સંસારી ને કર્મચારિણી છે-
નારી રૂપે હીસે કોઈ દેવી.

રામના નામની ચબ્દધારા વડે ભક્તિ-મુક્તિ વણાતી અલંગા
જ્ઞાનથી પાન તેનું કરી ભક્તિના ઓજાને દીપની જ્વેન ગંગા.

ક્ષતિ

જ્ઞાનુમાં છે ક્ષતિ, તારલા તેજ દે, તે છતાં કેમ ચંચળ દીસે છે ?
અર્ધમાં છે સુધા, મોતી, માણિક્ય છે, છીપલાં, વિપ તેને વિશે છે.

સાધુમાં દંભ છે, જ્ઞાની ગુમાની છે,
‘લક્ષ્મીમાં અંધતાની ક્ષતિ છે,
રંગમાં ભંગ છે, રંભણે કષ્ટ છે,
સાચી આ વિશ્વમાં ક્યાં રતિ છે ?

રાતમાં મૌન છે, દિનમાં નાદ છે; મૌન, નિનાદ ના, કાંઈ લાવે;
નાદથી ચિત્તનું સ્થૈર્ય કપી ઊઠે, મૌન ચિત્તાંગને સઘ તાવે.

રામની નીતિમાં, કૃષ્ણના રાસમાં,
ગોપીની પ્રીતિમાં ક્યાં ક્ષતિ ના ?
વાલ્મીકિ કાવ્યમાં, શ્રુતિના જ્ઞાનમાં,
ત્રુટીઓ ક્યાંય શું દીસતી ના ?

વસ્તુ જે સાચી તે કોઈદી લભ્ય ના, લભ્ય જે વસ્તુ છે, તે, ન સાચી.
જોયું, ને, અનુભવ્યું, માન્યું, ને, ભોગવ્યું, તેથી ના ચિત્તની આંખ રાચી.

તાપ છે સૂર્યમાં, ક્ષાર છે સાગરે,
વસ્તુ માયિક છે સર્વ નશ્વર.
ઔષ્ણ્ય ભરે ઘણું, ઇશ હુપાયલા,
દિવ્ય વસ્તુ બધી છે અગોચર.

સત્ય, સિદ્ધાંત, કે જડય, કે, દિવ્ય, કે, પ્રહ્લમાં, વિશ્વમાં, કે, દિગંતર-
કોઈ પણ વસ્તુ એવી મને દાખવો, જે હતી એક સર્વાંગ મુંદર ?

પાખંડી

દેવદર્શન કીધાં, પાઠ પૂજા કીધી, હોમ, ને, હવન, ને જાપ કીધા,
તે છતાં ધર્મી ! વિચાર, કે, કેટલાં, જિંદગાનીમહીં પાપ કીધાં !

ગાયને ઘાસ, ને, કીડીને લોટ, ને,

ઢાગને છે એલી તેં દીધેલા;

કિંતુ તેં કેટલા ગરીબના મુખ, ને,

પેટથી રોટલા છે લીધેલા ?

મૂર્તિને ભોગ, ને, સાધુને ટ્રેં સીધાં, ગોરને દક્ષિણા તેં દીધી છે.

લાંચ રૂશ્વત દીધી તેં પ્રભુને સદા, કેટલી જિંદગીમાં લીધી છે ?

મંદિરોના ખજાના ભર્યાં વૈભવે,

મંદિરો પર ધન તેં ચડાવી,

ફેવી રીતે કીધું ! કેટલા અમળવી

લોકનાં ઘરછાંને કઢાવી ?

તીર્થમાં તું ગયો, સ્નાન કીધું, અને દેહ તારો થયો શુદ્ધ દીસે.

કેમ વિચાર ના બુદ્ધિથી તું કરે, કેટલો મેલ છે ચિત્ત વિષે ?

રામ, ને, શ્યામની વાત તારે મુખે

તું કરે રાત, ને, દિ નિરંતર.

તે છતાં નીતિ, ને, જ્ઞાનથી કેમ

તારે રહ્યું આટલું દૂર અંતર ?

હંસ, ને કિતુરમાં-અંધ શ્રદ્ધામહીં ગાળી છે તારી તેં જિંદગાની.

માનવી તું હતો ઇશ્વરી અંશ, કે, તું હતો માનવી મૂઢ પ્રાણી ?

ભૂત, ભવિષ્ય, અને વર્તમાન

મેં દેખી રચનાઓ આજ,
સ્વાધીનતાનું દેખ્યું રાજ.
દેખ્યો મેં સંતસ સમાજ,
લાખતાં આવે મુજને લાજ.

રામકૃષ્ણની આ શું લોભ?
પ્રથમ જિગ્યા ત્યાં સૂરજ સોભ?

મેં દેખી ઘટનાઓ ફર,
જે બનતી નજદિક, ને, ફર.
હિંસાનું ઉલરાતું પૂર,
માનવી આજ બન્યો નિષ્કુર.

(ચિત્ર ૪૯)

શાંતિની સઉ કરતા વાત,
મનમાં હિંસાનો ઉધમાત.

ભારતમાં ઉલરાતું ધન,
નિશ્ચલ ત્યાં માનવીનું મન,
તાતું માતું સુંદર તન,
આમીણુ પણ ત્યાં નહિ નિર્ધન.

ત્યાં સોનાની રેલમહેલ,
ત્યાં નિર્ધનતા આજ વસેલ.

વાણીમાં ઉપનિષદ વેદ,
વાણી વર્તનમાં નહિ ભેદ,
સદાચરણમાં છે નહિ છેદ.
સાદા જીવનનો નહિ ખેદ.

પાપયુક્ત છે પારાવાર,
ત્યાં આજે દંભી નરનાર.

ગંગાજીનું પાવક જળ,
ઉત્તત અણુનમ હિમાચળ,
મન ને મતિ કરતા નિર્મળ,
સદ્ગુણિને આપે બળ:

તે હિમાચળ, ગંગામાય,
આજે કેમ કરે નહિ રહાય ?

કવિતા લખતા પારાશર,
ગાતા ઉપનિષદ્ મુનિવર,
ગીતા રચતા રાધાવર,
તેવી ભારત ભૂમિ પર

આજ નહિ નીતિ, કે, ધર્મ,
નહિ સદ્ગુણિ, કે સત્કર્મ.

જેની છે નહિ ઉજળી આજ,
તે ઇચ્છે છે રામનું રાજ !
ભારતમાં રાજાતો આજ,
સીતાપતિને છે સરતાજ !

સદ્ગુણુ બ્યાં માનવનું મત,
ત્યાં આજે માનવી વિકૃત.

હું પાછો ઇચ્છું ભૂતકાળ,
ભાવિ પર મુજને નહિ બહાલ.
આજે છે સઠિ હાલહવાલ,
હું ઇચ્છું ઊઘી ઘટમાળ.

હું ઇચ્છું વલ્કલ, ને, વન,
હું વાચું જનું સર્જન.

કાનિનો નહિ માગુ ક્રમ,
ભાવિનો નહિ સેવું બ્રમ,
હું માગું પાછો વિક્રમ,
હું ઇચ્છું જીવન નિષ્ક્રમ.

માગું હું માટે આચાર,
રાખી શ્રદ્ધા પર આધાર.

બુદ્ધિની ગઠડી બંધાય,
બુદ્ધિની કડીઓ અંધાય,
આગળ આગળ બુદ્ધિ ભાય,
આગળ જઈ પાછી પસ્તાય.

કોણે જીત્યો જીતેનો જંગ,
બુદ્ધિથી સાધી ઉછરગ?

કેમ વધું નહિ ગોકુળ જઈ!
કેમ બનું ગોપાલક નહિ-
ગોધનનો ફરી માલિક થઈ-
ગોપીજન વલ્લભ થે જૈ,

પાછો ફરી જન્મી આહીર,
બ્રમણ કરું જમુનાને તીર?

હું પાછો સ્મરતો ભૂતકાળ,
જ્યારે જગમાં ના કળિકાળ.
કીરત લેને સ્મરું કૃપાળ,
ત્રીવામાં ધારી ફલમાળ.

વલ્કલ હોય ન હોય શરીર,
ઝેરું જઈ લાગીરથી તીર.

જંગલ, પર્વત, વૃક્ષ નિકુંજ,
વૃક્ષલતા રૂળ ફૂલ ને મુંજ.
શશિ સુરજ તારકનું વૃંદ,
નદી સરવર સાગરને કુંડ-

તે મારાં છે મિત્ર તમામ,
તે છે મારાં તિરથ ધામ

પુણ્ય નહિ પરવાયું જાય,
પુંજ પાપનો નહિ ઉલ્લાસ,
સુગંધ થઈને મસ્ત થવાય,
દુગંધ થયે મન વ્યસ્ત ન થાય.

તેવું જીવન મારું હોય.
પ્રગતિમાં મનડું નહિ મોહ.

ના પાછો આવે ભૂતકાળ,
ના લાવિની ઉજળી ચાલ,
'આજ' મને દીસે વિકરાળ,
મારાં બંધન છે ત્રિકાળ.

કાળથી બદ્ધ બન્યો છું દીન,
હું ક્યાંથી બનતો સ્વાધીન?

✽

પુત્રને

જિંદગીમાં ન તે ભાળી વિટંબના, કે, નથી ભોગવી તે વ્યથાઓ,
કષ્ટ, વિદોષ, કે, શોક, કે, શોષની, તે સુણી છે ન ફૂડી કથાઓ.

ખાળપણ, ને, યુવા આંખ સામે હતાં,
કેમ જાણે સુનેરી સવાર;
સૂર્યનો તાપ, કે, મેઘની હેલીઓ
આવવાને હજુ ખૂણ વાર.

માતૃવાત્સલ્યના, પિતૃકર્તવ્યના તે સુણ્યા સર્વદા સુર મીઠા,
જિંદગીમાં બધે, મોજ, ને તૃપ્તિનાં, હેત, ને, પ્રીતનાં પૂર દીઠાં.

શીખ, આદેશ, કે, સૂચનાઓ નહિ,
આપવાની મને કેં અપેક્ષા;
છે મનીષા, મનોબળ ખરી શક્તિ, ને
બોધ પરકીય છે માત્ર ભિક્ષા.

મલમલી પોતની મોજથી થાય છે પારદર્શક બધી હ્રદ્ર શક્તિ.
બુદ્ધિબળ, યોગ, ને ખંત ને તપનથી માતવી પામતો લદ્ર શક્તિ.

તું તને જાણશે, તો જાણશે બધી
શક્તિઓ સુખ જાગી જવાની;
જ્ઞાન, વિદ્યા, તપસ્યા, પ્રતિભા વડે,
સર્વ ઇચ્છા યશસ્વી થવાની.

છો દિવાકર તપે શિર પર સર્વદા, આંધિ તોફાનના દોર જામે.
બુદ્ધિ, ને જ્ઞાનથી જે ઘડી શક્તિઓ-તે કદિ કષ્ટથી ના વિરામે.

સંસાર

કેઈ સંસારમાં, કેઈ સંસારથી પર જઈ સૌખ્યને લોગવે છે,
કેઈ ઐહિક, અને, કેઈ પરલોકની કામના ચિત્તમાં લોગવે છે

કેઈ સંસારમાં સાર સંશોધતો,
મોહ, મદ, મામથી લુપ્ત થાય,
કેઈ સંસારથી પાર જઈ ભક્તિ, કે,
જ્ઞાન, વૈરાગ્યમાં બદ્ધ થાય.

કેઈ મૂર્તિમહી, કેઈ પ્રકૃતિમા, લોકકલ્યાણમાં કેઈ ભાળે,
કેઈ તેને નિરાકાર નિર્ધારીને-એજ જે તત્ત્વ, અવ્યક્ત ન્યાળે.

કેઈ સંસારને સત્ય માની રહ્યાં,
કેઈ સંસારને સ્વપ્ન માને,
કેઈ ઇન્દ્રિયગોચર પ્રભાને નમે,
ઇન્દ્રિયાતીત કેઈ પ્રભાને.

કલ્પનાશક્તિથી સત્ય શોધાય છે, સત્ય તે કિંતુ ના દૃષ્ટ થાય,
તે સનાતન બની સત્યના નામથી, વિશ્વમાં કેમ આવૃત થાય?

સત્ય સંસારનું સિદ્ધ છે, લોક
માયા કહી કેમ તેને હસે છે?
જે નથી સત્ય તેને કહી સત્ય,
તેના ભણી કેમ લોકો ધસે છે?

સત્યને પ્રહ્મની બ્રાંતિમાં શોધવું, તે હતી તત્ત્વવેદ્યાની રીતિ,
સત્ય સંસારમાં જોઈને વર્તવું તે થવી જોઈએ લોકનીતિ.

કર્મ

જ્યાં સુધી કર્મનો ધર્મ બહુયો નહિ
 ત્યાં સુધી ભાવના સર્વ ખોટી.
 ચર્મચક્ષુતણી કાતિ વિલાપ તો,
 અર્થની શું હતી આત્મજ્યોતિ?

નિત્યનિયમ મહી સાધના જો નહિ,
 શક્તિ અધ્યાત્મની સર્વ જુઠી.
 દિવ્યચક્ષુ નહિ પંથને દાખવે,
 ચર્મચક્ષુ ચદિ જાય ફૂટી.

સત્યની નીનિતું યાત્ર પાલન નહિ
 નિત્ય વર્તન મહી, વ્યર્થ તે છે.
 સત્સનો ભક્તિ-ઉપાસનાનો જગે
 કર્મ કીધા વિના અર્થ શું છે?

પ્રાર્થના, ભાવના, ભક્તિ જૂઠાં હતાં,
 જ્યાં સુધી છે ન વિશુદ્ધ કાર્ય.
 તીર્થ, પૂજા, અને, પ્રાર્થનાથી અપિ
 માનવી તો રહે છે અનાર્થ.

આત્મ વિશુદ્ધિનો દંભ આ વિશ્વમાં
 આચરે માનવી ધર્મ પંથે.
 આત્મકલ્યાણની વાત છે સ્વાર્થની
 ત્યાં નિમીલિત છે સત્ય અતે.

શબ્દ આંકળે સત્યની શોભના
 ક્યાં સુધી શોભશે ભાવનામાં ?
 ક્યાં સુધી સત્યને બંધને રાખીશું
 બ્રાંત અજ્ઞાનની કલ્પનામાં ? (ચિત્ર ૫૦)
 સાદી, ને શુદ્ધ જે જિંદગી જીવતો
 સત્ત્વ ધીજું હું વ્યંગ તેનેઃ
 કર્મનું અંગ તેનું નહિ ભંગ તો,
 ના ચડે બ્રાંતિનો રંગ તેને

* *

★

કાંતિ

પાછળ વધ્યાથી ન જવાય આગળ,
 આગળ જનારા નહિ જોય પાછળ.
 ઇતિહાસની લે નહિ રાહદારી,
 ઉત્કાંતિનો મારગ લે સ્વીકારી.

પરિવર્તન

દેખું આકાશમાં સૂર્યની જ્યોતિથી સર્વ દિશા હુતી અગમગેલી
ત્યાં હું ખીજી પળે દેખું છું મેઘની પંક્તિમાંથી પડે ખૂણ હેલી.

આંખમાં હર્ષ, ને, કંઠમાં ગીત જ્યાં,
પાદમાં પાયલો અણુઅણુ છે.
નેનમાં આંસુ, ને કંઠમાં આર્દ્રતા,
પાદમાં કંપ ખીજી ક્ષણે છે.

સંત જેવો સીધો, શુદ્ધ સાધુ સમો, સદ્ગુણી જે હોતો માનવી, તે,
કૂડ, પાખંડી, ને, દુર્ગુણી થાય છે, પલકમાં કબટી તે દ્રવીને.

મસ્ત કૌમાર્યમાં, હોડતી વેગથી,
જાહવી શુદ્ધ કલ્યાણકારી,
પંકથી ધૂસરી, ગ્લાન, ને શ્યામ તે,
કેમ આજે થઈ છે ગિચારી!

આજ આરામ, ને, શાંતિ જ્યાં વિસ્તરે, ઉગ્ર ઉદ્વેગ ખીજી ક્ષણમાં.
શાંત, નિઃક્રિય, અદૃષ્ટ, સૂતેલ, ત્યાં શક્તિ પેદા થતી'તી અણુમાં.

આજના ચિત્ર પર રંગ છે સ્વર્ણ,
ત્યાં કાલ લાસે મને રંગ કાળા,
આજનો ઘટક જે સ્થિર લાસે મને,
લાવિ આવી કરે બેંગચાળા.

અસ્ત, કે, ઉદય, કે, રાત, કે, દિન, કે, સત્ય, અનૃત, ના ધ્રુવ કેઈ.
ઉન્નતિ, અવતરિ, આવતી ને જતી, ક્યાંથી એકે દિશા મેં ન જોઈ.

આદર્શ

ફર, ને, ફર હું ભેડે છું આલમાં, દષ્ટિ મારી છતા કેમ દંડી !
ધર્મ, ને, નીનિના પાઠ હું શીખતો, બુદ્ધિધેનુ છતાં છે વચ્ચી !

દેહ ગારો કરું ઉજળો વસથી,
ચિત્તને કેમ હું સ્યામ રાખું ?
ભક્તિ, ને, કીર્તને રોજ હું રાચતો,
કેમ ના દોઈ દી રામ ભાખું ?

વાત નીતિતણી હું કરું છું વડી, જાત ના કેમ છે શુદ્ધ મારી !
હું દીનાનાથથી એક થાવા મથું, દંદમાં જિંદગી છે પસારી.

ભક્તિભાવે ભરું ચિત્તની પ્યાલીને;
બુદ્ધિથી કેમ છું હું અધૂરો ?
સત્યના ચિત્તને ચિત્ત ચોટે નહિ,
સત્યની વાતમાં કિંતુ શૂરો.

ભાવનાથી ભર્યો અતરે હું કરું લભ્ય જે છે નહિ, તેની સિખા.
બુદ્ધિને ગમ્ય જે સત્ય સાહું હવું, ફર તેની કીધી લભ્ય ઇખા.

જિંદગીભર નજર થન્ય આકાશમાં
રાખીને જોલતો 'તત્ત્વ તે તું,'
કર્મના ધર્મને બાણી ભેયો નહિ,
બાણું ના એક જે 'તત્ત્વ છે હું.'

ભાવનાનું ભવન પ્રાંતિમય માહરું, લોચમાં છે નહિ મૂળ જાડાં,
પ્રાંતિના ખીજમાંથી નહિ પાંગરે સત્ય સંકટપનાં સ્થૂલ ફાંડાં.

સત્ય

વિશ્વવિદ્યાલયે એસીને હું પહોં પોથીઓ એની એ પાછી પાછી.
અક્ષરો, શબ્દ, ને, વાચ્ય હું શીખતો, મારી વિદ્યા રહે કેમ કાચી ?

મન્ત્રકે હું ભરુ દોહાલાં જ્ઞાનને,
વિશ્વમાથી લઈ ઠાસી ઠાસી,
કેમ તો પણ પ્રદર્શિત કરુ જ્ઞાનને,
લોક ત્યારે કરે મારી હાસી ?

કાવ્ય સાહિત્ય ને, જ્ઞાન, વિજ્ઞાનમા પ્રાણ મારો દઈ હું પરાવી,
આત્મ-સંશોધને, શક્તિ, ને, વૃત્તિને, ભક્તિથી હું દઈ છું નીચાવી.

તે છત, સત્યનો પંથ ના બાણતો,
સત્યનો હર્ષ ના બાણ છું હું.
તે છતાં, ગવ શુભાનથી સત્યનો,
ભાર બાણે બધો તાણુ છું હું.

જ્ઞાન વેરાગ્ય, ને, ભક્તિની વાતથી, મેં રચ્યો સત્યનો દલ ભારી,
એમ, ને, એવી રીતે કરી કટપના, જાંદગી મેં કીધી છે અકારી.

સત્ય આજે મને એક સ્વપ્નું નહુ,
'વિશ્વમા મત્ય ના એક સાચું,'
મત્ય જતુ જીવે, જન્મ લે, ને, મરે,
ચક્ર ચાલે કરી એમ પાછું.

કેમ ? કેવી રીતે ? જન્મ લે જીવતુ ? મૃત્યુમાં કેમ તે જાય છાતું ?
સત્ય પાછો નવો દેહ લઈ જન્મતું ? કેમ ? કેવી રીતે ? હું ન જાણું.

યાત્રા

મોહ યાત્રા તણા છોડીને વિશ્વમાં, સ્વસ્થતાથી રહે કોણ પ્રાણી ?
વાણી, વિચાર, આચારમાં જેહને વાત યાત્રા તણી છે અજાણી ?

જન્મથી મૃત્યુ સુધી હતી જિંદગી

માનવીની અહીં એક યાત્રા,
શબ્દ 'યાત્રા' મહીં, છે રહી લોકના,

પ્રાણને પોષતી નેક માત્રા,

જન્મતાંવાર આ માનવીજંતુની જિંદગીની શરૂ થાય જાત્રા;
વિશ્વના પુણ્યધામે બધાં થાય ભેળાં ભણે ને સઉ છે અપાત્રા;

યાત્રિકો આવી પ્રસ્થાન જે જે કરે,

પંથને કાપતા જાય ચાલી,
તે પ્રયાણા બને પુણ્યયાત્રા,

અને પુણ્ય લોકો તણાં થાય ખાલી.

વિશ્વમાં આવીને કોઈ કાશી જતા, બઝીકેદાર પર કોઈ જાય,
વિશ્વનું પર્યટન કોઈ ન્યારે કરે,—નામ યાત્રા થકી ઝોળખાય.

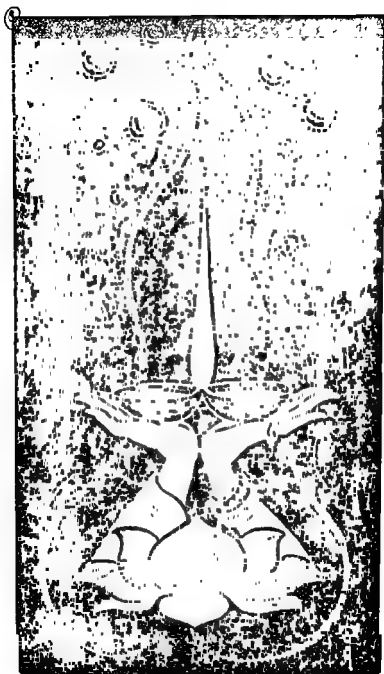
લક્ષ સંસારયાત્રા હતી વિશ્વમાં

યોગયાત્રા હતી મોહ માટે;

મોહ યાત્રા તણા તે છતાં ના મૂકે,

માનવી છે પડ્યો મૃત્યુ ખાટે;

ઠાકડી કસકસી બાંધીને લઈ જશે કાષ્ટવત્ દેહને ન્યાં મસાણે,
તેની પણ થાય યાત્રા શરૂ ગૃહથી ને, પૂરી થાય પહેંચી રમશાને.

ત્રિ મૂર્તિ

ખંડ : ૩ ને

હહાની હહાઈ

અને

મુલાપિતો

૧ શૃંગાર સૂત્રો

પ્રીતનું ગીત

પ્રીતિકેરા ગીતમાં, બે શબ્દોનો પ્રાસ,
એક વિલાસ અને બીજો છે મીઠો સહવાસ.

પ્રેમની મુશુભિ

મુશુભ સાક્ષી છે બને, જ્ઞાતા, પણ, અત્રેયઃ
પ્રેમ મુશુભિમાં નહિ, હું જ્ઞાતા કે જ્ઞેય.

પ્રેમમાં સિમ્ભતિ

હું છું તે બહી જતાં, તુંમાં હું ફેળાય;
તુંમાં હું લય પામતાં હું-તું-બે વિસરાય.

પ્રેમના સંજોગ

પ્રેમ કરે છે માનવી, મળતો ભે સંજોગ;
પ્રેમ ટકાવી રાખવા કવો પડતો યોગ.

લક્ષ્મી

વદન કરવા હું ગઈ, વંદન કરતો કંથ,
લક્ષ્મીની પૂજાધરી, લક્ષ્મી બને લગવંત.

ત્રૂટી અને ખૂળી

આ જગની ત્રૂટી એક છે, રસિયાંને દુઃખ થાય,
આ જગની ખૂળી એક છે, આખર ઉર પ્રિછાય.

પ્રેમીનો સંસાર

પ્રીતિ ઘેલાં દંપતી-તેને નહિ સંતોષઃ
તેના સંસારે લાખ્યાં-રીસ, રતિ, ને રોષ.

ગોપીનું જ્ઞાન

ગોપિકાના જ્ઞાનમાં, એક કનૈયો નામઃ
ગોપિકા ના જાણુતી, બીજાં વેદ પુરાણ.

પ્રેમના પરમાણુ

પ્રીતિના દ્રવ્યે રહ્યાં પરમાણુ વિધવિધ,
પગપગ આપે નવીનતા પ્રેમીને બહુવિધ.

બે પ્રેમ

મન, દૃષ્ટિથી સર્વને, બે પ્રેમો વરતાય.
પોતાનો પરના ઉપર, પરનો પોતા માંહ.

પ્રાકૃત પ્રેમ

ધૂતકારે સ્ત્રી પ્રેમીનો, પ્રાકૃત પ્રેમવિલાસઃ
મુખ પર હોય કઠોરતા, અંતરમાં ઉલ્લાસ.

રૂપ અને કામ

લોકતા રૂપ જુએ નહિ, ભોક્તા જુએ કામઃ
મદિરાના પીનારને, કુલ્લક વસ્તુ જામ.

એ શું સમજે પ્રીત ?

જેનાં નેણ ન નાયતાં, ઓછ ઉપર નહિ સ્મિત.
વાણીમાં મીઠાશ નહિ, તે શું સમજે પ્રીત ?

મન ભમરો

મનનો ભમરો કામના ફૂલ પર બેસે રોજ,
કામ - ફૂલ નિત ખીલતાં, મન મેળવતું મોજ.

રામા અને રામ

રામાને કોઈ શોધતું, કોઈ શોધે છે રામઃ
સહ કોઈ જગમાં શોધતું ક્યાં મળતો વિદ્યામ.

સમાસ

બ્યારે છે સંસારમાં, પતિ-પત્નીમાં પ્રાસઃ
બે જણુ ધ્રુષ્ટે નિત્ય, કે, બેનો થાય સમાસ.

રીસ

પ્રીત વિના નહિ સંસારે, પતિપત્નીમાં રીસ,
પ્રીતિની પ્રતિમા કહી, રોતી, ને, બાલિશ.
રીસનો ધૂંધટ ખોલી દે, પ્રીત દીસે સાક્ષાત્,
ધૂંધટથી નહિ છૂપતી, પ્રીતિકેરી ભત.
સ્નેહીના સંસારમાં રીસ કહિ ન રહેત,
પ્રીતિકેશં કોટકાં, પાડ્યાં નવ પડેત.
રીસ બિયારી બાપડી, વચમાં ગોથાં ખાય,
કામ સર્થુ પ્રીતિતણું આપો આપ ભૂલાય.
પ્રીતિનો પરિમલ જહીં સંસારે પ્રસરેલ,
કરવી રીસ સહેલ છે, નિભાવવી મુશ્કેલ.

પ્રથમ મિલન

તું ક્યારે મળી-તે ભૂલુ-તું મળી, તે ન ભુલાયઃ
પ્રથમ મિલનની મ્હેંક તો જીવનભર ફેરાય.

લાલ-ગુલાબી

- ૦ કાંટા વાગ્યા વિષુ થયા મેંદીથી પગ લાલઃ
ચુંબન વિષુ તેના હતા જેમ ગુલાબી ગાલ.

ઉજ્જ્વલિલ

- ૧૦ પ્રેમી દિલની ઉજ્જ્વતા, ત્યારે તો સમગ્રય,
હંડીથી થરથરી જઈ, અંગ ધ્રુમરી ખાય.

અર્પણુ

- ૧ મુગ્ધા મુગ્ધ બને સદા, નીરખી પતિનો નેહઃ
અર્પી દે નિજ કંથને, આરસગોરો દેહ.

વામાનું વપુ

વિશ્વ બળે છે તાપથી, વરસે ઊની ધ્રુઃ
ત્યારે શીતળ લાગતું વામા તુજ વપુ.

ગાગર અને દૂધ

ગાગર ગોરી, દૂધ ખણુ, ગોફં ગોફં હોયઃ
ગાગર પકડી તે પીવા, કુણુ કાળુડો મોદ્ય?

અંતરપટ

- ૭ એક થતાં નર નારી બે, પડદો તૂટી જાયઃ
આત્મા એક થઈ રહે, અંતરપટ હટી જાય.

કામરાજનું સામ્રાજ્ય

જ્યારે સ્થાપે શરીરમાં, કામરાજ સામ્રાજ
ક્યાં લગ ટકશે નારીમાં, મર્યાદા કે લાજ?

આંખની ચાડી

જે પ્રેમી છુપાવતાં અંતરકેરે નેહઃ
આંખે ચાડી કરી રહી, કેમ છુપાશે એહ!

ન્યોતિલિંગ

○ળાલા અશ્રુ ઢાળતી, સ્તન ઉત્તત લિંબય,
જાણે ગંગાસોતથી, ન્યોતિલિંગ પુત્રય.

સખ્યા

રામા ચિત્તે આવતી, રામ જતા ઘરખંડાર,
એક શયનમાં સૂઈ શકે તે જે નહિ પળવાર.

રાગી અને ત્યાગી

ત્યાગી ઇચ્છે કંઈ નહિ, રાગી ઇચ્છે સર્વ,
રાગી ગમે છે ગર્વમાં, ત્યાગી ગામે ગર્વ.

ત્યાગી તો ઇચ્છે નહિ, ફૂલ, પાન કે ફર્સ,
ત્યાગી જો ઇચ્છા કરે, તો ફાટે ભૂતલ.

ગોપીનો આત્મા

૦ રેણુ થઈ રાજાઈ હું, વેણુ થઈ હું વાઈ,
ધેનુ થઈ દોહાઈ હું, ગોપી થઈ લોભાઈ.

પ્રેમની જીત

આંખોમાં મસ્તી મચે, જીભ પર રમતું ગીત,
ચનગન ચરણો નાચતા ત્યાં છે પ્રેમની જીત.

કામ ભરેલું તન

એલું રામ દીધું મને, તે તનકેરું જામ :
દિવસે મનમાં કામ છે, રાતે તનમાં કામ.

રાગ

મોજ મળે છે કામીને-રાજ વધે છે કામ :
એવો રાગ હરિમહીં તો મળતા શ્રીરામ.

રામ અને સીતાનાં દૃષ્ટાંત

પત્નીને પતિ આપતો, સીતાનું દ્રષ્ટાંત,
ત્યારે સતી સુણાવતી રામચંદ્ર - વૃત્તાન્ત.

ફૂરેલું ભાગ્ય

જો નરને નારી ઉપર આવે છે વૈરાગ્ય,
તો તે જનનું જાણવું, ફૂટી ગયું છે ભાગ્ય.

કામમૂત્ર

કામમૂત્રને વાંચીને પ્રેમી કરતા પ્યારા!
તુમહું બાંધી ક્યાં સુધી જળમાં તરી શકનાર?

સંગ

રામજીય મુખમાં હોતો, કામનું આપ નયન,
રામસંગ-શબ્દે રહ્યો-શ્યામા સંગ શયન.

વિભોગ

મનમાં જાગે વાસના, તનમાં જાગે લાગ :
ત્યારે કેમ સહી શકું, વિભોગ કેરું દુઃખ?

શું મળે ?

૦ ભજન કરે છે કેઈ સ્ત્રી, કેઈ સજે શૃંગારઃ
કૃષ્ણ મળે છે એકને, બીજીને ભરથાર.

રામ ભણું ત્યારે મને સઘ મળે વનવાસ;
કૃષ્ણ ભણું ત્યારે મળે ગોપીનો સહવાસ.

પત્ની

પત્ની સદા એવી હોજે, દર્શનથી મુખ યાયઃ
પલક પલક દિલ છો દ્રવે, મલક મલક મુખ યાય.

પ્રીતિના ધા

ધા પ્રીતિના કારમા, વ્રણ દીસે ના બહાર
અંતરમાં જાડે જાડે, છે નિશાની હુબાર.

શિર સલામત

રાવણ હસ શીથ આપતો, મેળવવા એક નાર.
હસ નારી મેં મેળવી, શીથ સલામત યાર.

આલિંગન

✓ મૃગાં તો પણ પ્રેમીઓ, કરતાં મીઠી વાતઃ
✓ આલિંગનના શબ્દની ભાષા છે વિખ્યાત.

પ્રેમમાં કલા

૬ પ્રીતિ કંઈ ભિન્ન નથી, નથી તે અંતર નાદઃ
કલા નહિ ત્યાં હોય જો, પ્રેમ થશે જરખાદ.

ક્રોધ અને પ્રેમ

ક્રોધથી કવચિત્ જ થાય છે, સામાને નુકસાનઃ
પ્રેમથી માણસ દરી શકે, લાખ લોકની હાણ.

પ્રેમથી જરખાદી

હાણ કરે છે પંડનો, ક્રોધ તણો જાકવાદઃ
પ્રેમીજન પરને કરે, પ્રેમથી જરખાદ.

નરનું બંધન

સ્ત્રીની પરવશતા મહી, ના દુઃખ કે કંદન,
સ્ત્રીની પરવશતા મહી, છે નરનું બંધન.

કાપડો

૭ સ્ત્રી તો છે એક કાપડો, છે પુરુષ ઉકેલઃ
તે જો જણ સાથે મળી, કરતાં નિત્ય ટહેલ.

મુકુર

સ્નેહીકેરા જીવને, પ્રીત મુકુર જો થાય
અંતર સામે રાખતાં, પ્રીતિ પ્રતિજિણાય.

ગુલામ

જેને પત્ની એક છે તે સીતાપતિ રામઃ
બીજા સર્વે જગતમાં, છે સ્ત્રીના ગુલામ.

આંખોની શક્તિ

૮ ધર્મ, નીતિ, ને, કાપડો છે મિથ્યા જાકવાદઃ
'સ્ત્રીની' આંખોમાં વધુ સત્તા કેરો સાદ.

પુણ્યથી પ્રાપ્તિ

ધન, વૈભવ, ઘરખાર છે, સર્વે કર્મધાર
ભવભવ પુણ્ય કર્યે મળે સારી ઘરની નાર.

એકજ શક્તિ

એક જ શક્તિ પુરુષમાં, ને, સ્ત્રીમાં પ્રેરાય,
પુરુષ તે વીરનર બને, ઘરરાખુ સ્ત્રી થાય.

મૈત્રી

મિત્રાચારી અનેક છે, જે હેતે ઉભરાય,
દંપતી-મૈત્રીની કને, કિંમત કોણી ન થાય.

નમ્મ શરીર

વસ્ત્ર વીંટલી નારીમાં, નમ્મ શરીર જે ભેય,
નારી તો દંકાયત્રી, નર ઉધાડા હોય.

ઋતુઓ

શંકરને ભરમાવવા, વર્ષા થાય વસંત,
કામીને સરખી ઋતુ, શ્રીભ, શિશિર, હેમંત.

નાગણુ

નાગણુ જેવી નારી છે, ચળકી ચમકી ભય,
'પલમાં કાંતિ હરિ લઈ, દંશ સફળ દઈ ભાય.

દષ્ટિનું દોરડું

દોરી બાંધી દૃષ્ટિની, દોડે પ્રેમી ઝટ,
સરકસમાં જેવી રીતે, દોડે નટી ને નટ

ઉપમા

નમણી નાગરવેલ છે, શીળી ગંગા માત,
મૃગલી શી લોળી લલી, એવી નારી જાત.

કનકલ

કનકલના અંગન યકી આંખો કાળી થાય,
રંહી સહી જે મોહિની તે પણ ચાલી જાય.

લાલ ઓખ

લાલ કરેલા ઓખનું ના કરતો મુખપાન,
રંગનું - ન અંગનું - તે આપે પ્રીતદાન.

ભોળવનારી

ભૂકૂટી, દુગ, ને, કેશનો, કરી કાતિલ વિસ્તાર,
યુવક જનને ભોળવે, નાની નમણી નાર.

કલાના સેવકો

સર્વ કલાના સેવકો, છે નારીના દાસ,
કાવ્ય, કલા, સાહિત્યનો કામિનીમાં વાસ.

રંભાનો સંગ

રંભા કોઇ કરી રહી સાધુનો સત્સંગ,
સાધુને તે દિનથી, લાગ્યો રતિનો રંગ.

ન્યોતિર્ભય ગેહ

તાંબાવર્ણી દેહ છે, સોનાવર્ણી નેહ,
રૂપાવર્ણી નાર છે - તે ન્યોતિર્ભય ગેહ.

દેખાવ

માણસ દેખીતો લલો, પણ નહિ ખાતો ભલ,
કંટકને છુપાવી ને, ચમને બિચ્યાં ગુલ.
પરસીની તો ફરથી, લેવી રૂપ સુગંધ,
કંટક વાગે વેણુના, જો તું અડશે અંગ.

પત્ની ગુરુ

પત્ની સહચરી હોય તો, છે મીઠા સંસાર,
પત્ની જ્યાં ગુરુપદ ધરે, ત્યાં ગળપણમાં ક્ષાર.

સુખી સંસાર

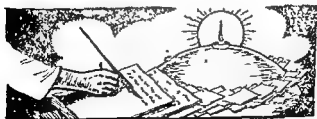
જુદમી નાવલિયો, અને, કહ્યાગરી છે નાર,
સાચો, મુખાંચો કહે, તે સુખી સંસાર.

બિછાત

યોગીઓ તો પાથરે કાંટાળી બિછાત,
લોગીની બિછાતમાં, છે કાંટાળી રાત.

કવિનો કર

જે કરથી તુજને વર્યો, કીધી તુજને પ્રીત,
તે કરથી આજે લખું, તારાં મુંદર ગીત.

મન

સુવર્ણને ત્યજ્યા કરું, જ્ઞાનભર્યો વિચાર,
ત્યારે ચિત્તે થાય દે, તન સરસી લઉં નાર.

રંગ

રંગ અને અજાતા થકી, નહિ છતાતો નર,
રંગ ચઢે ના હૃદયમાં, ત્યાં લગ પતિ છે પર.

માલિક પતિ

ખાલક, પાલક, ને, વળી, ચાલક પતિ જો થાય,
તો સંસારે તે પતિ, માલક મટી નહિ જાય.

અનુરાગિણી

જે આંખેથી મળી મને અનુભવિ, તે આંખના નૃત્યને,
ને, જે શબ્દ થકી મળી પ્રીત હવી, તે શબ્દના સ્થત્યને,
ને જે સ્પર્શથી ચેતના શરીરમાં, પ્રીતિ તણી જાગી'તી,
તેની વિદ્યુત્ શક્તિને પ્રણમતો, આજે અનુરાગિણી.

૨ નીતિ વચનો

નીતિની વાડ

નીતિ ને સસ્કારની, જો નહિ હોયે વાડ,
વૃથા જશે માખાપનાં, દીકરા પરનાં લાડ.

સત્ અને જૂઠ

સત્ ગણરાતું દીસતું, જૂઠને ખીક ન રજ,
લોખાં સસલાં મારતો વનવગડે સાવજ.

વાસના

પ્રભુએ આપી વાસના, તેનો કર ઉપયોગ,
સાચવજે તું એટલું જાને ન તેનો લોગ.

કર્તા અને કર્મ

કર્તા દૃઢ હવતો, કર્મ હવે બહુ કાજ,
કર્તાની સારી કૃતિ હવે છે ચિરકાળ.

અમર વાણી

સાત્ત્વિક સાદી વાણીમાં હવે જગના મત,
તુલસીદાસ બુલાય, પથ, રામાયણ હવંત.

વિસ્મૃતિ

સ્મૃતિઓ શાને સંધરે, વિસ્મૃતિ વિધિનો ન્યાય :
માણસ મૃત્યુ પામતો, તે સત્વર હુલાય.

કર્મ અને ક્ષણ

માનવી કર્મ કરે નહિ, ક્ષણ માટે આતુર :
૧૦ વાગે નહિ વાજિંત્ર તો, ક્યાંથી નીકળે સૂર ?

આંસુની કિંમત

૧ જે માણસનું નિત્ય છે, રડનારામાં નામ,
તે માણસનાં આંસુની, કિંમત એક બદામ.

છિછરી લાગણી

છિછલી જે લાગણી સત્વર ઉભરા ખાય,
તાપથી દૂધ ઊંચું ચડે, ફરી પાછું શમી જાય.

ભક્તિ

ભક્તિ વિણ રીઝે નહિ, નારાયણ, કે નાય :
તે બેને જીતવા તણી દેગટ બીજી વાત.

પ્રસન્ન અને બળવાન

પરવશ છે જ્યાં પ્રજા, ને, બંધનમાં બળવાન,
બળહીન ત્યાં નીકર બને, મૂર્ખ કરે અભિમાન.

બાળકનો ન્યાય

માણસના સંસારમાં, આવે એવો કાળ,
માતપિતાનાં કૃત્યનો, ન્યાય કરે છે બાળ.

ધન અને યશ

સદ્ગુણકેરો છે નહિ બદલો ધન કે યશ,
દુર્ગુણીને પણ જગતમાં તે બે મળતાં મસ.

કીર્તિ

‘રાજ રંક થઈ રહ્યા, રંક થયા છે રાય,
જન કીર્તિ ભલી જઈ, ધનકીર્તિ સઉ ગાય.
ન્યારે માણસ કીર્તિની ટાંચેથી પડી જાય,
ન્યાં છે શિરપર પાઘડી ત્યાં જુતાં ઝડી જાય.

ભરિધ્ય

‘એ પુરુષ પુરુષાર્થથી, ધડનો રાજ ભરિધ્ય,
‘‘તો તે મારો ગુરુ, કે તે મારો શિષ્ય.

પસંદગી

પસંદગીની વાતમાં નહિ બુદ્ધિને સ્થાન,
પ્રેરડીનો નસાંઠો મૂકી, હાડકું ચાટે શ્વાન.

મત

ગકુર - ગાગો - ગુગળી - સઉને સરખા મત,
શિરમાં બુદ્ધિ હોય નહિ, કે, ઘર પર નહિ છત.
હાથીનો પણ એક મત, ગર્દભનો એક મત
ફીડી માંકડ પણ હવે, કોઈને કરે ન પત.

ગાંધી તરાપો

હિંસાની ભેખડ ઉપર, વિશ્વનાથ અથડાય,
ગાંધી તરાપો બેસવા ત્યારે મન લલચાય.

કોધ

જે માણસના ચિત્તમાં, છે કેમુડો કોધ,
તે પરને કેવી રીતે, દે સોનેરી બોધ ?

ભૂલ, અને મોજ

બાલકપણની મોજ, ને, યુવા કેરી ભૂલ,
ફરી કરવાને, સેંકડો મારે જન્મ કષ્ટભૂલ.

નેક

સેવક બનીને સાચવે, જે પોતાનો નેક,
શેઠ બનીને તે કદિ, નહિ શુભાવે નેક

વાણી

એવાં વેણુ ન બોલવાં, પરને હસવું થાય,
એવાં નિશ્ચે બોલવાં, પરનું રડવું જાય.

તરુ અને તરણું

વાવાઝોડું આવતું તરુવરનો છે ઘાત,
કમ્મર વાંકી વાળીને, તરણું કાઢે દાંત.

કિરમત

શુંગો માંડે બોલવા, બહેરો સંણુતો વાત,
જરીમાં દોડે પાંગળો, બે કિરમત દે સાથ.

કિરમત, ને, પુરુષાર્થ બે છે બિલાં સંગાય.
મન મારું પૂછે મને, કોનો પકડુ હાથ ?

મુક્તિ

વેતા, નટી, ને, નાયકણ, વકીલ, જુગારી, જ્વર,
તેને કદી મુક્તિ નથી, જન્મ ધરે સો વાર.

તપ-વિદ્યા

તપથી તામસ ઉપજે, વિદ્યાથી ઉન્માદ,
તપ, વિદ્યા ત્યારે કરે માણસને ધરખાદ.

રંકની ઇચ્છા

રંક સદા ઇચ્છા કરે, ક્યારે હું થઈ રાય,
નહિતર જે સઉ રાય છે, સર્વ રંક બની જાય.

ફરિયાદ

બુરા માણસ વિશ્વમાં, સદા કરે ફરિયાદ,
સારાં માણસની નહિ, કેઈ સંણે છે શાદ.

દીન

દુશ્મનને હાથે ઝાસિ, મારે હાથે લાલ,
માયું આપું ન વાઢવા બની દીન કંગાળ.

એક તમાચો ખાઉં તો, ધરું ન બીજો ગાલ,
મારો એક જ લાલ પણ દુશ્મનના બે લાલ.

કાયર જીવવા માંગતો મરવાથી ડરી જાય,
જીવવા માટે મારવા તે નહિ તત્પર થાય.

હું નહિ મારું કેઈને, પણ ખાઉં નહિ માર.
માર્યા વિણ ક્યારેય નહિ-મરવા હું તૈયાર.

કંસાર, અને સંસાર

લૂપો, ધીને ખાંડ વિણ લાગે છે કંસારઃ
લાવ અને લકિત વિના છે લૂપો સંસાર

માર્ગ

રૂંઢી છે આ જિંદગી, લાંબો છે આ રાહ,
બે બાજુ પર માર્ગમાં, લાગી રહ્યો છે દાહ.

જેવું કરે તેવું ભરે

જેવું કરે તેવું ભરે, એ ખોટી કહેવતઃ
હુરિશ્ચંદ્ર રાજા શિરે, મુકાવે કરવત.

જેવું કરે તેવું ભરે, એ ખોટી કહેવતઃ
પાપીની ડેલી ઉપર છે સોનાની છત.

જેવું કરે તેવું ભરે, એ ખોટી કહેવતઃ
જૂઠનો ફરકે વાવટો, મરી ખરવાયું સત.

આપ

તારો વેરી એક છે, તે છે તારું પાપ.
એક જ તારું પાપ છે, તે છે તારું આપ.

અણુની શક્તિ

ગિરિને અણુ ઉડાડતો, ગિરિ જની એસે રાઈ.
‘આત્મા કેમ ઉડાડશે’ હુસીને બોલે સાંઈ.

કિસ્મત

રામચંદ્ર વનમાં ગયા, સીતા ગળે જમીનઃ
મોટાંનાં પણ લાગ્ય છે, કિસ્મતને આધીન.

તર્ક

માણસ નવરો એસીને, વિધવિધ કરતો તર્કઃ
મોત પછી તેને મળે, જન્મ, સ્વર્ગ, કે નર્ક.

જેવા છે તેવા

નિંદાથી નાનમ નહિ, સ્તુતિથી ન વડાઈઃ
જેવા છે તેવા તમે દેખાશે જગમાંહી.

દામ વિનાની વસ્તુ

સહ વસ્તુનાં વિશ્વમાં નાનાં મોટાં દામ.
દામ વિનાની વસ્તુ છે, એક ગ્રેમી, એક રામ.

કુટ

પરણેતર હુતી લોભની, ચિંતા નામે નાર,
પહેલે જોળે અવતર્યો તેને કુટ કુમાર.

મનની ખારી

મનની ખારી સાંકડી, કેમ પ્રવેશે જ્ઞાન ?
ખારી વિનાના ઘરમહી, જેમ જતો નહિ સાથ.

દુંક મન

મોદું મન તે માહ્યળી, દુંક મન તે રોગ,
દુંકા મનના કિસ્મતે, લાંબી જીવનો યોગ.

શબ્દ

શબ્દ થકી મિત્રો મળે, શબ્દથી દુરમન થાય,
શબ્દ દિલાસો આપતું, શબ્દે હુ ખ પથરાય.

પુત્રપાર્થ

પુત્રિ બેઠી મસ્તકે, કિસ્મત બેઠું કપાળ,
હાલે હાથ ન જ્યાં મુધી, તે બે છે મુઠ્ઠાલ.

દીવેલ

નાતું સરખું ઢોડિયું, છે છાટો દીવેલ
ગજ લાખી દીવેટને, ખતમ થતો ત્યાં ખેલ.

એનું લગ્ન આપડો, કાચા દેરી નોડ
તેના વેપારે નહિ, આવે કદિયે ખોટ

સેવ

મન ભોળું, હજા નીહી, આંખો નિર્મળ હોય,
તન છેને નહિ ઉજ્જ, તે જન તો પણ સોદ

ક્યાં તરું?

દરિયામાં તોફાન છે નદીમાં છે જુવાળ,
ક્યાં જઈને તરવા પરું, તળાવ તોડે પાળ!

કાયદો

ઝાઝી દવાથી દેહમાં રોગો પ્રસરી જાય,
ઝાઝા છે જ્યાં કાયદા, ફાયત હુખી થાય.

સરખાપણું

સરખાંને સઠિ માનવી, સરખો નો અધિકાર,
તો તેને બાકી રહે, શિંગ પુચ્છનો ભાર.

ગન

સંતોની છે સદ્ગતિ, તેના તનમાં સત
વિશ્વતણી મુધરે નહિ તો પણ જૂરી અગત

જુદાપણું

કાઝી ધોળી ગાય પણ, ગાયનું
અંખો રંગે પણ જુદો માણસ

। ક્યારે?

તો

નીતિના નિયમો

નીતિના નિયમો જહીં ગંધાતા દરરોજ,
તે રાષ્ટ્રે અનીતિ મહીં લોકો માણે મોજ.

ત્રણ દેવોની રમત

અવતરું-ફરું-ને, હું મરું-આટાપું-વધ વેશ :
ત્રણ દેવો રમતા રમત-પ્રદ્યા, વિષ્ણુ, મહેશ.

વૈરાગ્ય

બિંદી તો એક ચિહ્ન છે-પતિ સાચું સૌભાગ્ય,
ભગવો ઠાલો વેશ છે-પ્રભુ સાચો વૈરાગ્ય.

સુવર્ણ

સુવર્ણ સાચું અદ્ય છે, છે પિત્તળનું ભેર :
સુવર્ણ રંગી ધાતુઓ, જગમાં ઢગલે ઢોર.

હરિ નામ

લાખ વખત લખતો રહ્યો, કાગળ પર હરિ નામ,
પણ ભે હૈયે ના લખ્યું તો તો દર છે રામ.

ભેદ

નાતમતના ભેદથી, મનમાં આવે ભેદ,
વાણી વેદ ભલે વહે, મનમાં રમતો ઢેડ.

વેદાંત

પ્રથમ પ્રભુની વંદના, પછી તેના સિદ્ધાંત,
વેદ પ્રથમ છે વાણીમાં, પછી આવે વેદાંત.

વાણીનું અધૂરાપણું

આંખોથી દેખાય, ને, મનથી પણ સમજાય,
તે વાતો નહિ સર્વદા, વાણીથી કહી જાય.

સોનું લઈને આપતો, કાગળ ફેરી નોટ,
તેના વેપારે નહિ, આવે કદિયે ખોટ.

સોદા

મન ભોળું, જીહ્વા મીઠી, આંખો નિર્મળ હોય,
તન છોને નહિ ઉજળું, તે જન તો પણ સોદા.

કયાં તરું ?

દરિયામાં તોફાન છે નદીમાં છે જીવાળ,
કયાં જઈને તરવા પડું, તળાવ તોડે પાળ ?

કપદો

ઝાઝી દવાથી દેહમાં રોગો પ્રસરી ભય,
ઝાઝા છે જ્યાં કાયદા, રૈયત દુઃખી થાય.

સરખાપણું

સરખાં ને સહિ માનવી, સરખો ને અધિકાર,
તો તેને બાકી રહે, શિંગ પુચ્છનો લાર.

ગત

સંતોની છે સદ્ગતિ, તેના તનમાં સત,
વિશ્વતણી મુધરે નહિ તો પણ ખૂરી ગત.

જીદાપણું

કાળી ધોળી ગાય પણ, ગાયનું ગોરસ એક,
સરખો રંગે પણ જુદો માણસ છે પ્રત્યેક.

સુખ ક્યારે ?

ને મૃત્યુથી હું ડરું, જીવન ખારં થાય,
ને હું દુઃખથી ના ડરું તો સુખ મારં થાય.

નીતિના નિયમો

નીતિના નિયમો જહીં બંધાતા દરરોજ,
તે રાષ્ટ્રે અનીતિ મહીં લોકો માણે મોજ.

ત્રણ દેવોની રમત

અવતરું-ફરું-ને, હું મરું-આટાપું-વધ વેશ :
ત્રણ દેવો રમતા રમત-પ્રદ્ય, વિષ્ણુ, મહેશ.

વૈરાગ્ય

બિંદી તો એક ચિહ્ન છે-પતિ સાચું સૌભાગ્ય,
ભગવો ઠાકો વેશ છે-પ્રભુ સાચો વૈરાગ્ય.

સુવર્ણ

સુવર્ણ સાચું અદ્ય છે, છે પિત્તળનું ભેર :
સુવર્ણ રંગી ધાતુઓ, જગમાં ઢગલે ઢાર.

હરિ નામ

શાખ વખત લખતો રહ્યો, કાગળ પર હરિ નામ,
પણ બે હૈયે ના લખ્યું તો તો દર છે રામ.

ભેદ

નાતમતના ભેદથી, મનમાં આવે ભેદ,
ચાણી વેદ ભણે વહે, મનમાં રમતો ઢેદ.

વેદાંત

પ્રથમ પ્રભુની વંદના, પછી તેના સિદ્ધાંત,
વેદ પ્રથમ છે વાણીમાં, પછી આવે વેદાંત.

વાણીનું અધૂરાપણું

આંખોથી દેખાય, ને, મનથી પણ સમજાય,
તે વાતો નહિ સર્વદા, વાણીથી કહી જાય.

સન્નનની વાણી

ખારો અનુભવ થાય પણ, સન્નનની પ્રિય વાણી,
કેયલ આમલી ખાય પણ, મીઠી તેની જખાન.

ગમતી વસ્તુઓ

વક્તાને શ્રોતા ગમે, પ્રેમીને એકાંત,
શ્રવણીરનું મન ઊકળે, યોગીનું મન શાંત.

વ્યવહાર

નિયમ અને સિદ્ધાંતથી, નહિ આલે સંસાર :
જુદે જુદે ટાંકણે, છે જુદો વ્યવહાર.

મન-નગરી

જંગલમા જઈને પડું, કે, મળતું એકાંત :
જે મનમાં નગરી વસે, તે મન ક્યાંથી શાંત ?

હાથ

હાથ મૂકે શ્રીકૃષ્ણ, ને, હાથ ધરે રઘુરાય,
બુદ્ધિ હાથ લગાડતી, તેને હોય ન હાથ.

સિદ્ધાંતનું ભૂત

જેને કેા સિદ્ધાંતનું, વળગે મનમાં ભૂત,
તે માણસને આત્મજન, ગણે સદાય અદ્ભૂત.

મૌન

અભિનય કરવો સહેલ છે, સહેલી ચતુર જખાન,
મૂળાપણું ઝુશકેલ છે, કારણ તે ખરું જ્ઞાન.

ભ્રમ

જે માણસ આખું જીવન, કરતો નૈતિક ભ્રમ,
સાથે તેના અંતરે, પ્રભુને માટે ભ્રમ.

કાકરા

ચાળણીમાં કકર રહ્યા, દાણા ગયા ચળાઈઃ
ભોગીને રોગો રહ્યા, બ્યારે મોજ છણાઈઃ

માટી અને પત્થર

પત્થર પર પાણી ફરે, માટી જીરવે જળઃ
મૂરખની મૂર્ખાઈ તો, રહે સદા અવિચળ.

રામનામ

રામસીતાના નામથી, રમતા લોક લવાઈઃ
નહિતર મઉ રોગો ઉપર, રામનુ નામ દવાઈ.

હક

હક કરનારા જો કરે હકતલશી જગમાંદા
હકતાલા ફેરે, અને, હકનો પણ હક થાય.

કામ કેમ સરે?

શ્રવણે વાણી સંતની, જીમે ગમનું નામ,
દામ દીધા વિણ તેહનું, મરતું મવે કામઃ

પત્થર

પત્થરની પ્રતિમા હતી, પત્થરનું મંદિર.
દળદર ઢોલુ ફીટું, ત્યાં પટકીને શિર.

દુંક મન

ખાંધ્યું પાણી હોજનું સત્વર તે ગંધાય,
દૂંકા મનની માન્યતા કદી ન અપનાવાય.

ખેડોળ મુખ

રોષ, રદન ને રીસથી, મુખ થતું ખેડોળઃ
મદ્દ વિપાક થયા પછી, ગળ્યો ન લાગે ગોળ.

કાળજી

કાળજી કાળું હોય પણ, તે ચમકાવે આંખઃ
ગાલ ઉપર ભે ચોપડ્યું, મુખડું મારે આંખ.

ચોર

વેપારી ધન ચોરતા, વાનતા ચોરે તન,
વકીલ મનને ચોરતો-તો પણ તે સજ્જન,

સરખી વેલ

એનાં એ ખી ખેતરે-સરખી લીલી વેલ,
કેા પર કડવાં ચીલડાં-મીઠાં ક્યાંક ઊગેલ.

તરનાર

માન, અને અપમાન બે તરીને પાર ગયેલ,
ખીલે સાગર તેહને તરવાનો ન રહેલ.

પ્રમાદ

ભીખથી ખાનારા કરે, હુમેશાં ઉન્માદઃ
ચઢતો વર્ષા ઋતુમાં નદીમાં જેમ પ્રવાહ.

અંધની આંખો

કાન ઉઘાડા રાખવા, જીભ કરવી અંધ,
મનની આંખો ખોલીને, ભેઈ શકે છે અંધ.

મોજ

મોજમજ આનંદ છે પ્રભુદીધી બક્ષીસ.
જે નહિ લોગવતો મજ, તે ન પિછાને ધંસ.

ધાંચીનો બેવ

ધાંચી કેરા બેલની, તેલી બાંધે આંખઃ
તું તારે તેલી બની, પાટા છોડી નાંખ.

મિત્ર

હું સૌનો બનું મિત્ર ત્યાં, સૌ મારાં મટી જાય,
ગજગજ લાંબે હું જીભો, સૌ મારા જણી ધાય.

શિર

જેના શિરમાં કંઈ નથી, તે પરનું. શિર ખાય.
બુદ્ધિવાળા શિરનું, ત્યારે શિર ફરી જાય.

કાવ્યોના કૃષ્ણ

જેવી રીતે જગતમાં જીવડાં મરે અકાળ,
સાહિત્યે તેવી રીતે, મરતો કવિતા - કાલ.

માણસ ખાનારા

પશુને ખાનારા ઘણા, માણસ કોઈ ન ખાય.
માણસ માણસ આપસે, મારીને હરખાય.

સંતોષ

માગું છું સંસારમાં, સૌખ્ય, અને, સંતોષ,
ખીજું માગુંઃ વિપદમાં હું નહિ ખોઉં હોશ.

હરિ

જેને કુખ મળતું હતું, તેને હરિનો સાથ;
જેને દુઃખ મળતું હતું, હરિ તેનો એક નાથ.

સાથ

અમૃત ગયું છે આંખથી, સેવા રહી ન હાથ,
દયા ગઈ છે જીભથી—હજો ન-તેનો સાથ.

દુકાળ

‘ઘરવખરી, ધન, ધાન દે, મળે ન ખીજો માલ,
હવે પડ્યો છે જગતમાં, સજ્જનનો દુકાળ.

મિત્રજ

‘ઝંઢક જેના હાથમાં, તેનો કર વિશ્વાસ,
પણ, નહિ તેનો જેહના, હાથે નહિ મિત્રજ.

પામર

તન વાધ્યું—ખાધું ઘણું, ધન વાધ્યું—ભર્યું ઘર.
મન વાધ્યું સઠિને દમ્યાં, તેથી તું પામર.

દુર્જનમાં પસંદો

‘કાચ કવચિત્ મોતી બને, લોહું કંચન થાય,
‘દીપ કવચિત્ સૂરજ બને, —દુર્જન ના પસંદાય.

વર્ષા

વર્ષા વર્ષે સામટી, થલ જળમાં શમી જાય,
‘ધન વર્ષે જો સામડું, સુખને તાણી જાય.

આચરણ

‘અન્ન ગળેથી જિતરે, પણ નહિ પચતું જેમ,
‘જન સાચું સ્વીકારતાં, નહિ આચરતાં તેમ.

સ્વર્ગનું સુખ

‘સ્વર્ગ—સુખ લેવા ફરું, નીકળી ઘરની ખૂદાર,
‘જ્ઞાન થયું કે સ્વર્ગ છે અટવાતું ઘર દ્વાર.

મદુનાથ

દૂધમહી માખણ હું, સહજ ન આવે હાથ,
મનમંથનથી સાંપડે, સંસારે ચદુનાથ.

મનનો મેલ

જ્ઞાનતણા ઘાટે જઈ ધોતો મનનો મેલ,
અહુ ધોયું પણ ચિત્તાનાં કપડે મેલ રહેલ.

ઘટીનાં પડ

એક સત્તા, એક સાદાળી, જે ઘટીનાં પડ,
એ જે વચ્ચે જાય જે, તેની નીકળે જડ.

મજુરી

મજુરી ખાલી નહિ જતી, મળતા તેના દામ,
તું સેવા કર લોકની, મજુરી રૂશે રામ.

ચિંતા

પાંદડીઓ ચિમજાય જ્યાં, પરિમલ ફૂલડું ખોય,
ચિંતાથી માણસ ગળી, સજ્જનતાને ખોય.

કૂતરો

કપીર કૂતરો રામનો, હું દાનવનો થાઉં,
કપીર મુક્તિ પામતા, હું દોષખ અથડાઉં.

પ્રભુલજ્જનનો રોગ

લૂટ્યાં મેં સંચારથી, ધન, કીર્તિ, ને લોગ,
તેથી નવ લાગ્યો મને, પ્રભુલજ્જનનો રોગ.

બુદ્ધિનો ચોર

જેની જીભમાં જોર છે, પણ મનમાં નહિ જોર,
તે માણસને જાણવો, બુદ્ધિકેરો ચોર.

બે કાળ

કાલ પછી તો આજ છે, તે પછી આવતી કાલ,
આજ હુમેશા નાની છે, છે બે કાળ વિશાળ.

મોજ

કાંતે મોજ કરી હતી, આજે ફરી કર મોજ,
જે મોજે કરી તે કરી, મોજ ન આવે રોજ.

માનવ ઉદ્યાન

ઝોળે મનહર સ્મિત છે, જીલે મીઠી વાણ,
અમીદૃષ્ટિ છે નેનમાં, ત્યાં માનવ ઉદ્યાન.

સ્થાનબ્રહ્મ

તત્ત્વર પરથી ફળ પડ્યું, પાછું નહિ મુકાય,
સ્થાનબ્રહ્મ થયેલનું, સ્થાન હુમેશાં જાય.

વિશ્રામ

દિન તો શ્રમ માટે ઘડ્યો, જો રાતે આરામ,
શ્રમ છે આખી જિંદગી, છે મૃત્યુ વિશ્રામ.

સાધુની વિભૂતિ

કો સાધુની વિભૂતિ જ્ઞાન-લક્ષિતની શાખ,
કો સાધુની વિભૂતિ છાણા કેરી રાખ.

જે કાવ્યે ન મધુરતા, ના કાન્તિ, ન પ્રસાદ,
કુરૂપ નારી જેવું તે - છે કરતું નિનાદ.

કીર્તિમંદિર (ગાંધીજીનું)

તારા કીર્તિમંદિરે, નહિ લાલા તરવાર,
નહિ સત્તાની સાહ્યબી, નહિ ઘોડા અસવાર.
તારા કીર્તિમંદિરે, નહિ રૂપાનાં દ્વાર,
સોનાના ધૂમ્મટ નહિ, નહિ આરસ દિવાર.
તારા કીર્તિમંદિરે, નહિ ફૂલના પમરાટ,
ના ચંદન કે આરતી, નહિ શાઓના પાક.
તારા કીર્તિમંદિરે, ઘંટ તણા નહિ નાક,
પંથ નહિ, મૂર્તિ નહિ, કે, નહિ વાદવિવાદ.
તારા કીર્તિમંદિરે, ના ધૂપ, દીપ, કપુર,
ધી, સાકર, અક્ષત નહિ, નહિ નાણાંનું નૂર.
તારા કીર્તિમંદિરે, છે નહિ હોમ હવન,
પત્થરનું પૂજન નહિ, કે, તપ, જપ જપન.
તારા કીર્તિમંદિરે જનહૈયાંની માંદા,
માનવતા જ્યાં જ્યાં હતી, ત્યાં ત્યાં તું પુનઃ.

કાવ્યના ગુણ

સમતા, કાંતિ, ઉદારતા, શ્લેષ, સમાધિ, પ્રાસ,
કાવ્યતણા ગુણ અર્થ છે : પુનરુક્તિ પ્રતિકાશ.

ખરું સુખ

ખાય, પીએ, ક્રીડા કરે, બહાર જઈને, જન,
કિંતુ સુખ સારું હતું તેને ઘર આંગણ.

સુખ હરનાર

મુવર્ણ, સત્તા, સ્ત્રી ત્રણે, શાંતિનાં હરનાર,
સુખના એ ત્રિનેત્રથી, વર્ષે છે અંગાર.

સાચો જીવન-મર્મ

મન, વાણી, ને કર્મનો, જ્યાં નહિ જુદો ધર્મ,
ત્યાં જનને સમજાય છે, સાચો જીવન-મર્મ.

જૂલ

જૂલ જૂલ્યે ફરીને ફરી, એક જ જૂલ કરાય,
જૂલ નહિ જૂલાય તો, તે જૂલ ફરી ન થાય.

અનુભવ

માનવીને સંસારમાં અનુભવ છે ઘડનાર,
સોનાને એરણ ઉપર જ્યમ ટીપે સોનાર.

મેઘ અને કિરમત

વાવ્યાં સારાં કર્મ, પણ, કિરમતની ન રહેમ,
ળીજ વાવે છે ખેડતો, મેઘ ન વર્ષે જેમ.

ત્રણ સંત

એક સંત તે જુદા છે, જે કહેતાં ઈશુ - જુદા,
ત્રણ સંતો કહેતાં બને, ગાંધી, ઇશુ ને જુદા.

પુત્રી અને બંધ આંખ

આંખો પુત્રી રાખવી, બ્યારે થાય પ્રમાદ,
આંખોને મીંચવી સદા, મનમાં થાય વિવાદ.

શનિ

પુરા માણસને સહ આપે છે સન્માન,
શનિના ગ્રહની શાંતિને માટે છે જપદાન.

માયા

પ્રભુએ માયાને રચી, કીધા સસ પદાર્થ,
જેથી વિશ્વતણી કૃતિ, બ્રહ્માંડે થતી સાર્થ.

શબ્દ

દ્રવ્ય, કર્મ સંજોગથી, જન્મ ધરે છે શબ્દ,
જેની શક્તિને લીધે, જ્ઞાન સમાગમ લબ્ધ.

નથી છતાં છે.

સુખ કંઈ નાહું છે નહિ, તો પણ તે લૂંટાય,
પ્રેમ નથી જળને ઝરે, તો પણ તે વહી જાય.

નારી - રૂપ વારિ નથી, તો પણ તે પીવાય,
નયણું કંઈ ફૂલડાં નથી, તો પણ વિકસી જાય.

સતની શોધ

નિધ્યજનથી પૃથ્વીમાં ફાટ્યું મળતું ધન,
પ્રેમતણા સિદ્ધાંજને, શોધે સત મોહન.

આકડે ચડેલી મતિ

ધનથી યશ મળતો હોતો, છે યશથી મંત્રોત્તમ,
મતિ ચડતીતી આકડે, તે છે તેનો દોષ.

સરસ્વતી અને લક્ષ્મી

• સરસ્વતીની લક્ષ્મીથી પૂજા કરે રાજન,
સરસ્વતીથી લક્ષ્મીની પૂજા કરે આરણ્ય.

કાંતણ અને વણાટ

ચરખો કાઢે તાર, ને, શાળ વણે છે તાર,
કાંતે ચિત્ત વિચારને, વાણી વણે વિચાર.

હાસ્યરસિક પુસ્તક

તારા પુસ્તકમાં નહિ હસવા જેવું કયાંય,
તેથી તુજ પુસ્તક ઉપર મુજ હસવાનું થાય.

દુર્જનની બુદ્ધિ

દુર્જનની બુદ્ધિ ઉપર છૂટે એવો ત્રાસ,
કે, તેની અદ્ભુતિમાં આવે નહિ વિશ્વાસ.

લક્ષ્મી

સેવિકાઓ કૃષ્ણને, લક્ષ્મી જેવી હજાર,
દુનિયામાં લક્ષ્મીજીને સેવક અપરંપાર.

સાક્ષી જીવન

• નૃપુરનો અણકાર, ને, અસિઓનો ટંકાર,
એ બેને સજ્જનારનું, જીવન નહિ સ્વનકાર.

સુખી માનવી

એક સુખી છે માનવી, જીવનભર નખશિખઃ
મોહ નહિ જીવવા તણો, મૃત્યુની નહિ બીક
હવા

ધનિકોના પ્રાસાદમાં, હોય હવા ચોપાસ.
ગરીબની મહેલાત તો, હોય હવામાં ખાસ,
ફૂંફાડો

ફૂંફાડે ફફડી મરી જીવ્યું જીવનભર,
તે કરતાં તો દંશથી મરી જ્યું બહેતર.
ગીનખાણુ

પ્રાસાદિક શક્તિ નથી, પ્રતિભાહીન નો વાણુ ;
કેા અંતરમાં ના ખૂંચે—શા બપનું ગીત-ખાણુ ?
હાથ

અવસર આળ્યે લખી લઉં, ચાદ કરેલી હાથ,
સ્નેહસ્મૃતિઓ લાવિમાં, બહુ વેળા વિસરાય.
પોપટની વાણી

પોપટના પરિપાકમાં, શબ્દ—ધ્વનિ અનુસાદ,
પરિશીલન ત્યાં છે નહિ—ત્યાં છે નહિ આસ્વાદ.
મૂત

ખેતરનાં ઢેકાં મહીં મંડુક બચ્ચ મેખાય,
તેમજ લોકો દેખતાં, મૂર્તિમાં વિભુરાય.
વાણી

વાણી રાણી વિદ્યની, ચતુર અને ઉદાર,
સઉની તે સેવા કરે, ધરી નવીન શૃંગાર.

પાળ

વિચારના વારિતટે, વાણી બાંધે પાળ,
રેડી થકે નહિ તે કદિ ઉર્ધ્વ તરંગની ચાલ.

ગાંધી બાપુ

ચાર ભુજવાળા ઘણા, ત્રિભુજ ચતુર્ભુજ એકઃ
ગાંધીયાણું કરે ઘણા, ગાંધી બાપુ એક.

ત્રિગુણ

હરડાં, બહેડાં આંમળા, ત્રિકૂળા કહેતાં થાયઃ
સત્ય, અહિંસા, પ્રેમનો, ત્રિગુણમાં સમુદાય.

મીઠાચ

રસમય વાક્ય જ કાંચ્ય છે, શબ્દ મીઠા છે શ્રાવ્ય,
ભોગ મીઠા તે ભાવ્ય છે, મૌન મીઠું વૈરાવ્ય.

રામ નહિ વસે

જેના અંગે વાસના, જેના સંગે કામ,
રામા જેના હૃદયમાં, ત્યાં ના વસતા રામ.
જેના મુખે પાન છે, જેના હાથે જામ.
શ્યામા જેના ચિત્તમાં, ત્યાં ના વસતા રામ.

શારડી અને ગાંધી

શારડી વીંધે મોતીને, તે નહિ પાડે ટાંક,
ગાંધીએ પ્રીતે વીંધ્યા, રૂદ્ર અને વળી રાંક.

દીકરાને સિખામણ

દીકરા શિરમાં રાખજે હીર, ખુમારી, ખમીર,
જેથી સઉ નમશે તને, ધીર, વીર કે મીર.

શિખામણુ

દીકરા તારા કુળને લાલે નાહું તું તાર,
ને તું તારા પંડનો કરી શકે ઉદ્ધાર.

અક્કલ શેઠ

સો બળ વેઠ કરી રહ્યાં અક્કલ એક જ શેઠ,
મૂરખ તો ભૂખે મરે, અક્કલ પૂરે પેટ.

શબ્દમાં દરિદ્રતા શ્યને ?

શબ્દે શીદ દરિદ્રતા ? શબ્દ જીતે છે મન,
ભંગીને ગાંધી કહે : 'તું તો છે હરિજન.'

દંભ અને સત્ય

જે ગુણ અવગુણ ઢાંકતો તે ગુણ છે અવગુણ,
દંભ સદા અવગુણ છે, સત્ય સદા સદ્ગુણ.

એક જ માટીનો માનવી

માનવી એક જ માટીનો, છે જુદા આકાર,
આદર્શો નહિ લિપ્ત પણ, લિપ્ત રહેલ પ્રકાર.

વર્તમાન

ભૂતકાળ ભૂતી જજે, નાહું લાવિને ન્યાય,
જીત જિંદગી, રાખીને, વર્તમાનનો ખ્યાલ.

મોટાની મૂર્ખાઈ

મોટાની મૂર્ખાઈથી, નાનાંને તુકસાન,
મોટાં ગોધણ ચોરતાં, નાનાં દે છે દાણ.

એક કવિના ઉદ્ગાર

મારાં ગીતની આજ તું, કર ટીકો કે ટોળ,
ગોળ તને કયાથી ગમે, તેં ખાધો છે ખોળ !

સાચો કવિ

સાચા કવિને કદપના, સત્યતાણું એ'ધાણુ,
સાચા કવિને સત્યનું થાય જરીમાં લાન.

અનામી દેવ

ધન, કીર્તિ દેનાર છે કોઈ અનામી દેવ,
લાયકને તે દે નહિ એવી તેની ટેવ.

બાળકનું પાપ

બાળકનું ભાવિ ઘડે, બાળકનાં માખાપ,
તે ઘડતરમાં બોલનાં અણઉકેલ્યાં પાપ.

સત્તાનુ ઘેન

ઘેન ચઢે મદિરાતાણું, ફકત ટકે પળવાર,
સત્તા કેરા ઘેનનો, નહિ એકે ઉતાર.

માત પિતાની ઇચ્છા

માતપિતા શાને ચહે, જિંદગીભર અહેસાન?
પ્રેમની સત્તાનું હું તે ધૂરું પરિણામ.

સિપાહી

જીવનના સંશ્રામમાં તું બનજે સિપાહી,
સત્યતણેા ડર રાખજે, મરવાનો કદિ નાહિ.

ગાંધીજી

વર્ષો પછી હિંસા થશે, દુર્લ્લભ ને દુરંત,
વિશ્વ ફરીથી માગશે, ગાંધી જેવા સંત.

૩ સુભાષિતો

શિવ

શિવ ઘાતકી છે વિધ્વંસક છે, વળી તાંડવનો ઉત્પાદક છે,
પણ શિવસમો નહિ સર્જક કોઈ સકળ સૃષ્ટિનો પાલક છે :

નદીનું રાન

દુનિયાની નદીઓ જાણે છે સાગર એક જ શુદ્ધ રહેલ,
સર્વ નદીનાં ખાણી પીતો, તો પણ, તે સ્થિતપ્રજ્ઞ રહેલ.
મારાં પાપ તણો નદ ઉછળે સાગર પાસે દોડી જાય.
દયાસિધુમાં જ્યાં સહ પાપો પ્રેમલ ભાવ થકી જીરવાય.

ભાવિક

ભાવિક જ્યારે અંદર પેસે, મસ્જિદમાં, કે, મંદિરમાં,
ભગવાં દેખી ભૂધર ભાગે ખાઈ ઢાકર ઉંબરમાં.
કોઈ પુકારે બાગ, અને કોઈ ઘંટારવ કરતું,
એક બીજથી ડરીને ચાલે ઈશથી કોઈ નહિ ડરતું.
ગીતાનો કોઈ પાઠ કરે છે, તો કોઈ કુરાન પઢે છે,
કોઈ સાધુ, કોઈ સાંઈ, અને જ્ઞાનસમાન લહે છે.
કોઈના મુખમાં ગીના બોલે, કોઈને મુખ કુરાન :
એ બેમાંથી કોઈના હૃદયે, રહ્યા નહિ ભગવાન.

પથાત્તાપ

પાપકેરાં પરિણામે રહે પુરાંત શ્રન્યની,
પર્વણી તો શરૂ થાય પથાત્તાપથી પુણ્યની.

અતૃપ્ત આત્મા

વહ્યાં વર્ષો ઝાંઝાં, હજુય બહુ વર્ષો વહી જશે;
'પરંતુ ના મારો જીવ કદીય સંતોષ ધરશે.
'હીધું હીધું સર્વે ફરી ફરી દઈ જીવ ગ્રહશે,
પરંતુ તૃપ્તિ આ પ્રણયી દેલને ના કદી થશે.

ભક્તિ

તું મિંદુ છે ઇશ-જગતમાં, ઇશ છે પૂર્ણ સિંધુ,
સિંધુ સાથે મિલન કર્યું તુજનું લક્ષ્યમિંદુ.
ટાળાંમાંથી છૂટું પડી જતાં વાછરું ટળવળે છે,
તેવો તારો જીવ શિવ થવા કેમ ના વલવલે છે!

પ્રીત

મુજ 'હુળંગ વાણીની દર્દભરી કદી કોઈ મુજે નહિ છે કથની,
ફહું સાચી હઠીકત જે હું તને, પછી શું પરવા પડી વિગતની!
તુજ એરક પ્રીત પ્રીતિ જીતતી, જીતાં પ્રીત તે વળતી દઈ દે;
પ્રીત પ્રીત મહીં નહિ ભેદ રહ્યો, પ્રીત જે જણુની પ્રીત એક રહે.

તૃપ્તા

સમુદ્રવત સંસારે રહીને માનવી મરતો તૃપ્તાથી :
સત્યસાગરે ક્ષાર વલોબ્યો, આત્મતૃપ્તા નહિ છિપાતી.

અવગુણનિધિ

પાપરહિત પરમેશ્વર છે, તો કેણે પાપ ધનાબ્યાં છે ?
 દીતદયાળુ ઇશ્વર છે, તો દુઃખનો સૃષ્ટા કેણે હશે ?
 વિભુવર મારો ન્યાયી છે, તો, ગરીબ તવંગર ક્યાંથી થતાં ?
 સર્વ શક્તિના આદ્ય પ્રણેતા અવગુણનિધિ નાથ હતા !

અમી

પીધી સુધા જગતમહીંથી ઘૂંટડે ઘૂંટડે મેં,
 કિંતુ હું તો વિપમય રહ્યો રામરામે સદાયે.
 વિશ્વેથી મેં વિપ લીધું, અને, જીરવ્યું અંગઅંગ,
 ત્યારે કૃત્યા દિલમહીં કુવારા અમીના અલંગ,

ખોટું

ખોટું કીધાથી ન વદાય સાચું,
 ખોટું વદાથી ન સૂઝાય સાચું.
 ખોટું સૂઝ્યે ના નિલવાય સાચું,
 ખોટું નીલ્યેથી ન જીતાય સાચું.

ખોટું લખ્યે ના ઉકલાય સાચું,
 ખોટું રજ્યેથી ન હસાય સાચું.
 ખોટું લડ્યેથી ન જીતાય સાચું,
 ખોટાં શરે કિંતુ ધવાય સાચું.

ખોટું ડર્યેથી લજવાય સાચું,
 ખોટું દીધેથી ન રળાય સાચું.
 ખોટું રજ્યે ના સચવાય સાચું,
 ખોટું ક્યયેથી સમજાય સાચું.

પ્રજ્ઞાના ગિરિશિખરે કુટિર તું બાંધી રહે મોજથી.
ને, ને, માનવતા નીચે, ધન અને કીર્તિ પૂંઠે દોડતી,
સત્તાને ગ્રહવા, પૂંઠે બઢી જવા બુદ્ધિ લડાવે વડી.
રાત્રિદિન લડે વઢે, જીવી રહે શોષાવીને જિંદગી.

ડંગોરો

તું પંગુની કાઢુની ઘોડી બનવા શીદને મથતો ?
ડંગોરો બળવાનતણે તું બનવાથી શીદ હઠતો ?

સસ

સાચને ન આંચ છે, એ વાત છે ખરી :
(પણ) સાચ કોણે જોયું છે આંખથી નરી ?

પ્રભુની હસ્તી

પ્રભુની હસ્તીને મેં જ્યાં દસાવી શબ્દભળમાં,
દસાયો માનવી હું તો પ્રભુની બ્રાંતિભળમાં.

પોતાનો આત્મા

નિરખીને માની નહિ લે, ને, ચણીને નહિ જોલ,
પરદા ઉપર પાડુ વાગે, શબ્દ બને છે ઢાલ.

બંધ હતી આત્માની બારી તેને તું નહિ જોલ,
જહાર જશે અંતરની વાતો, અંદર રહેશે પોલ.

આત્માને નહિ સામ્ય બીજમાં, બીજાં સર્વ ઉદ્દેખ;
મૌન ધરીને એકલતામાં તારો આત્મા જોલ.

મૂંઝા સૌ કોઈ તુજને ફેડેશે મૂંઝાનેા કર રાખ,
ખારો કહેતાં દાર બને નહિ, મીઠા ફેડેશે ગોળ.

માત્રા

માનવતાની અધૂરી યાત્રા,
ગાંધી ત્યારે આપે માત્રા;

‘માર્યાથી પણ જો મરવાના,
માર્યાવિષય શીદને મરતા ના ?’

સત્ય

ખડુ બોલું જ્યારે નહિ વદી શકું સત્ય સમજું,
નહિ બોલું ત્યારે, મન થકી રહે સત્ય અજાણું.
ધૂળ જીઠે મારું જહીં જહીં મરું છું જ મગલું,
જૂઠું દેખું વિપ્રવે જહીં જહીં મરું છું જ ડગલું.

નિંદા

થતી નિંદા તેથી ખડુ ખુશી થતો - સત્ય સમજું.
મીઠા મીઠા બોલે થઈ ખુશી જતો ફક્ત ગરજું.
રહે, નિંદા-નાદે, મૃદુ વચનથી ચે સ્થિર મતિ,
નહિ પારા જેવી અડધિતર મારી થતી ગતિ.

આદિ મૂળ

વાતોમાં બેઠા હોતો, ને મેં કીધી એક બૂલ,
જેવાની ઇચ્છા કીધી, ક્યાં છે આદિમૂળ.
હું જોઉં છું સૂઝને, મૂળ નહિ દેખાય.
જેડુ કેટલું બોદશે ? છે પાણી ને ધૂળ ?

બૂલ

પામર માનવીઓ જગમાંહી,
કરી રહ્યાં છે બૂલ.
દેવી શુભવાળા કોઈ નો,
કરે હું મેં શ ક બૂલ

મારી ગુલામીમા ગુલામી છે રહી સંતોષની,
તેથી કરું હું વાત ના પરતવ્રતાના દોષની.

કુધાર્ત

અન્ન વિનાના ભૂખ્યા માનવી ડગલે પગલે મળતા,
ધનની ભૂખથી દુર્ગળ મનના માનવીઓ સાપડતા.
મનના જઠરાશિમાં જેને આગ ભભૂંડે બળતી,
તેવા સસ્કૃતિ માટે, ભૂખ્યા લોક જગે કયા વમતા?

મૂર્તિપૂજક

મૂર્તિપૂજા હું કરનારો, ભેઈ શકું નો આગળ,
મારી સસ્કૃતિ અણનમ રહેશે, જેમ રહ્યો વિધ્યાચળ.
એક પ્રભુને પૂજનારાઓ કતલ કરે બીજાની,
લાખ દેવને પૂજનારો હું વિશ્વગ્રેમી છો પાગલ.

માનવતાની પૂજા

બકરી, ને, ગોઆ હું પૂજું, હું પૂજું છું પત્થરને,
વૃક્ષ, વેલ, વિહંગ હું પૂજું, હું પૂજું છું સરવરને.
પલ્લભ્ય વખત મળે નહિ પૂજવા માનવતા જે સુખ રહી,
લોભ ફકર પૂજવા જીવનભર ગુસ્સ રહેલા ઇશ્વરને.

શરણીરતા

તારું દુષણ નોંડરણનું મહિ કોઈ તુજને હારી જશે.
તારું ભૂષણ નોં મરવાનું, સહિ કોઈ તુજને મારી જશે.
તારા સૌમ્ય સ્વભાવ-મુજનતા-પર ના કોઈ વારી જશે,
જીવ મેળવવા છો તું ઇચ્છે, એક પલકમાં હારી જશે.

ભૂષણ

ખડ્ગ અરિનું દ્વષણ છે, તો, તારું ભૂષણ ઢાલ રહે,
ખડ્ગતણે ઘા ઝીલવા માટે, નિત્ય તને મન ખ્યાલ રહે.
આક્રમણે એ અરિનું દ્વષણ, સંરક્ષણ તુજ ભૂષણ છે,
અરિના હાલ તણે નહિ ખ્યાલ તને, તો તું બેહાલ રહે.

સત્તાનો દોર

દેવ નહિ થા ! માણસ જેવો માણસ રહેજે, દોર નહિ,
દેવ બની ને પથર થા મા, દોર થશે એ ભેર નહિ.
જીવશે નહિ ક્રમભેર હશે જે, ને, મરશે તે જંતુની જેમ,
તારું રાષ્ટ્ર શુભાવીશ પલમાં સત્તાનો એ તોર નહિ.

નિર્ભજ

સત્તાને સહ કોઈ મુણશે, ને ભેરાવર ને સહ નમશે,
દીન, દયાળુ, દુર્ભજ જનને સહ આ વિશ્વમહી દમશે.
નિર્ભજતાને કારણ માનવ સદૈવ તું હુતબાગી રહ્યો,
દુર્ભજતાને કારણ તકદીર તુજને છોડી દૂર જશે.

બળ

જે નહિ જીતે હારી જતો તે, જ્યારે જ્યારે બંડ થયું,
નિર્ભજનું બળ રામ નહિ પણ, શામ, દામ, ને દંડ રહ્યું.
જે જીતે તેને જીવવાનું, જે મારે તેની તરવાર,
શૂરવીર ભાગ્યે હાસ્ય હતું, ને, કાયરને આક્રંદ રહ્યું.

એકાંત

જિત્વી અટારી કોઈ ન પાસે, અંતરને એકાંત,
મનસાગરમાં ભરતી ઉછળે જગસાગર છે શાંત.

આર્યા

શકવર્તી આ યુગમાં આર્યા, આર્ય શક્તિનું તું પ્રતિબિંબ,
તું છે અદ્ભુત જગત્ જનેતા, તું કાલિકા, તું જગદંબ.
બળવાળી, તું શક્તિશાળી, પ્રતિભાશાળી રણચંદી,
મહામાયા તું પ્રેરક મૂર્તિ મૂર્તિમંત તું માતા હિંદ.

પથરના દેવ

દૃષ્ટિકી મેં દૃશ્ય નિહાળ્યું, મેં દીઠા સામે અધિદેવ,
કોઈ કહે તે પ્રજ્ઞા, વિષ્ણુ, કોઈ કહે તે છે મહાદેવ.
દેવ નથી પથર, કે, ગિરિવર; તમ્બવર, સરવર દેવ નથી,
પથર ને પ્રતિમા પૂજવાની હિંદુઓને પડી કુટેવ.

વેદ

જૈન, બુદ્ધ, વૈષ્ણવ રામાનુજ, શૈવ શક્તિ કે બીજા પંથ,
સાગરમાં મળતી નદી તેવો-વેદ મહી છે તેનો અંત.
આત્માનું પ્રજ્ઞાલન કરતું કોઈ નદીના પાણીથી,
સાગરનીરે આત્મા પૂએ કોઈ સંન્યાસી કે કોઈ સંત.

હિંદુ

આર્યોને નહું નામ આપ્યું તું પવિત્ર મહાનદ સિંધુએ,
દશ્ય, અનાર્ય અને દ્રવિડોને આર્ય બનાવ્યા હિંદુએ.
ધર્મ, જાતિ ને સંસ્કૃતિ ભેદો આર્યાવર્તે નષ્ટ કરી,
સર્વ વિરોધી તત્ત્વો કીધાં એક જગતમાં. હિંદુએ.

મોહનની કથા

માટી, પાણી અને ખીજ-એ ત્રણથી બનતી લતા,
અહિંસા, પ્રેમ, ને સત્-એ છે મોહનની કથા.

જેના મુખ મહીં સમુદ્ર લીન છે તે મત્સ્યરૂપે વિભુ,
 જેની પીઠ પરે સતું જગત છે, તે કર્મરૂપે વિભુ,
 જેણે દાંત મહીં વરાહરૂપથી છે પૃથ્વી ગોળો ધર્યો,
 જેણે નિજ નખે હિરણ્યકશિપુ, નૃસિંહરૂપે હણ્યો,
 જેણે વામન ધૈલર્યો, ત્રણ પદે પાતાળ દિગંતને,
 પરશુરામ બની હણે જગતમાં ક્ષત્રિયના વંશને,
 બાણે રાવણ જે હણે રણ મહીં તે રામરૂપે વિભુ,
 જેણે કંસ હણ્યો મુકોમળ કરે, તે કૃષ્ણરૂપે વિભુ,
 જેણે ત્રિમથી વિશ્વને જીતી લીધું તે બુદ્ધરૂપે વિભુ,
 જેણે સત્યથી વિશ્વને ભરી દીધું તે ગાંધીરૂપે વિભુ.

ભૂખ્યો

ધાનકે સંચય કરતા રાટી,
 ભૂખ્યાની આંખો તે જોતી,
 ભૂખ્યો તો રાટી લૂંટવાનો.

ધનિકે શીદને સંચય કરતા ?
 ખાધા વિણ ખજાના ભરતા:
 શું ન ખજાનો છે ખૂટવાનો ?

ત્રણ દોષ *

આરોગ્યાં રૂપ ધ્યાનમાં અડપને, મેં કટપનાઓ કરી,
આલેખ્યા સ્તુતિમાં અવર્ણનીયને—તે દૃષ્ટિ મહારી,
વ્યાપી સર્વ રહ્યો પ્રભુ! દુરીજને મેં તીર્થયાત્રા કરી:
—મારા આ ત્રણ દોષ તું કર ક્ષમા, ઓ દેવ દાનેશ્વરી.

ધનમાનસ

માખણ ચોરીને ડરથી તો, માર્ગ સ્વીકાર્યો છુપનનો.
શીઠને તું ઉપયોગ કરે નહિ, મુજ ધનમાનસ ભુવનનો!

૩૫

હું દેહરૂપે વિભુ દાસ તારો
ને, અંશ તારો વિભુ જીવરૂપે,
આ મુજની નિશ્ચય માન્યતા છે,
કે, એક હું—તું વિભુ આત્મરૂપે.

પાત્ર

સાચું કહું છું, નહિ માનજે જૂઠું,
વિશ્વસિ મારી સૃષ્ટી લે શરૂમાં.
મારા સમો પાત્ર ન સાંપડે તને,
જો દીનતા દાખવવાની ઇચ્છા.

પ્રેરણા

હું ધર્મ જાણું નહિ આચરી શકું,
અધર્મ જાણું ન નિવારી યે શકું.
પ્રભુ! તું મારા હૃદયે રહેલો,
તું જેમ પ્રેરે ત્યમ હું કરી શકું.

* 'ત્રણ દોષ' થી 'પ્રતીક્ષા' સુધીનાં સરકૃત પંચી

ભકિત

તારાં ભજને છે નહિ ભક્તિ, તુજ પાદાર્પિદે ના રક્તિ,
મારે વિષય થકી ન વિરક્તિ, ધ્યાનમહુર્તિ છે ના આસક્તિ.
આવું ચિંતન કરીને મનથી, નિત હે પરમપુરાતન શક્તિ !
માત્ર સુભાષિનવાણી કુમુમે, કરવા મથતો આઘની ભક્તિ.

કૃષ્ણની વીરતા

બલથી હાથ ધુતકારી, ગયો તું કૃષ્ણ મુરારી,
કીધી તેમાં શી ચાતુરી ?
હૃદયમાંથી છૂટી જઈને, જશે તો વીરતા તારી.

મુરલી રવ

મુરલીધર તું રાંધણુ સમયે, મુરલીરવ મીઠો નહિ વા;
સકાં ઇંધણુ રસમય બનતાં, અગ્નિ મંદ પડે વળી ત્યાં.

ચોર

કામિની કાયા વનમાં દુર્ઝય કુચ પર્વત છે દુસ્તરઃ
ના ! જા ! મનપંથી ! ત્યાં વસતો કામ નામનો તસ્કર.

મંદ બુદ્ધિનું ધારણુ

ધૂત, લવણુ, તાંદુલ તેલ, કે
લોટ નથી ઘરમાં ?
ચિંતા યાય સતત એ તેથી
મહાબુદ્ધિ એ મંદ આજિરમાં.

જંગલ જેવું ઘર

હોય ના જો મનોહારિ ગૃહિણી ગૃહને વિષે.
ભરેલાં ભવનો તો એ શૂન્ય જગત્ત શા દીસે.

વપુ રમ્ય ને નારી છે તેવી રમ્ય,
વળી લબ્ય કીર્તિ, વસુ મેરુ તુલ્ય :
યશોદા-કિશોરે નહિ ચિત્ત ચોંટ્યું !

પછી શું ? પછી શું ? પછી શું ? પછી શું ?

ન ભોગે, ન યોગે, નથી અશ્વરાગે !
નથી ચિત્ત, કાંતા મુખે, વિત્ત ભાગે :
ન કિતુ યશોદા-કિશોરે પ્રપત્તિ !

પછી શું ? પછી શું ? પછી શું ? પછી શું ?

મુખે વેદ, ને, શાસ્ત્રનાં સર્વ અંગ,
વળી ગદ્યને પદ્યને હોય રંગ :
પરંતુ યશોદા-કિશોરે ન સંગ !

પછી શું ? પછી શું ? પછી શું ? પછી શું !

ચત્તુ પામેલી પ્રિયાને

મારો ધર્યો, પડી જવાની ભીતિથી હસ્ત,
પાપાણુ વેદી ચડતાં જ વિવાહ-કાળે,
તો તું વિલાસિની ! ચઢી ત્યજી કંથ તારો,
સ્વર્ગે કંઈ રીતથી આજ

સ્વપ્નેય ભામિની ! નહિ કરી તે અષ્ટ
દૃષ્ટિથી ચે પુરુષ અન્ય
તો તું પરં પુરુષ નિર્ગુણને,
શાને પ્રિયે જઈ રહી

કવિતા

અમૃતથી ય વધુ શ્રેષ્ઠ વિલાસ તારો
જે કાવ્યરૂપ યની ચિત્ત મહોં પ્રવેશે,
તેના વિના શીલવતી? વદ કેમ મારી,
આ ચિત્તહારી કવિતા રમણીય રહેશે ?

ગાંડાનો બકવાદ

મધુરસથીયે મધુર અધરને
સ્થાપિત, કર મધુરિ! મુજ વદને,

કરકમલ તું ગ્રહ મુજ જલદી,
પ...પ પડીશ હા...હા જ...જ જમીને.
મુસાફરને જવાબ

“શાને અરે કૃશ કૃશોદરી તું?”
“પંચાત શાને પરદીય વાતે!”
“વિનોદ અર્થે : મુજને કહે તું.”
“પંથી ! કહેશે તુજ પત્ની જાતે.”

ભવતરણી

રૂપજળ, ચંચળ નયન, નાભિ-ગ્રમ, કેશ-નાગ, તરણી :
તેને સાદા સજ્જન લોક ગણે શીદને ભવતરણી ?

પ્રતીક્ષા

સંધ્યાકાળે, નિયત વખતે, મીટ માંડે ઝરૂખે,
આબેયો દેખી પ્રણયિની મને, આણુતી સ્મિત મુખે.

#

વધુ રમ્ય ને નારી છે તેવી રમ્ય,
 વળી લલ્ય કીર્તિ, વધુ મેઝ તુલ્ય :
 યશોદા-કિશોરે નહિ ચિત્ત ચોંટ્યું!
 પછી શું? પછી શું? પછી શું? પછી શું?
 ન ભોગે, ન યોગે, નથી અશ્વરાગે!
 નથી ચિત્ત, કાંતા સુખે, વિત્ત ભાગે :
 ન કિતુ યશોદા-કિશોરે પ્રપત્તિ!
 પછી શું? પછી શું? પછી શું? પછી શું?
 સુખે વેદ, ને, શાસ્ત્રનાં મર્વ અંગ,
 વળી ગદ્યને પદ્યનો હોય રંગ :
 પરતુ યશોદા-કિશોરે ન સંગ!
 પછી શું? પછી શું? પછી શું? પછી શું!

મૃત્યુ પામેલી પ્રિયાને

મારો ધર્યો, પડી જવાની ભીતિથી હસ્ત,
 પાપાણુ વેદી ચડતાં જ વિવાહ-કાળે,
 તો તું વિલાસિની! ચઢી ત્યજી કથ તારો,
 સ્વર્ગે કંઈ રીતથી આજ વિચાર સાલે ?
 સ્વપ્નેય ભામિની ! નહિ કરી તે અપેક્ષા
 દૃષ્ટિથી ચે પુરુષ અન્ય નિહાળવાને,
 તો તું પરં પુરુષ નિર્ગુણને, અરેરે!
 શાને પ્રિયે જઈ રહી અવલંબવાને?

કવિતા

અમૃતથી ય વધુ શ્રેષ્ઠ વિલાસ તારો
જે કાવ્યરૂપ બની ચિત્ત મહીં પ્રવેશે,
તેના વિના શીલવતી? વદ કેમ મારી,
આ ચિત્તહારી કવિતા રમણીય રૂહેશે?

ગાંડનો જકવાદ

મધુરસથીયે મધુર અધરને
સ્થાપિત, કર મધુરિ! મુજ વદને,

કરકમલ તું શ્રદ્ધ મુજ જલદી,
પ...પ પડીશ હો...હો જ...જ જમીને.
મુસાફરને જવાબ

“શાને અરે કૃશ કૃશોદરી તું?”
“પંચાત શાને પરકીય વાતે?”

“વિનોદ અર્થે : મુજને કહે તું.”
“પંથી ! કહેશે તુજ પત્ની જાતે.”

ભવતરણી

રૂપજળ, ચંચળ નયન, નાસિ-ભ્રમ, કેશ-નાગ, તરણી :
તેને સાદા સજ્જન લોક ગણે શીદને ભવતરણી !

પ્રતીક્ષા

સંધ્યાકાળે, નિયત વખતે, મીટ માંડે ઝરૂખે,
આવ્યો દેખી પ્રણયિની મને, આણતી સ્મિત મુખે.

✽

કવિને

શા માટે તું કરે જાણાવો ગીતો ફેંકે ગવાયાં રે,
ગીત-ગાનની શિખામણથી, જીવન નહિ ચલતાયાં રે,

મન અને તન

મનને તનનું જહીં દાસ્ય નથી,
તનપે મનનું જહીં હાસ્ય નથી,
મનને તનનું જહીં લાસ્ય નથી,
- મનનું તનનું તહીં સ્વાસ્થ્ય નથી.

સાક્ષાત્કાર

તારા રૂપગુણનો નહિ ઈશ્વર પામું કદિ પણ પાર,
વર્ષો લાખ વીતે, નહિ તો પણ દેખું તુજ આકાર.
જ્ઞાન, ભક્તિ, ને, વૈરાગ્યે હું શોધું છું પળવાર,
એક વિપલમાં, માનવતામાં કરતો સાક્ષાત્કાર.

બ્રાતિ નહિ ટકે

પ્રભુ ભલે તું નિરખી શકે નહિ,
ભલે મુખે રામનું નામ લે નહિ;
સત્કર્મ જે તું કરશે અહિંયાં,
તો ચિત્તમા બ્રાતિ કદિ ટકે નહિ.

પાસા

પાસાને ફેંકનારામાં, પૂર્ણ જે પુરુષાર્થ છે,
દા દેવો ના હરિ હાથે-દા લેવો નિજ હાથ છે.

સંસાર

જન્મે ભર્યે ભર્યે નયનથી નિહાળી નવું નવું,
પરંતુ સંસારે રહી જતું રખે જેવું ગરવું.

સત્યસાગર

હી તું જાય છે મસારસાગરને ગણી ખારે,
તરી જે જાય છે તેને સદા દેખાય છે આરે.

મનન

શક્ય અધિ વલોવે જ્યારે
અમૃત ને વિષ નીકળે ત્યારે,

એજ પ્રકારે,
તું મં સા રે,

કાળકૂટને ખીસે ત્યારે,
અમૃતને દઈ દેશે જ્યારે,

લવભિધુના મનનમાથી
મોજ તને મળશે મદમાતી

ધર્મ અને કર્મ

જે કાળે કળવું ઘટે કરમ જે તેને કહ્યો ધર્મ છે,
એવા ધર્મથી કૃત્ય જે થઈ રહે, તેને કહ્યું કર્મ છે.
ખીને અર્થ ન ધર્મ કે કરમનો સાચો કદી સંભવે
આ માત્ર મમજે ન તે નરતણે ઉદ્ધાર ના કેા લવે.

વસત

અગમહીં નવરગથી જે રતિને સહુમા વરદા કરનારી,
વિત્તમહીં નન અકુળુ ગમદાથી સ્વરૂપ સદા ધરનારી
નિદગીને વરદાથી કરી મુખવાસી કરે જગના નન્નારી
આવી વસંતકલુ, રસ, રાગ, રતિ જનના ઉરમા ભરનારી.

પ્રભુની શોધ

મેં તો શોધ્યા પ્રભુને ખડે ખંડમાં રે,
તેને શોધું છું ઘસના અંડમાં રે;
હવે જાણ્યું કે કેમ તે જડતા નથી રે:
તેણે આસન જમાવ્યું મારા પંડમાં રે.

એક દિદાર *

મહા મુકુર મૂકયાં હશે, જ્યાં તું પ્રતિગિળાય,
મહા મુકુરમાં તુજનાં, સહસ્ર મુખો દેખાય.
માથક પશુ તું એક છે, તું એક જ દિલદાર,
મહા ભલે આલામ છે, તારો એક દિદાર.

નારી અને સર્પિણી

નારી ને સર્પિણીમાંહી સમતા એવી શું રહી,
જઘી સાકિલ્યકારેએ નારીને સર્પિણી કહી!
કૂંકાડા ખમારવાની તો તેમની લાક્ષણિકતા,
અને જે દંશ તે દે છે - તેથી બેબાર સૌ ધના.

ઈશિ-પ્રાપ્તિ *

બેહિસ્ત, ને દોઝખતણુ, છે મહિ મિથ્યા ખ્યાલ :
 સ્વર્ગતણી લાલચ, અને, દોઝખની ધીક ટાળ.
 બેહિસ્તને, દોઝખતણુ છે નહિ જુદા વર્ગ;
 તારી ચિત્ત ભૂગોળમાં-છે, દોઝખ ને, સ્વર્ગ.
 રાત્રિના અંધારમાં, કબ્રની પાસ ઊભેલ,
 સંતે કોઈ નાજનિન, એક દી ત્યાં દીઠેલ.
 પાણી એકજ હાથમાં, અગ્નિ ધીજે હાથ.
 લવતી બકતી તે હતી, “હું છું તારી નાથ.”
 સંત કહે : “હે નાજનિન-શા તારા દેહાર ?
 પાણી શીદને હાથમાં, હાથે શીદ અંગાર ?”
 હસતી બોલે નાજનિન-સંત કરે છે તર્ક :
 બાળીશ સ્વગે હું આગથી જળથી ઠારીશ નર્ક.
 “સ્વર્ગની ખાતર લોલથી, લકત ભજે દુલગવાન,
 ભોળા ! સ્વર્ગ મળે નહિ-તે છે લાલચ નાણુ.
 દોઝખથી ગભરાઈને, ને ભજશે ત્રિભુરાય,
 તે દોઝખની આગમાં બળશે તારી કાય.
 ઈશની ખાતર ઈશને જે ભજશે ત્રિભુરાય.
 તે ખંદાને ઈશનો, ભેટો નક્કી થાય.
 પ્રીતિથી માથક મળે, પ્રીતિથી રઘુવીર :
 મારૂક, કે, ઈશ જીતવા, બીજી નહિ તદખીર.

* ૬ રાખિયાનું વર્તાવ.

કવિ ખખરદાર

આજીવન સાહિત્યની સેવા કીધી છે શ્રી ખખરદારે,
 ગુણવતી ગુજરાતની હાક બળાવી છે દ્વારે દ્વારે.
 મહાગુજરાત ગુણીજનને એ નહિ દિઠિ રે વિસારે,
 પ્રભુને પ્રાર્થું, કે, ફરી તેને આ પૃથ્વી પર ઉતારે.
 :: :: ::
 જિંદગી જે જીવે નીતિ, ને પ્રેમની
 તેનું જીવન બને ધન્ય ધન્ય !
 જિંદગીમાં સદાચાર જ કેળવે
 તે ન માગે કદિ બીજું પુણ્ય.
 સંત જેવા ખખરદાર જીવ્યા હતા,
 વાણી, ને, વર્તને, ને વિચારે;
 ભક્તિથી અદલ જીવી ગયા વિશ્વમાં,
 આજ ઊભા હતા ઈશ-દ્વારે.
 જિંદગીમાં સદા ભક્તિ માગી હતી,
 ભક્તિ દીધી દયાળુ પ્રભુએ.
 ભક્તિના ગીતમાં ઈશ-આસક્તિની
 શીખ દીધી હતી તેં સહુને.
 ભક્ત સાહેબ સામે ઊભા તેમને
 બાથમાં લે પ્રભુ મુક્તિ દેજે,
 ને અમેને ખખરદાર જેવી પ્રભુ
 કાવ્યમાં ભક્તિની ઉદ્ધિત દેજે.

શ્રીકૃષ્ણની આરતી

કૃષ્ણ કનૈયો ગોપીવદન, લક્ષ્મીનોનો સ્વામી,
તે છે મુજ અન્તરજામી,
તેના ચરણે આજ વિરામી.

આરતી આજ ઉતારું,
કરું મોકળું મન આ મારું.

જય! જય! કમલાપતિ પરમેશ્વર!

સિંદુર સેથીમાં પૂરી આવી હું સૌભાગ્યની ખ્યાસી.
હું લવલવની તારી દાસી,
છા ને લોક કહે વિલાસી.

આરતી આજ ઉતારું,
ને, ત્રિદગ્વીમારી ઉગારું.

જય જય! લક્ષ્મીપતિ પરમેશ્વર!

રણકે છે કરમાં કંકણ, ને પગમાં ઝાંઝરી અમકે,
દામણી શિર પર દમકે,
દિલડું જરીમા અમકે.

આરતી આજ ઉતારું,
પર ઓવારું.

જય! જય! રાધાપતિ પરમેશ્વર!

શ્રીકૃષ્ણની આરતી

દૃષ્ટુ દર્શયો ગોપીવલ્લભ, ભક્તગુનોનો સ્વામી,
તે છે મુજ અન્તગતમી,
તેના ચરણે આજ વિરામી.

આરતી આજ ઉતારું,
કરું મોહ્યું મન આ મારું.

જય! જય! હમણાપતિ પરમેશ્વર!

સિંદુર સેથીમા પૂરી આવી હું ગ્રીભાગ્યની પ્યાસી.
હું ભવબવની તારી દાસી,
છા ને લોક કહે વિલાસી.

આરતી આજ ઉતારું,
ને, જિંદગીમારી ઉતારું.

જય જય! લક્ષ્મીપતિ પરમેશ્વર!

રણુકે છે કરમાં કંકણ, ને પગમાં ઝાંઝરી ઝમકે,
દામણી શિર પર દમકે,
દિલડું જરીમાં જાકે.

આરતી આજ ઉતારું,
નટવર પર ઓવારું.

જય! જય! રાધાપતિ પરમેશ્વર!

*

